

ՀՐԱՅՐ ԶԻՆԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ԽՈՒՄԻ ԶԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ

ԳԻՐՔԸ

Կազմեց՝ Պ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

Տպարան «Հայրենիք»ի

Պ օ ս ք օ ն

1918

01 NOV 2018

110

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

«Զեմքը փայտ մ'իսկ չարժեր եթէ ան
չգործածուի մարգուած ձեռքերով»

Պ. ԱՅՎԱԶՆԱՆ

Ներկայ դարու մէջ, այն ազգերը որ զէնք եւ
զինւոր չունին՝ դատապարտուած են բնաջնջուելու։
«Որուն սուրը կտրող ըլլայ, որուն գնդակը հեռուն
երթայ, իրաւունքը անոր կըլլայ։» Այս շատ ճշմարիտ
հաւատամքը պէտք է որ ամէն հայու սրտին մէջ
դրոշմուած ըլլայ՝ կեանքին մէջ գործնականացնելու
համար զայն, իւր անձը, հայրենիքը եւ ազգը զէնքով
պաշտպանելու համար։

Զէնքի հաւատալ ոչինչ կ'արժէ եթէ մարդուած
և օրէնքի ենթարկուող զինուորներ չունենանք. պատմութիւնը
շատ անգամներ արձանագրած է հայկական տխուր
կոտորածներ, հայր իբրեւ զէնքի հաւատացող
ժողովուրդը ամէն զոհողութիւն ըրած է զէնք
ճարելու իր կեանքը, պատիւը եւ սիրած ու պաշտած
հայրենիքը պաշտպանելու համար, բայց աւա՛ղ, որ
ոչ մէկ անգամ ան կրցած է գործածել զայն իր նպատակին։
Հայկական ջարդերէն քանի մը օր առաջ

Թուրք կառավարութեան կողմէ «Ձէնքերը յանձնեցէք եւ դուք ապահով պիտի ըլլաք» յայտարարութիւնը բաւական եղաւ համոզելու միամիտ հայերս զինաթափ ըլլալու եւ յաջորդ օրը սկսաւ կոտորածը, եւ այսպէս շատ անգամներ:

Հայը պէտք է զինուոր դառնայ, զէնքով մարզուելով՝ զէնքը սիրելի գիտնայ: Իրրեւ ազգ՝ եւ ազատութեան ձգտող ժողովուրդ պէտք է որ մենք ունենանք զօրաւոր եւ լաւ կազմակերպուած զինուորականութիւն մը, բաղձացուած ազատութիւնը կարենալ ձեռք բերելու եւ զայն պահելու համար:

Աշխարհագրական տեսակէտէ՝ մեր երկիրը այնպիսի դիրքի մը մէջ է որ չորս կողմէն շրջապատուած է արիւնարբու եւ վայրենարարոյ ցեղերով, որոնք դարեր շարունակ մեր արիւն քրտինքով ապրած եւ միեւնոյն ժամանակ միշտ ալ մեզ կոտորածներու սարսափին տակ պահած են: Քանի որ մեր թշնամիները ունին կազմակերպուած բանակներ մենք եւս պարտաւորուած ենք ունենալ զինուորական ուժ. որքան ատեն որ ամբողջ հայութիւնը իր ամբողջ ուժով չնուիրուի զինուորականութեան այնքան ատեն ուէ՛ դրական երաշխիք չկայ որ ան ազատութիւն կրնայ ձեռք բերել, իսկ եթէ այդ ազատութիւնը տուի անոր, ան դարձեալ չի կրնար պաշտպանել զայն՝ որովհետեւ պատրաստուած չէ:

Մենք հայերս, կորուսած՝ մեր քաղաքական իշխանութիւնը դարերէ ի վեր՝ դարձած ենք անկազմակերպ եւ չափազանց անաստող ժողովուրդ եւ կարելի չէ յուսալ որ մենք դիւրաւ իրարու ենթարկուինք եթէ չգծուի օրէնք մը որով կարելի ըլլայ ամ-

րողջ հայութիւնը քաղաքակիրթ ազգերու նման՝ ժամանակի պահանջին համաձայն հպատակուիլ գիտնալու վարժեցնել: Ինչպէս վերը յիշած եմ, մենք շրջապատուած ենք վայրենարարոյ եւ վաշկատուն ցեղերով, մեր ազատութիւնը ձեռք բերելէն վերջն ալ շատ քիչ կան է որ այդ ցեղերը պիտի ուզեն իրենց նախկին արհեստին հետեւիլ. կոտերել, յափշտակել եւ թալլել. ատոնք կարգի բերելու եւ խաղաղ ժողովուրդ դարձնելու համար մենք դարձեալ զինուորական մեծ ուժի պէտք ունինք: Ուրեմն ինչո՞ւ հիմակուընէ չպատրաստուինք այս ազատ երկրին մէջ ուր ամէն պատեհութիւն կայ:

Անարդ ստրկութիւնը կարծես խոր արմատ ձգած է մեր հոգիներուն մէջ, ո՞ր եւ մեր զարգացած երիտասարդներ, արդեօք չեն տեսներ միւս ազգերու ինտելիգենտ երիտասարդութիւնը որ թողած իր մտաւորական աշխատանքը եւ հրաժարած ապագայի փայլուն երազներէն, պատերազմի դաշտին վրայ առաջապահ դերը ստանձնած է հայրենիքի փրկութեան համար. ո՞ր եւ Աստուածաբանութիւն աւարտող վարդապետներ ու պատուելիներ, անոնցմէ քանի՞ հատ դացին հոն, հոգեպէս մաշող ժողովուրդին քով, զանոնք հոգեւորապէս մխիթարելու համար. քանի՞ հատը մեր բժիշկներէն դացին յօշոտուած ժողովուրդին վէրքերը դարմանելու. ո՞ր եւ վերջապէս մեր փրօֆէսորներ, բանաստեղծներ, փաստաբաններ եւ վերջապէս հայ «Ինտելիգենցիա»ի անունով խօսող երիտասարդ ուսանողները. ասոնցմէ քանի՞ յանձն առին իրենց կեանքը սպաս դնելու հայրենիքի կարօտով վառուող անձնազոհ երիտա-

սարգուծիւնը առաջնորդելու համար. ոչ մէկը: Եւ այդ արատը անջնջելի կերպով դրոշմուած պիտի մնայ ճակատին Ամերիկահայ մտաւորականութեան որ միայն խօսիլ ու գրել գիտէ և ոչ թէ գործել: Հայ Ազատագրութեանը համար իր արիւնը անխնայ կերպով տուող երիտասարդութիւնը միայնակ չէ սակայն, թէեւ անոնք իրենց առաջնորդելու համար իրենց հետ չունին հայ մտաւորականութիւնը բայց անոնք ունին աւելի վեհ առաջնորդներ, իրենց այդ սրբազան պարտականութեան ճամբուն վրայ. տանջւող եւ ահատակուող Հայրենիքի, արիւնաքամ հայ ժողովուրդի բռնաբարուած մայրերու և քոյրերու Վրէժն է անոնց առաջնորդը: Անցնինք մեր նիւթին: Զէնքին հետ զինւորութեան անհրաժեշտ պահանջ մը ըլլալը կը շեշտէին նաեւ մեր տասնեակ տարիներ թուրք ոճրագործ կառավարութեան դէմ կըռիւ մղող անմոռանալի խմբապետներ, Անդրանիկ, Մուրատ, Սեպուհ եւ ուրիշներ: Անոնք կ'ըսէին «Եթէ մեր Ֆէտայիներուն ունեցած հայրենասիրութեան հետ ըլլար նաեւ զինւորական մարզանք, անոնք կրնային հրաշքներ գործել:»

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը նկատի ունենալով զինւորական մարզանքի անհրաժեշտութիւնը՝ 1906ին Պուլկարիոյ մէջ բացաւ զինւորական դպրոց մը, ուր հաւաքուած էին Երկրի եւ Արտասահմանի զանազան կողմերէն եկող 65է աւելի երիտասարդներ, դպրոցը ունէր երկու կարող զինւորական ուսուցիչներ, Պրնք. Պ. Պօղոսեան, Հարիւրապետ եւ Ռաշիտ, առաջին Յիսնապետ. երկուքն ալ պաշտօնեայ Պուլկար գործօն բանակին մէջ: Դժբաղդաբար դըպ-

րոցը միայն մէկ տարուայ կարճատեւ կեանքը ունեցաւ դաւաճան հայու մը մատնութեան պատճառաւ: Մատնիչը սպաննուեցաւ 1907ին, Դաշնակցութեան կողմէ տեւօրի ենթարկուելով և սակայն կարելի չեղաւ դպրոցը վերսկսիլ: (Մանրամասնութիւնները կը թողու՛մ Հ. Յ. Դաշնակցութեան, իր յարմար դատած պարագային տալու համար): Դպրոցը յաճախող երիտասարդներ որոշուած ընթացքը լրացնելէ եւ քննութիւնները տալէ յետոյ՝ Հ. Յ. Դ. Պալքանեան Կ. Կօմիտէի կարգադրութեամբ զրկուեցան զանազան շրջաններ տարածելու համար զինւորական կրթութիւն հայերէն լեզուով, ինչպէս որ իրենք սովորած էին դպրոցին մէջ: Զինւորական մարզանքները թարգմանուած էին վերոյիշեալ երկու զինւորական ուսուցիչներու կողմէ, Պուլկար զինւորականութեան գրքերէն:

Վերոյիշեալ զինւորական դպրոցին արդիւնքն է մեր այս գրքոյկը, որ համեստ ծաւալով կըրնայ օգտակար ըլլալ հայ ազգային զինւորական կեանքին մէջ: Հայ երիտասարդներ, մեզմէ կախուած է մեր ազգային գոյութեան հարցը որուն ամենակարեւոր և միակ միջոցն է զէնքի վարժութիւնը:

Պ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

ԶԻՆՏՈՐԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ

- 1.— ՆՈՐ ԶԻՆՏՈՐ. կը կոչուի ան որ առաջին անգամ համազգեստ կը հագնի:
 - 2.— ԶԻՆՏՈՐ. կը կոչուի ան որ երեք ամիս ծառայած է զօրանոցին մէջ:
 - 3.— ՀՆԳԱՊԵՏ. | Յաճ աստիճանաւորներ
 - 4.— ՏԱՍՆԱՊԵՏ. |
 - 5.— ՏԵՂԱՊԱՀ. քսանհնգապետ «սարճընթ»
 - 6.— ԽՄԲԱՊԵՏ կամ ՅԻՄՆԱՊԵՏ. |
Հարիւրապետի օգնականներ
 - 8.— ԶՕՐԱՊԵՏ. | Բարձր աստիճանաւորներ
 - 9.— ՀԱԶԱՐԱՊԵՏ. |
 - 10.— ԳՆԴԱՊԵՏ. |
 - 11.— ԶՕՐԱՎԱՐ. | Շտապ սպաներ
 - 12.— ՍՊԱՐԱՊԵՏ. |
- ԶԻՆՏՈՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐ

ԶԻՆՏՈՐԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆԵՐ

- 1.— ՀՆԳԵԱԿ՝ ՈՐ կը բաղկանայ չորս զինուորէ եւ մէկ հնգապետէ:

- 2.— ՏԱՍՆԵԱԿ՝ ՈՐ կը բաղկանայ ութ զինուորէ եւ երկու տասնապետէ:
- 3.— ԽՈՒՄԲ՝ ՈՐ կը բաղկանայ չորս տասնեակներէ:
- 4.— ԶՈԿԱՏ-Հարիւրեակ՝ ՈՐ կը բաղկանայ չորս խումբէ:
- 5.— ՎԱՇՏ՝ ՈՐ կը բաղկանայ չորս ջոկատէ-հարիւրեակէ:
- 6.— ԳՈՒՆԴ՝ ՈՐ կը բաղկանայ չորս վաշտերէ:
- 7.— ԶՕՐԱԳՈՒՆԴ՝ ՈՐ կը բաղկանայ չորս գունդերէ:
- 8.— ԲԱՆԱԿ՝ ՈՐ կը բաղկանայ չորս զօրագունդերէ-Զօրաբաժիններէ:

ԶՈՐԱ ԿԱՐԳԻ ԶԻՆՏՈՐՆԵՐ

- 1.— ՀԵՏԵՆՏԱԿ (Infantry) կը կոչուին անոնք որոնք հետիոտն են, կը կոչուին միայն հրացանով, դանակով եւ սուրնով:
 - 2.— ՀԵՇԵՆՏԱԶՕՐԲ (Cavalery) Զիւաւոր զինուորներ են որոնք կը կոչուին կարճ հրացանով եւ թրով:
 - 3.— ԹՆՆԱՆՏՈՐԱԶԻԳ (Artillery) Այն զինուորներն են որոնք կը կոչուին թնդանօթով, եւ ինքնապաշտպանութեան համար ունին ատրճանակ եւ թուր:
- ԾԱՆՈԹ.— Ներկայիս կը գործածեն կարճ երկացան:
- 4.— ԱՐՀԵՍՏԱՌՈՐՆԵՐ (Pioneer) Այն զինուորներն են որոնք կոչուի ժամանակ կը չինեն զանազան տե-

տակի խրամատներ. ասոնք կը զինուին կարճ հրա-
ցանով ինքնապաշտպանութեան համար:

ԾԱՆՈԹ.— Զինուորականութեան մէջ խրամա-
տաշինութիւն կը կոչուի այն ուսումը որով զինուոր-
ներ կարող կ'ըլլան շինել զանազան տեսակ դիրքեր,
կռուի յարմար կամուրջներ, քնդանօթի յարմար
ամրութիւններ և դաշտային անհրաժեշտ շինու-
թիւններ (Վրան, Գետնափոս, Օճառ, Փուռ ևն.):

ԶԻՆՈՐԱԿԱՆ ՕՐԷՆՔ (DISCIPLINE)

Գոյութիւն ունեցող պետութիւնները կազմա-
կերպած են զինուորական ոյժ, մարդիկ նախօրօք գըծ
ուած օրէնքներուն հպատակեցնելու համար, կազ-
մակերպուած զինուորական ուժը կը գտնուի ժողո-
վուրդէն ընտրուած և սանքցիա (Նուիրագոր-
ծում) ստացող անձնաւորութեան մը ղեկավարու-
թեան տակ, որ իւր բոլոր գործունէութեանց պա-
տասխանատու է զինք ընտրող ժողովուրդին, և մի-
եւնոյն ժամանակ միահեծան ղեկավարն է իր տրա-
մադրութեան տակ գտնուած բոլոր զօրքերուն՝
նախօրօք գծուած օրէնքի սահմանին մէջ:

Պետութիւններուն մէջ, զինուորական ոյժը հե-
տեւեալ նպատակներուն կը ծառայէ:

Առաջին՝ Օրէնքի եւ օրէնքէն հաստատուած իշ-
խանութիւններու վարկը պահելու համար:

Երկրորդ՝ Պետութեան ինքնօրէնութիւնը պաշտ-
պանելու համար արտաքին թշնամիներու դէմ:

Երրորդ՝ Հայրենիքի առաջ դրուած պատմական
նշանակութիւն ունեցող խնդիրները լուծելու և ի-

տէալներու հասնելու համար:

ԶՕՐԱԲԱԺԻՆ.— Ուէ տեղ ապրող զօրքերը միա-
սին վերցրած կը կոչուին զօրաբաժին: Զօրաբաժնի
մէջ ապրող զինուորները որոշ արտաքին եւ հասա-
րակական ծառայութիւններ ունին. այդ ծառայու-
թիւններու համար մշակուած օրէնքներու հաւա-
քածոն կը կոչուի «Զօրաբաժնական ծառայութիւն»:

ՀԵՏԱԽՈՒԶՈՒԹԻՒՆ.— Հետախուզութիւնը զին-
ուորական արուեստի այն ճիւղն է որ կը սորվեցնէ
խաղաղ ժամանակ ուսումնասիրել պատերազմի ա-
տեն զինուորական պահանջներին համաձայն հետա-
խուզելու գիւղեր, քաղաքներ, անտառներ, ձորեր,
դաշտեր, դիրքեր եւ թշնամիին ոյժն ու նպատակ-
ները:

ԼՐՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.— Զինուորական գիտութեան
այն ճիւղն է որ կը սովորեցնէ կազմակերպել լրտես-
ներու խումբեր կամ խմբակներ կռուի ժամանակ
լրտեսելու համար թշնամիին դիրքերը, բանակնե-
րու շարժումները: Լրտեսական դադտնի նամակա-
գըրութիւններ հնարել և ուրիշ երկիրներու մէջ գըտ
նըող լրտեսներու հետ յարաբերութիւն պահելն ալ
ԼՐՏԵՍԱԿԱՆ խումբերու կը պատկանի:

ԴԱՇՏԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹԻՒՆ.— Կը կոչուի
զինուորական գիտութեան այն ճիւղը որ կը նախո-
րոշէ բանակներու ամբողջ գործունէութիւնը կռուի
դաշտին վրայ:

ՏԱԿՏԻԿԱ.— Տակտիկա կը կոչուի զինուորա-
կան արուեստի այն ճիւղը որ կռուի դաշտին վրայ

կը լուծէ պատերազմի համար անմիջական խնդիրներ:

ՍՏՐԱՏԻԿԻԱ (Strategy) Զինուորական գիտութեան փիլիսոփայութիւնն է որ գիտականապէս կ'որոշէ շատ մը ճակատամարտներու յատակագիծը:

Ուրեմն զինուած ուժի ներքին կազմը և ընդհանուր զեկավարութիւնը պէտք է կախուած ըլլան միայն մէկ հրամայողական կամքէ. առիկա ընդհանուր օրէնք է ամէն երկրի մէջ և ամէն ժամանակ:

ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ

Կարմիր Խաչը խաղաղ թէ պատերազմի ժամանակ բանակներու մէկ մասը կը կազմէ, կուռի պարագային՝ թշնամի զինուորները իրաւունք չունին կրակելու Կարմիր Խաչ կրող զինուորին վրայ: Տեւտոն դաշնակիցները հակամարդկային ընթացքի մէջ գտնուեցան անտեսելով նոյնիսկ այս օրէնքը:

ԴՐՕՇԱԿ

Դրօշակը գաղափարի նիւթական մարմնացումն է որուն համար զինուորը կուռի դաշտին վրայ պէտք է իր կեանքը զոհէ առանց ուէ վտանդ և սարսափ նկատի ունենալու: Դրօշակը կուռի դաշտին վրայ կը մարմնացնէ հայրենիքի եւ ազգի գաղափարը, հետեւաբար զինուորը պէտք է իր կեանքին դնով նոյնիսկ պաշտպանէ դրօշակը. թշնամույն յանձնել զայն՝ կը նշանակէ դաւաճանել հայրենիքին:

ԴՐՕՇԱԿԻՆ ԴԵՐՆ ՈՒ ՈՅԺԸ.— Կուռի տաք վայրկեաններուն, երբ զիծը կը թուլնայ և կընկրկի,

անմիջապէս հոն կը հասցնեն դրօշակը որու խորխորտեսքն ու ծածանումը նոր ուժ և հոգի կը ներշնչեն թուլացած զինուորներուն որոնք ոչ միայն չեն լքեր իրենց շարքերը, այլ ընդհակառակը առիւծի պէս կը յարձակին թշնամիին վրայ. այս իսկ պատճառաւ դրօշակակիր կը նշանակուին այն զինուորները որոնք ամենէն քաջն ու գաղափարականն են:

ԵՐԴՈՒՄ.— Երդումն այն սրբազան խոստումն է զոր ամէն մէկ զինուորական պարտաւոր է ընել հանդիսաւորապէս իր հայրենիքին: Երդումով զինուորը կը խոստանայ իր կեանքը սպաս դնել հայրենիքի փրկութեան: Ուրեմն ամէն երդմնազանց կը մեղանքէ իր խղճին և պաշտած գաղափարին դէմ եւ պատասխանատու և յանցաւոր է զինուորական օրէնքին առջեւ:

ՀՐԱՄԱՅՈՂ ԵՒ ԵՆԹԱՐԿՈՒՈՂ, Պարտաւորութիւններ

Ամէն մարդ իր մէջ պարտականութիւն կզգայ դէպի իր հայրենիքը, այս պարտականութիւնը կատարելու համար մարդ սիրայօժար պէտք է մտնէ դրօշակին տակ հայրենիքին ազատութիւնը պաշտպանելու և պահելու համար արտաքին եւ ներքին թշնամիներու դէմ:

Զինուորական տեսակէտէն անկիրթ՝ և անպատրաստ ամբոխը կը թելու և կազմակերպելու համար մասնաւոր ուսուցիչներ պէտք են, որոնց վրայ ա՛յնքան պարտականութիւններ կը ծանրանան այդ տեսակէտէն:

Գործի լաւ կազմակերպման համար մասնաւոր

գրութեամբ զօրքի ամբողջ ուսուցչական ձեւը կը ներկայացնէ աստիճանական սանդուխ մը ուր զինւորը կը գտնուի ամենավարի սանդխամատին վրայ եւ ենթակայ է, իսկ մնացած բոլոր ուսուցիչները միեւնոյն ժամանակ թէ հրամայողներ են և թէ հրամայւողներ— հնգապետէն սկսեալ մինչեւ զինւորական Նախարարը: Հրամայել և հրամայուիլ կը կատարուին նախօրօք զծուած օրէնքներու համաձայն:

ԸՆԴՀ. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Զինւորական կը կոչուին բոլոր այն անձերը որոնք կը պատրաստուին վտանգի ժամանակ պաշտպանել հայրենիքը իրենց կեանքին զնով. ամէն մէկ զօրական պարտաւոր է կատարելու եռանդով, առանց տատանուելու և անձնական օգուտ սպասելու: Միայն այս ճանապարհով է որ պիտի սովորի արհամարհել մահը և միշտ բարձր բռնել այն գաղափարը որուն համար կը կռուի:

Զինւորականը իրրեւ ազնիւ և հաւատարիմ ծառայ իր հայրենիքին, պէտք է ըլլայ օրէնքներու ճշգրիտ կատարող, պէտք է սիրալոյսով վերաբերուի ունենայ ղէպի իր ծառայութիւնն ու ազգը, եւ իր գործունէութեան մէջ առաջնորդուի ճշմարտութեան և արդարութեան խեղճներով:

Կարգապահութիւնը պէտք է դառնայ անոր երկբորդ բնաւորութիւնը, ամենասուկալի բողբոջներու մէջ պահելու համար պէտք եղած սառնասրտութիւնը:

Զինւորականը միշտ պէտք է աշխատի ինքզինք կըթել, որպէսզի ետ չմնայ ժամանակին պահանջներէն. այսպիսով ան պիտի կարողանայ օգտակար ըլլալ իր գաղափարին եւ հայրենիքին:

Զինւորականը պէտք է միշտ հեռու մնայ կեղտոտ և անպատուարեք քայլերէ, որովհետեւ այսպիսի քայլեր ոչ թէ միայն արատ և անպատուութիւն են իր անձին, այլեւ գաղափարին և դրօշակին, որուն կոչուած է ծառայել:

Զինւորականը պէտք է խուսափի ան բոլոր վայրերէն և հիմնարկութիւններէն որոնք կ'արատաւորեն իր պատիւը. նաեւ, բնաւ ոտնակոխելու չէ ուրիշին պատիւը, բնաւ զէնք բարձրացնելու չէ խաղաղ եւ անզէն քաղաքացիներու վրայ, ընդհակառակը պէտք է օգնէ անոնց որոնք թոյլ են և վտանգի մէջ կը գտնուին:

Բոլոր զինւորականները իրրեւ մէկ գործի մը շահներ, պէտք է զարգացնեն իրենց մէջ ընկերական ոգին, որպէսզի կարենան համաշօյ ուժերով բարձր պահել դրօշակին և զէնքին պատիւը:

Ամէն հասարակ մարդ կը ձգտի զարգացնել իր մէջ բարոյական յատկութիւններ. զինւորականը իրրեւ հայրենիքի գործօն ծառայ բացի այդ սովորական յատկութիւններէն՝ պէտք է ըլլայ ՀԱՍՏԱՍԿԱՄ եւ ՀԱՄԲԵՐՈՂ. պէտք է սովորի զիմանալ քաղցի, ծարաւի, ցրտի, տաքի, անհունութան և յոգնածութեան, որոնց չնորհիւ բանակը միշտ յաղթող դուրս պիտի գայ:

Զինւորականը խաղաղ և մասնաւորապէս կռուի ժամանակ ամենայն սիրով և կարգապահութեամբ պիտի լսէ և կատարէ տրուած բոլոր հրամանները, որովհետեւ անհերքելի ճշմարտութիւն է որ յաղթը իր միշտ այն կ'ըլլայ որ ունի ըմբոստ, կաս-

կածոտ, ինքնասէր, վախկոտ զինւորներ և սպաներ:

Ճշմարիտ զինւորականը պէտք է խորապէս համոզուած ըլլայ որ հայրենիքի համար զոհուիլը մարդկային գործերուն ամենավսեմն է:

Կռուի տաք վայրկեաններուն զինւորականը պէտք է նետէ ինքզինք կռուի ամենավտանգաւոր կէտերուն վրայ եթէ հարկը կը պահանջէ, պաշտպանելու և փրկելու համար դրօշակը, իր ընկերներն ու հրամանատարը: Որովհետեւ դրօշակը կորսնցընել մեծ անպատուութիւն է, հրամանատարի մահը պատճառ կ'ըլլայ ճակատամարտին կորսուելուն, իսկ պաշտպանելով ընկերը, զինւորը կատարած կ'ըլլայ պարտականութիւններուն ամենէն սրբազանը:

Զինւորականը միշտ արդարութեամբ եւ վեհանձնութեամբ պէտք է վերաբերի նուաճուած թշնամի երկիրներու խաղաղ ազգաբնակչութեան կեանքին և պատուին հետ:

ԾԱՆՕԹ.— Տեւտոն դաշնակիցները հակառակ կ'երթան այս օրէնքին ներկայ պատերազմին մէջ:

Գերի ինկող զինւորը պէտք է սպառնալիքներու տակ գաղտնիքներ և տեղեկութիւններ հաղորդէ թշնամիին, որովհետեւ այդպէս ընելով, արատաւորած և վտանգած կ'ըլլայ հայրենիքի դրօշը եւ իր ճակտին դրոշմած՝ մատնիչ մակդիրը:

Զինւորականին գիտութիւնն ու պաշտօնը չեն կըրնար ազատել զինք թշնամիին գաղտնիքներ տալու պատասխանատուութենէն:

Զինւորականը ոչ թէ միայն գաղտնիքներ յայտ-

նելու չէ թշնամիին, այլ և չպէտք է խոստանայ որ եթէ գերութենէ ազատի այլ եւս չպիտի կռուի թըշնամիին դէմ:

ԶԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ՏԻՍՑԻՊԼԻՆԱ

Մեծը փոքրի և փոքրը մեծի հանդէպ

Զինւորական տիպիպլինան (կարգապահութիւնը) կը կազմէ բանակի մը ուժը որ պէտք է գործէ զինւորական ամբողջ օրկանիդմին մէջ:

Զինւորական տիպիպլինը կը պարունակէ իր մէջ՝

1.— Ճշդիւ կատարել զինւորական օրէնքէն նախորդուած կարգերը:

2.— Հրամանատարին հրամանը ճշդիւ, անձայն, անտրտունջ եւ ժամանակին կատարել:

3.— Զինւորական աստիճաններու պատուապահութիւն:

4.— Արդարացի և հայրական վերաբերմունք դէպի ստորադասեալները:

5.— Բարեխիղճ, ազնիւ, անչահախնդիր եւ անձնուէր վերաբերմունք դէպի ծառայութիւն եւ պարտականութիւն:

6.— Աշխատութեան մէջ աշխոյժ եւ անվախ, համբերութեամբ տանիլ բոլոր զրկանքները որոնք գոյութիւն ունին զինւորական ծառայութեան մէջ:

7.— Ունչացնել բոլոր վատ յատկութիւններ:

8.— Ընկերական վերաբերմունք դէպի հաւասարները, եւ պատշաճ վերաբերմունք դէպի քաղաքացիներու կեանքն ու ինչքը:

9. — Պատժել ստորադասեալներուն զեղծումը :

10. — Երբէք չպատժել ուէ ստորադասեալ քըմահաճոյքի կամ անհատական հակառակութեան պատճառով :

ԶԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ (Hierarchy)

Զինւորականութեան մէջ ընդհանուր նպատակին զիւրութեամբ հասնելու համար զոյուլթիւն ունի հետեւեալ բաժանումը, հնդապետէն սկսեալ մինչեւ զինւորական նախարարը :

1. — Զանազան ծառայութիւններ և համահասար աստիճան ունեցողներէն ան է ամենամեծը որ ամենէն չատ և երկար ժամանակ ծառայած է :

2. — Միևնոյն և միատեսակ ծառայութիւն ունեցողներէն ըստ թուական կարգի աւելի աստիճան ունեցողն է մեծը :

3. — Զինւորներուն մէջ մեծը այն է որ կը նշանակուի հրամանատարէն, իսկ եթէ այդպիսի նշանակում չկայ այն է մեծը որ ամենէն չատ ծառայած է :

ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԴԵՊԻ ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐԸ

Անպայման հպատակուիլ, լսել և յարգանք ունենալ զինւորական օրէնքներու տրամադրութեան համաձայն դէպի բարձրադասեալը կը կոչուի ստորադասութիւն :

Հրամանատար կը կոչուի այն անձը որուն կը յանձնուի ուէ զինւորական միութիւն (Unit) կըրթելու, վարժեցնելու և կռուի դաշտը զեկավարելու

համար. այդ նպատակին հասնելու համար օրէնքը կուտայ անոր պատժելու և վարձատրելու որոշ առանձնաշնորհումներ :

Հրամանատարին հրամանները պէտք է ըլլան միշտ ծառայութեան, կրթութեան և կարգապահութեան մասին. այդ հրամանները պէտք է արձակուին միշտ լուրջ և կտրուկ :

Երբ ստորադասեալ նկատէ որ հրամանը չվերաբերի ծառայութեան, դարձեալ պէտք է կատարէ անխօս, յետոյ պէտք եղած տեղը բողոքելու իրաւունքը ունի :

Երբ ստորադասեալը նկատէ որ հրամանը չվերաբերուած հրաման արձակէ իր ստորադասեալին, այդ ժամանակ պատասխանատուն հրամանատարն է, եթէ սակայն ստորադասեալը հրամանը կատարելու պահուն տրուած հրամանէն դուրս չէ ելած :

Հետեւեալ երեք պայմաններուն տակ, ստորադասեալը իրաւունք ունի չկատարելու արձակուած հրամանը :

Ա. Երբ երդման դէմ է :

Բ. Ծառայութեան հաւատարիմ ըլլալու սկզբունքին դէմ է :

Գ. Երբ ակնյայտնի ոճրագործութիւն է :

Այսպիսի հրամաններ ոչ միայն պէտք չէ կատարել, այլ նաև պէտք է լուր տալ պատկան պաշտօնէութեան հրաման արձակողը պատժելու համար :

Եթէ զինւորականը ստանայ միմիանց հակասող երկու հրամաններ երկու տարբեր աստիճանաւորներէ, զինւորը պէտք է կատարէ բարձր աստիճանաւորին հրամանը, այս պարագան յայտնելով ցած աս-

տիճանաւորին :

Զինւորականը պէտք է հպատակուի տարիքով փոքրին, եթէ անիկա նշանակուած է հրամանատար աւելի բարձր աստիճան ունեցողի մը կողմէն :

Զինւորականը ոչ միայն պէտք է քննադատէ, վիճաբանի տրուած հրամաններուն շուրջ, այլ պէտք է աշխատի բոլոր խոչընդոտները հարթել հրամանները ճշգրիտ կատարելու համար :

ՅԱՐԳԱՆՔ ԴԵՊԻ ՄԵԾԵՐԸ

Ամէն զինւորական՝ ծառայութեան մէջ եւ դուրսը պարտի յարգանքով վերաբերուիլ դէպի իրմէն աստիճանով մեծը :

Զինւորական բարեւը յարգանքի արտաքին ձևն է . ուստի ամէն զինւորական ամէն տեղ և ամէն ժամանակ, պարտաւոր է բարեւ տալ թէ իր անմիջական հրամանատարին և թէ բանակին միւս բոլոր բարձր աստիճանաւորներուն :

Եթէ զինւորականը իրմէն մեծին ներկայութեան ունէ սխալ դործէ կամ անվայել ընթացքի մէջ գտնուի, աստիճանով մեծը իրաւունք ունի դիտողութիւն ընելու, նաև հրամայելու որ հեռանայ, ի պահանջել հարկին կը զրկուի քաղաքապահին : Եթէ ստորադասեալը չկատարէ մեծին հրամանը, կը պատժուի զինւորական օրէնքի հիման վրայ : Վերսե յիշուած նկատողութիւնները կարող են ընելու անոնք որոնք միեւնոյն զօրամասին չեն պատկանիր . յանցաւորը չհնազանդելու պահուն նախքան պատասխանատու է որքան եթէ նկատել տուողը իր անմիջական հրամանատարն եղած ըլլար :

Եթէ սպան հարկ տեսնէ ձերբակալելու ունէ զինւորական, պէտք է բերանացի կամ գրաւոր կերպով յայտնէ իրողութիւնը մօտակայ պահակապետին : Պահակապետը զեկուցման հետ ձերբակալուած զինւորը կը զրկէ քաղաքապահին որուն կ'իյնայ հարկ եղած տնօրինութիւնը ընել :

Սպան եթէ չուզէ անմիջապէս ձերբակալել զեղծում գործող զինւորը, անուն և մականունը առնելով կը բաւականանայ, ապա անոր անմիջական պետին յայտնելու համար :

Ամէն զինւորական ունէ նկատողութեան պահուն ունէ սպայէ, պէտք է յայտնէ իրողութիւնը իր անմիջական հրամանատարին . զինւորները բերանացի, իսկ սպաները՝ գրաւոր :

Զինւորականը երբ ունէ դիմում կը կատարէ իր մեծին պէտք է անոր կոչման առաջ աւելցնէ «պարոն» բառը :

Երբ հրամանատարը կը բարեւէ զինւորը, ան պէտք է պատասխանէ յոգնակի—բարեւ ձեզ :

Երբ մեծը կը գովէ զինք և կամ շնորհակալութիւն կը յայտնէ, պէտք է պատասխանել—պարտաւոր եմ :

Ունէ արտօնութիւն ստանալու պահուն՝ «Շատ շնորհակալ եմ :

Հրամանատարները ծառայութեան ժամանակ իրենցմէ աստիճանով փոքրին կը կանչեն միայն աստիճանով և մականունով :

ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻՆ,

ՉԻՆԻՈՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵԻ

Ամէն զինուոր պարտաւոր է իրմէն մեծին հանդիպելու պահուն բարեւել: Բարեւ տուողը կը մօտենայ չորս քայլ, աչքերը կը դարձնէ դէպի մեծը, աջ ձեռքը բարձրացնելով՝ կը մօտեցնէ գլխարկին դիմամասին և այդպէս բռնած կ'անցնի անոր մօտէն, անցնելու ժամանակ աչքերը պէտք է մեծին դարձուցած ըլլայ:

Եթէ բարեւ տուողը երկու ձեռքով բաներ բռնած ըլլայ, հանդարտ դիրք առնելով, աչքերը մեծը դարձուցած՝ կը քալէ:

Չինուորականը պէտք է բարեւէ իր մեծերը եթէ անոնք յիսուն քայլ հեռու չեն:

Երկու զինուորական իրարու հանդիպած ատեն, նախ քան ուրիշ ձեւի բարեւ տալը, պէտք է զինուորական բարեւ տան:

Երկու զինուորական միասին քալելու ժամանակ, մեծը պէտք է կենայ ձիւտ աջ կողմը. երբ անոնք երեք հատ են, մեծը՝ մէջտեղը:

Սըճարաններու, երեկոյթներու, և ուրիշ հասարակական տեղերու մէջ, միայն առաջին հանդիպումին պէտք է բարեւել:

Երբ հրամանատարը կը կանչէ փոքրին բան մը ըսելու կամ հարցնելու համար զինուորը պէտք է մինչեւ երկու քայլ մօտենայ անոր, վերջին քայլը առնելու պահուն բարեւ տայ, ձեռքը իջեցնելով առնէ հանդիստ դիրք. հեռանալու պահուն նորէն բարեւելու է:

Երբ աստիճանով մեծը կը մտնէ տեղ մ'ո ուր զինուորներ կան, իրարը պէտք է ոտքի կանգնին և բարեւեն, բարեւը առնելէն յետոյ կարող են նստիլ:

Չինուորական ժողովներու և ճաշի ժամանակ մեծերու ներկայութեան փոքրերուն բարեւ պէտք է ան տալ:

Երբ զինուորը կը մտնէ տեղ մը ուր զինուորական պետեր կան, հոն մնալու համար պէտք է ան թոյլտրութիւն առնէ:

Ամէն զինուորական պարտաւոր է անպայման ընդունիլ տրուած բարեւը, ձեռքը գլխարկին մօտեցրնելով՝ կամ եթէ ուր ունի ձեռքը դաշն ցած իջեցրնելով:

Թէ բարեւը և թէ ծանուցումը կ'ընդունուի միշտ ներկայ եղող մ'ո աստիճանաւորէն:

Ամէն անոնք որոնք իրենցմէ փոքրին միջոցառուէ հրաման կ'ստանան, որ անշուշտ կուգայ իրենցմէ բարձր պաշտօնեայէ մը, պարտաւոր են ընդունիլ դաշն բարեւ բռնած: Անոնք որոնք կը հաղորդեն այդպիսի հրաման մը նոյնիսկ իրենցմէ աստիճանով փոքրին, դարձեալ բարեւ բռնած՝ պէտք է հաղորդեն հրամանը:

ԶԻՆԻՈՐԱԿԱՆ ԽՈՒՄԲԵՐՈՒ ԵՒ ՄԱՍԵՐՈՒ ԲԱՐԵ- ԻԵԼՈՒ ԵՂԱՆԱԿԸ

Չօրամասի կամ խումբի պետը տեսնելով իրմէն աստիճանով բարձր սպայի կամ իր հրամանատարութեան տակ գտնուող զօրամասերէն աւելի բարձր զօրամաս մը կամ անոր զբօշակը, իր զօրամասին կը հրամայէ «Խանդարտ» և միայն ինք բարեւ կուտայ. անձնաւորութիւնը կամ զօրամասը հեռանալէն յետոյ կը հրամայէ «Ազատ» և կը շարունակէ առաջուան զբաղումը:

Չօրամասերը կամ խումբերը բարեւ կուտան միայն հրամանով:

Չօրամասերը կամ խումբերը բարեւ տալէն զերծ են հետեւեալ պայմաններու տակ. ա) երբ կը մասնակցին յուղարկաւորութեան, բ) երբ արշաւանքի ճամբուն վրայ են, գ) վարժութեան և դաշտային վարժութեան ատեն (maroevure), դ) վարժութեան և մանէօվրայէ յետոյ հանգստի պահուն:

Այսպիսի պարագաներուն մէջ զօրամասի պետը միայն բարեւ կուտայ. եկող մեծաւորին ծօտենալով զեկուցում կ'ընէ զօրամասի եւ իր գերծունէութեան նկատմամբ:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՄՆԵՐ

Երբ զինուորական նախարարը ունէ քաղաք այցելէ, անմիջապէս անոր պէտք է ներկայանան այդ քաղաքին մէջ գտնուող բոլոր զինուորական պետերը (հարիւրապետէն բարձր եղողները): Տեղւոյն քաղաքապահը պէտք է ներկայանայ և թոյլտուութիւն

առնէ քաղաքի սպաները իրեն ներկայացնելու համար: Եթէ ուրիշ գործով զինուորականները նախարարին իջեւանած տեղը գան, պէտք է անպայման ներկայանան անոր: Երբ ունէ զօրամաս կը հասնի քաղաք մը ուր զօրապահ կը գտնուի. զօրապահը պարտաւոր է զօրամասի պետը ներկայացնել զին. նախարարին:

Բոլոր սպաները պէտք է ներկայանան իրենց անմիջական հրամանատարին ծառայութիւն նշանակած ատեն, արձակուրդ երթալու և ներկայացած ատեն պէտք է ըսէ իր աստիճանը, անունն ու ազգանունը և ներկայանալու պատճառը:

Ունէ սպայ քաղաքէն դուրս երթալու և դառնալու ատեն պարտաւոր է ներկայանալ տեղին քաղաքապահին եթէ աստիճանով բարձր է ան, եթէ հասարակ կամ փոքր է միայն գրաւոր կը յայտնէ երթալ-գալու պարագան:

ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐԵՐԸ ՍՏՈՐԱԴԱՍԵԱԼՆԵՐՈՒ ՀԱՆԴԻՊ

Զինուորական տիսցիպլինան կը պահանջէ որ զինուորականը ըլլայ բարոյականի տէր, լաւ կրթւած, հոգւով և սրտով նուիրուած գործին և պետութեան հրամանները անխօս կատարող. այս բոլորը կարճատեւ փոքրերուն մէջ, երբ մեծերը գործնական շինական զորքերու ցոյց տան փոքրերուն:

Զիս. տիսցիպլինան կը պահանջէ որ բոլոր զեղծումները և սխալները պատժուին անմիջապէս:

Հրամանատարը պատասխանատուութեան չկան չըլի եթէ ան ապստամբութեան մը պահուն զէնք գործածէ կարգը վերահաստատելու համար. այս-

պիսի պէտքերու ժամանակ, պէտք է զեկուցում ընէ պատահարին մասին:

Տխցիպլինան կը պահանջէ որ հրամանատարը ըլլայ թէ խիստ և թէ անյողգողգ, և թէ արդարացի և հայրական. ուստի այն պատիժները որոնք նախատեսուած չեն կանոնադրքերու մէջ խստիւ կ'արգիւրեն:

Նոյն ատեն խստիւ կ'արգիւրուի հրամանատարի զիրք ստեղծել այս կամ այն ստորադասեալի համար, պէտք է բոլոր զինուորներուն հաւասար աչքով նայիլ, և ըլլալ արդարացի, բայց խիստ և պահանջկոտ:

ՏԻՍՅԻՊԼԻՆԱԿԱՆ ՍՆԱԼՆԵՐ

Տխցիպլինական սխալներ կը կոչուին բոլոր այն մանր զեղծումները որոնք կը գործուին զինուորականներու կողմէ առօրեայ կեանքի մէջ:

Այս բոլոր սխալները կը գործածուին զլիսաւորապէս մտամոլորութեան, անհեռատեսութեան եւ անուշադրութեան հետեւանքով, Զինուորական Պատժական օրինադրքի մէջ անցած են իրբեւ տխցիպլինական սխալներ:

ՅԱՆՅԱՆՔ ԵՆ, Ա) Մեծին պարտադիր յարգանք յոյց չտալը, անոր կարգադրութիւններուն, ծառայութեան և դժուարութիւններու դէմ խօսիլն ու տրտնջալը:

Բ) Գանդատները որոշ և սահմանուած կարգով չներկայացնելը:

Գ) Անճշգրտապահութիւն և զօրանոցի և անձի անմաքրութիւն:

Դ) Մխալ և սուտ տեղեկութիւններ տալ:

Ե) Անուշադրութիւն վարժութեան ժամանակ:

Զ) Անճշտապահութիւններ ներքին և զօրաբաժնական ծառայութիւն կատարելու ժամանակ:

Է) Զօրանոցէն ինքնազուխ հեռանալ, վարժութենէ և ուրիշ ծառայութիւններէ ուշանալ կամ բացակայիլ:

Ը) Անթուլատրելի վայրեր եւ հիմնարկութիւններ յաճախել:

Թ) Հայհոյել, կոռել ծառայութեան ժամանակ և ծառայութիւններէն դուրս:

Ժ) Բախդախաղ, արբեցողութիւն և ուրիշներու վատ արարքները ծածկել, սպառնալիք և պախարակելի վարմունք դէպի ազատ քաղաքացիները և զէնքը ի դուր գործածել:

ԺԱ) Մենամարտութենէ հրաժարիլ և նախատուած պատիւը չվերականգնեցնելը:

ԺԲ) Հրամանատարին պատասխանելէ հրաժարիլ:

ԺԳ) Զինուորականներու և քաղաքացիներու մէջ կռիւներ ստեղծել

ԺԴ) Ապօրինի և անքաղաքավար պահանջներ ներկայացնել տան տիրոջ և իր ընտանիքին:

ԺԵ) Թոյլ ուշադրութիւն ստորադասեալներու վրայ անոնց սխալները անպատիժ թողնելով:

ԺԶ) Ապօրինի և անվայել վերաբերում դէպի ստորադասեալները և անոնց անձնական կամ պաշտօնական արժանապատուութիւնը:

ԺԷ) Տխցիպլինական պատիժներ տալու իրաւունքը ի դուր գործածել:

ԺԸ) Ապօրինի բանտարկութիւն:

ԺԹ) Անհոգութիւն դէպի զինւորական ոգին, դէպի զինւորներուն առողջութիւնն ու անոնց շահերը. նաև դէպի պետական շահերը:

Ի) Ստորադասեալը մենամարտի հրաւիրելը:

ԻԱ) Ստորադասեալէն ընծայ ստանալ:

ԻԲ) Պետական իրերը սեփականացնել:

ՊԱՏԻԺՆԵՐ

Հրամանատարները կարող են պատժել զինւորներն ու հնգապետները պարտաւորցնելով որ անոնք ներկայանան առաւօտեան ճշդութիւն եւ երեկոյեան ստուգման որոշ զինահագուստներով տասն օր: Տասն օր, օրական երկու ժամ կարգէն դուրս աշխատանք: Երեք անգամ անհեթեթ (կարգէն դուրս) ուէ ծառայութիւն:

Արձակուրդէ զրկել երկու ամիս:

Հասարակ բանտարկութիւն 15 օր:

Խիստ բանտարկութիւն 30 օր:

Խստագոյն բանտարկութիւն 10 օր:

Հնգապետութենէ զրկել երեք ամիս:

ՊԱՏԻԺՆԵՐ՝ ՏԱՍՆԱՊԵՏՆԵՐՈՒ, ՏԵՂԱՊԱՀՆԵՐՈՒ

ԵԻԹԱՍՊԱՆԵՐՈՒ (Յիսնապետ)

Յանդիմանութիւն, առանձին կամ զինւորներու առաջ:

Երեք անգամ անհեթեթ ծառայութիւն:

Արձակուրդէ զրկել մէկ ամիս:

Հասարակ բանտարկութիւն 15 օր:

Խիստ բանտարկութիւն 30 օր:

Աստիճանէն զրկել և փոխանցել ուրիշ զօրամասի:

ՊԱՏԻԺ ՍՊԱՆԵՐՈՒՆ

Յանդիմանութիւնը դրաւոր և բերանացի:

Յանդիմանութիւն աստիճանով հաւասար և ցած սպաներու մօտ:

Անհեթեթ ծառայութիւն 4 օր:

Տնային բանտարկութիւն 5 օր:

Զօրանոցային բանտարկութիւն 30 օր:

Խիստ բանտարկութիւն 10 օր:

Ուշացնել երկու տարի աստիճանի բարձրացում:

Տիւցիպլինական օրէնքով հեռացնել պաշտօնէն երեք ամիս:

Տիւցիպլինական օրէնքով արձակել ծառայութենէ:

Զօրապետէն սկսեալ մինչև սպարապետը իրաւունք ունին հրամայելու արձակուած սպային որ ներողութիւն խնդրէ վիրաւորուած անձէն: Միայն զինւորական նախարարին վերապահուած է բանտարկելու իրաւունքը զնգապետներուն, զօրապետներուն և այդ պաշտօնները վարող սպաներուն վերաբերմամբ:

ՏԻՍՑԻՊԼԻՆԱԿԱՆ ՊԱՏԻԺ ԴՆԵԼՈՒ ԻՐԱՒՈՒՆՔԸ

ՎԵՐԱՊԱՀՈՒՄԸ Է ԶԻՆՒՈՐԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆ

ՆՈՒԹԵԱՆ (Շտապին)

1. — Ամէն տեղ և ամէն ժամանակ զինւորական իշխանութիւնը պարտաւոր է պատժել բոլոր գոր-

ծըլած զեղծութենքը տխրիսլինական օրէնքներով՝ հակառակ պարագային ինքը պատասխանատուութեան կ'ենթարկուի:

2.— Տխրիսլինական պատիժ տալու ժամանակ, Զին. իշխանութիւնը պարտաւոր է կատարեալ անաչառութիւն պահել, առաջնորդուելով յանցաւորը ուղղելու բարի ցանկութեամբ. հնար եղածին չափ, սխալը գործուելէն անմիջապէս յետոյ պէտք է պատժել յանցաւորը:

3.— Խիստ կերպով արգիլուած է մէկ սխալի համար մէկ քանի պատիժներ տալ. նաև արգիլուած է տխրիսլինական օրինագրքի մէջ գրուած պատիժներէն զատ ուրիշ պատիժ սահմանել:

4.— Ամէն մէկ պատիժ, բացի բերանացի յանդիմանութենէ, գրուելու է նաև պատժական յուշատետրակին մէջ:

5.— Եթէ տրուած պատիժները աւօրինի են, պատժուողը, կարող է գրաւոր դանդաղ ներկայացընել իր անմիջական հրամանատարին:

ՆԵՐՔԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆԵՐՈՒ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

1.— Զօրամասերու բոլոր հերդապահները եւ ժամապահները, պէտք է ճշտօրէն կատարեն իրենց բոլոր պարտականութիւնները, որոնք օրէնքով որոշուած են:

2.— Պաշտօնական անձերէն ոչ ոք իրաւունք չունի իր պաշտօնը թողելու առանց պատշաճ հրամանի:

3.— Բացարձակապէս արգիլուած է հերդապահ-

ներուն եւ ժամապահներուն, պաշտօնավարութեան ժամանակ զինաշորերը եւ զէնքը հանել իրենց վրայէն:

4.— Երբ հրամանատարներէն մէկը կուգայ զօրանոց, հերթապահը (ժամապահներու պետը) պարտաւոր է զեկուցում տալ անոր, եւ ընկերանալ անոր այդ ժամանակ զօրանոցի մէջ:

ԾԱՆՈԹ.— Եթէ զօրամասի հերթապահը ներկայ ըլլայ, ան պէտք է զեկուցում ընէ: Իսկ եթէ զօրամասի հրամանատարը ներկայ է, ան պէտք է ընէ այցելող բարձր հրամանատարին:

5.— Զեկուցման ժամանակ հերթապահները կը կանգնին երեք քայլ հեռու հրամանատարէն, ուղղակի անոր դիմաց, ըսելիքը վերջացնելէն յետոյ, մէկ քայլ աջ կամ ձախ քաշուելու է եւ բարեւ ընծա, ըստ պատելու է մինչեւ որ հրամանատարը երկու քայլ հեռանայ: Զեկուցումը ըլլալու է այսպէս: Պրն. աշտինչ (յիշել եկող հրամանատարի աստիճանը նաև իր ծառայած զօրանոցին անունը): Եթէ գնդապետ է եկողը, հերթապահը կըսէ. «Պրն. գնդապետ, զօրանոցի, սեղանատան, խոհանոցի, գոմի, հիւանդանոցի մէջ ամէն բան կարգին է»: Եթէ, զինուորները բացակայ են պէտք է ըսէ թէ ո՞ւր են եւ ի՞նչ բանի համար կը բացակային, նաև օրուայ պատահած արտակարգ զէպքերը, եթէ կան:

6.— Երբ զօրամասը կուգայ, զօրամասի հրամանատարը, հարիւրեակի հերթապահը պարտաւոր են լուր տալ զօրամասի հերթապահին, իսկ եթէ ուրիշ հրամանատար մը կուգայ աստիճանով բարձր

գործաձախ հրամանատարէն, գործաձախ հրամանատարը պարտաւոր է անմիջապէս խմացնել գործաձախ հրամանատարին:

ԶՕՐԱՄԱՍԻ ՀԵՐԹԱՊԱՀԻՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1.— Զօրամասի հերթապահը կը հպատակի միմիայն գործաձախ հրամանատարին: Իսկ գործաձախի հերթապահին կը հպատակին օրուայ բոլոր պաշտօնեաները, օրինակ. հերթապահի օգնականը, գործաձախի և հարիւրեակներու բոլոր հերթապահները, զբաղիրները, փողահարները և նաև, գործաձախ պահակապետը:

2.— Նախ քան հերթապահութիւն ընդունիլը, հաւաքելու է գործաձախի բոլոր հերթապահները, անպայման ներկայ պէտք է ըլլան գործաձախի հին հերթապահները. հարիւրեակներու հերթապահները փոխուելու եւ հին հերթապահին հետ միասին ներկայանալու են գործաձախ հրամանատարին:

3.— Հին հերթապահը պէտք է ներկայացնէ օրուայ աշխատանքի համար նշանակուած զինուորներու նաև իրիկուան ստուգման չներկայացնողներու ցանկը:

4.— Զօրամասի հերթապահը պատասխանատու է իր հրամանին տակ գտնուած հերթապահներուն եւ զինուորներուն կարգապահութեան: Պարտաւոր է իր հերթապահութեան ժամանակ, մէկ քանի անգամ այցելել զէնքերը, ուր հերթապահներ և զինուորներ

կան, հսկելով սենեակներու մաքրութեան, լուսաւորութեան եւ օդափոխութեան վրայ:

5.— Զօրամասի հերթապահը ամբողջ հերթապահութեան ժամանակ պէտք է հեռանայ գործաձախի զօրանոցական շրջանէն, եթէ որոշ զբաղմունք մը չունի՝ պէտք է միշտ մնայ հերթապահութեան սենեակը, որպէսզի կարողանայ իր ժամանակին զրկել զանազան հերթախումբեր որոնք նշանակուած կ'ըլլան գործաձախէն: Ան հրամայելու է ճիշտ ժամանակին տալ սիգնալ (նշան) ներքին ծառայութիւններու և վարժութիւններու համար:

6.— Ճաշի և ընթրիքի ժամանակ սեղանատուն պէտք է երթայ եւ կամ օգնականը պէտք է զրկէ կարգը պահպանելու համար:

ՎՏԱՆԳԻ ՊԱՀՈՒՆ

1.— Հրդեհի ժամանակ ան պէտք է հրամայէ զինուորները դուրս հանել զօրանոցէն. յետոյ բանտարկեալները, բոլոր պահակ-ժամապահները, ձիերը, հրացանները, ռազմամթերքը (եթէ անոնց ուէ վտանգ կսպառնայ) և այդ ամէնը խմացնել գործաձախի պետին:

2.— Ան հսկելու է բանտարկեալներու օրինաւոր պահուելուն վրայ, նաև թոյլատրելու է տեսակցութիւն անոնց հետ:

3.— Ան պարտաւոր է ընդունիլ մասնաւոր մարդիկ որոնք գանդատներ ունին զինուորներու վրայ: Ան իրաւունք ունի ձերբակալելու այն հիւրերը, որոնք զեղծում կը գործեն զօրանոցին մէջ:

4.— Զօրամասի անկարգութիւնները դադելու համար, կարող է ձերբակալել մեղաւոր զինուորները՝ այդ մասին, յայտնել հրամանատարին:

5.— Սպանութեան ժամանակ կամ ինքնասպանութեան պահուն հերթապահը պէտք է ամէն միջոց ձեռք առնէ, պատճառները գտնելու համար:

6.— Հերթապահներու հիւանդութեան ժամանակ պէտք է հրամայէ անմիջապէս նշանակելու ուրիշ մը:

7.— Եթէ զօրամասի հերթապահը հիւանդանայ, պէտք է որ ան դրաւոր զեկուցում տայ հրամանատարին, մինչեւ հրաման ստանալը իր պաշտօնը թողելու իրաւունք չունի:

8.— Սաւառան կանուխ և իրիկուան ստուգումէն յետոյ, զօրամասի հերթապահը զեկուցում կ'ընդունէ բոլոր հարիւրեակներու հերթապահներէն, նաև (կաւալիերական) հեծեղազօրքի և (արդիւրիական) հրետանիի մասերէն, գոմերու հերթապահներէն:

9.— Եթէ զօրամասի հրամանատարը քաղաքէն հեռու չէ, զօրամասի հերթապահը պարտաւոր է ներկայանալ անոր և զեկուցում տալ բոլոր իր ստացած զեկուցումներուն համար:

10.— Զօրամասի հերթապահը պէտք է գիտնայ թէ քանի՞ հերթախումբեր կան, ո՛ւր զրկուած են և ինչո՞ւ համար:

11.— Զօրամասի հերթապահի օգնականը անմիջապէս հպատակելու է զօրամասի հերթապահին և անոր բացակայութեան ժամանակ կատարելու է անոր պաշտօնը, իսկ անոր ներկայութեան՝ բոլոր

ընելիք գործերը նախօրօք ստուգելու է թէ, արդեօք կատարուած են անոնք թէ ո՛չ:

ՀԱՐԻԻՐԵԱԿԻ ՀԵՐԹԱՊԱՀԻՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1.— Հարիւրեակի հերթապահը կը նշանակուի հսկելու համար հարիւրեակի ներքին կարգ ու կանոնին վրայ:

2.— Ան անմիջապէս կ'ենթարկուի զօրամասի հերթապահին և հարիւրեակի տեղապահին (Փէթ-Փէպլը): Բոլոր պատահարները պէտք է հաղորդէ զօրամասի հերթապահին առաւօտեան և երեկոյեան զեկուցման ժամանակ, իսկ անհրաժեշտ դէպքերու ժամանակ անմիջապէս պէտք է հաղորդէ տեղապահին՝ ստացած բոլոր հրամանները:

3.— Հարիւրեակի հերթապահին կը հպատակին այդ օրուայ բոլոր հերթապահները: Հին և նոր հարիւրեակի հերթապահութեան յանձնումն և ստանձնումը կը կատարուին զօրամասի հերթապահին ներկայութեան:

4.— Եթէ հարիւրեակի հերթապահը պաշտօնական գործով բացակայ ըլլայ զօրանոցէն, իր ժամապահներէն մէկը իր տեղը պէտք է նշանակէ, այդ պարագան յայտնելով ժամապահներուն:

5.— Հարիւրեակի հերթապահը պէտք է հոգ տանի որ զինուորները ժամանակին արթնան: Վարժութիւններու և ստուգման առնէ ներկայ գտնուին, նշանակուած պահակախումբերը ժամանակին պատրաստ ըլլան և ժամապահները ժամանակին փոխուին:

6.— Առաւօտեան ստուգումէն յետոյ, պէտք է հաւաքել բոլոր հիւանդները և որոշուած կարգով զրկել հիւանդանոց:

7.— Օրական երկու անգամ (Առաւօտուն և եւ ճաշէ յետոյ) պէտք է դրել սեւ տախտակի վրայ հարիւրեակին՝ բոլոր իրմէ ցած պաշտօն ունեցողներու անունները:

8.— Արձակուրդի դացող զինւորներու մասին որոշ կարգադրութիւն ընել որ անոնք մաքուր հագուած ըլլան. ստուգելու է տոմսակները՝ վերադարձած ժամանակ հաւաքելու է զանոնք և ներկայացընելու է զօրամասի հերթապահին:

9.— Երբ հարկաւոր է ձերբակալել որեւէ զինւոր, ան ստանալու է տեղապահին դրաւոր կարգադրութիւնը և զինւորները յանձնելու է զօրամասի պահակապետին:

ԶՕՐԱԲԱԺՆԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹԻՒՆ

ԶՕՐԱՊԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՊԱՆ

1.— Ուէ տեղ ապրող բոլոր զօրքերու աւմենամեծ հրամանատարը կը նշանակուի այդ քաղաքին զօրապահ: Անոր պարտականութիւններն են:

Ա.— Ընդհանուր հսկողութիւն զօրարաժնի մէջ մանող բոլոր զինւորականներու արտաքին կարգապահութեան վրայ:

Բ.— Պահակային և զօրարաժնական օրէնքներու ճշգրիտ դործադրութեան վրայ:

Գ.— Հսկել որպէսզի զօրքերը կանոնաւոր կերպով տանին իրենց զօրուորական պաշտօնը, նաև հըս

կել որ իրեն ենթակայ քաղաքապահը ճշտիւ կատարէ իր պարտականութիւնները

2.— Ուէ տեղ ապրող զօրքերու համար կը նշանակուի նաև քաղաքապահ:

Անոր պարտականութիւններն են

Ա.— Հսկել ներքին և արտաքին կարգապահութեան վրայ:

Բ.— Պահակային և զօրարաժնական ծառայութիւնները ժամանակին և ճշտիւ կատարուելուն վրայ:

Գ.— Հոգածութիւն պետական շէնքերու վրայ:

Դ.— Ձերբակալուած զինւորներուն վրայ հըսկել, զանոնք կանոնաւոր վիճակի մէջ պահելու համար: Հսկելու է զինւորական և քաղաքացիական բանտերու, նաև զինւորական և քաղաքային հիւանդանոցներու վրայ:

ԸՆԴՀ. ՕՐԷՆՔՆԵՐ ՊԱՀԱԿՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

1.— Պահակները կը նշանակուին.

Ա.— Պետական անձնաւորութիւններու պաշտպանութեան համար:

Բ.— Բանտարկուած մարդկանց համար.

Գ.— Հասարակական կարգը պաշտպանելու համար:

2.— Պահակները կ'ըլլան հնգապետական, տասնապետական և ենթասպայական:

3.— Պահակները կ'ունենան ժամապահներ. ժամապահ կը կոչուի ամէն մէկ զինւոր որ կանգնած է

պահակները, հրացանով կամ մերկացուցած սուրով:

4.— Ժամապահները փոխելու համար փոխողները կը նշանակուին, որոնք ըստ կարգին կը կոչուին Ա. Բ. Գ. և այլն:

5.— Պահակներուն վրայ հսկելու համար կը նշանակուի սպայ մը որ կը կոչուի ՊԱՀԱԿԱՀԵՐԹԱՊԱՀ:

6.— Եթէ պահակները շատ ըլլան, այն ժամանակ դանոնք կը բաժնեն մասերու (30 պահակ մէկ մասի մէջ), ամէն մասի մէջ պահակներէն մէկը կը նշանակուի իրրե ԳԼԽԱՆՈՐ և ամէն մէկ մասին համար առանձին ՊԱՀԱԿԱՀԵՐԹԱՊԱՀ:

7.— Պոլոր պահակները կը հպատակուին զօրապահին և քաղաքապահին ընդհանրապէս, իսկ անմիջապէս կը հպատակուին պահակա-հերթապահին:

8.— Ժամանակաւոր պահակները կը հպատակուին զօրապահին և քաղաքապահին (պահակա-հերթապահին չեն հպատակիր):

9.— Զօրամասի ներքին պահակները չեն հպատակիր ո՛չ քաղաքապահին և ո՛չ ալ պահակարեւոյ պահին, այլ զօրապահի հերթապահին:

10.— Պահակատեղը կը կանգնին ժամապահները հետեւեալ ձևերով:

Հետեւակները՝ հրացանով, դանակը դրուած նաև փամփուշտը:

Հեծելագործները՝ մերկացուցած սուրով, հրացանը ուսին վրայ:

Թնդանօթաձիգները՝ մերկացուցած սուրով, հրացանով կամ ատրճանակով:

Ժամապահը՝ զէնքը այնպէս մը պատրաստ պահելու է որ ամէն մէկ վայրկեան կարողանայ կրակել անմիջապէս:

ՊԱՀԱԿՆԵՐՈՒ ՍՏՈՒԳՈՒՄԸ

1.— Պահակները ստուգման կ'ենթարկուին Ա. Բաղաքապահէն, Բ. Պահակա-հերթապահէն, Գ. Անոր օգնականէն, Դ. Պահակներու անմիջական հրամանատարներէն (զօրամասի) հարիւրապետէ սկսած:

2.— Եթէ ստուգման դործը կատարողը անձանոթ է պահակապետին, վերջինը իրաւունք ունի պառօլ հարցնելու:

3.— Ժամապահներուն ընդհանուր և անմիջական պետերը կարող են նկատողութիւն ընել. իսկ միւսները անձամբ և ո՛չ մէկ նկատողութիւն չեն կարող ընել:

ԾԱՆՈԹ.— Ընդհանուր ըսելով պէտք է հասկընալ զօրամասի հրամանատարը, (զօրավարը), իսկ անմիջական ըսելով, պէտք է հասկնալ ժամապահ կանգնող զինուորը: Այդ հարիւրեակի մէջ գտնուած բոլոր սրաները կ'ըլլան ժամանակին անմիջական պետերը:

4.— Այն բոլոր անձերը որոնք չեն պատկանիր պահակին, անոնք պէտք է ներս թողուին այն առէն միայն երբ անոնց ներս մտնելու իրաւունքը հաստատուած է: Այդպիսիներն են. Ա. ին պահակին ըստ ստուգման դործը կատարողը. Բ. զրամարկղներու մէջ դրամ դնող և հանողը. Գ. ձերբակալուած-

ներու հետ տեսակցութիւն ընողները. Դ. պահակապետին հետ պաշտօնական գործով յարաբերողները և Ե. ձերբակալուած սպաներու զինւորները:

ԺԱՄԱՊԱՀԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1.— Ժամապահը բացարձակապէս անձեռնմըխելի է:

2.— Ժամապահը պարտաւոր է. Ա. աչքարաց հսկել իր պահակատեղին վրայ. Բ. չը պէտք է թողուլ պահակատեղը մինչեւ նոր պահակին դալը, նոյնիսկ եթէ իրեն կեանքին վտանգ սպառնայ:

Եթէ պահակատեղին մօտ կուի կամ աղմուկ պատահի, ժամապահը պէտք է պահանջէ որ դադրեցընեն. եթէ ինքը կարող չէ դադրեցնել, պէտք է իմացընէ այդ պահակապետին, սուլելով, կամ հրացանի դօտին փոկը դարնելով, և կամ մարդու միջոցաւ:

3.— Ժամապահը պէտք է կատարէ իր պահակապետին և փողին բոլոր հրամանները:

4.— Ժամապահը պէտք է կանգնի իր պահակատեղը աշխոյժ, պէտք չէ խօսի, քնանայ, նստի, երգէ, և իր հրացանը ոչ ոքի պէտք չէ յանձնէ, միայն զինւորական նախարարը եթէ անձամբ հրամայէ յանձնելու է. եթէ նախարարը անձամբ կը ճանչնայ, ուրիշ խօսքին պէտք չէ համոզուի: Ժամապահը միայն կը պատասխանէ իր անմիջական հրամանատարներուն բոլոր հարցումներուն:

5.— Ժամապահը կարող է չըջիլ իր պահակա-

տեղին և իրաւունք ունի միայն 10 քայլ հեռանալ իր պահակատեղէն:

6.— Ժամապահը իրաւունք ունի զէնք դործածել, տաք կամ պաղ. Ա. եթէ իր պահակատեղին կամ իր պաշտպանութեան յանձնուած կեանքին ունէ վտանգ կ'սպառնայ: Փախչող բանտարկեալին զէնք ալ զէնք կրնայ դործածել:

7.— Ժամապահները միշտ հրացանները լեցուած պահելու են պահակատեղին մէջ. պէտք է դատարկեն երբ պահակատեղը կը յանձնեն: Լեցուած հրացանը պահակատուն կամ զօրանոց տանիլը, խիստ արգելուած է. նոյնպէս և ատրճանակները:

8.— Ժամապահը դրամական սնտուկի մը մօտ, առանց փողին և պահակապետի հրամանին՝ պէտք չէ թողուլ, իսկ սնտուկի կնիքը բացուելէն յետոյ, ոչ ոք պէտք չէ թողուլ, որ 50 քայլէն աւելի մօտ ծխէ, կամ կրակ վառէ, ոչ ալ հրացան կրակէ:

10.— Ժամապահը պէտք չէ թողուլ որ բանտարկեալներու քով ներս, դուրս մտնեն ելնեն առանց պահակապետի թոյլտուութեան:

11.— Ժամապահը հրդեհի ժամանակ պէտք է պաշտպանէ դուրս բերուած իրերը և ոչ ոքի պէտք չէ յանձնէ, առանց պահակապետի թոյլտուութեան:

ԺԱՄԱՊԱՀՆԵՐՈՒ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆ

1.— Ժամապահները կը փոխուին միայն փողի ներկայութեան. փոխուելու ժամանակ, ժամապահները կըսեն «Յանձնեն և կ'ստանձնեն». Զին-

ւորական նախարարին հրամանով կը յանձնեմ պահակատեղը» իսկ նորեկը կ'ըսէ. «Զինւորական նախարարի հրամանով կ'ստանձնեմ պահակատեղը»։ Նաեւ հինը պէտք է ըսէ թէ ի՞նչն է որ պիտի պահէ և ինչի վրայ պիտի հսկէ ժամապահութեան միջոցին։

2.— Ժամապահները կը փոխուին երկու ժամը անգամ մը. իսկ շատ տաք կամ ցուրտ օրերը պահակապետի թոյլտուութեամբ՝ կարող են փոխուիլ մէկ, երկու կէս ժամն անգամ մը։

ԾԱՆՈԹ.— Օրուան բոլոր նշանակուած ժամապահները պահակ կը կոչուին. իսկ անոնք որոնք անմիջապէս պահակատեղը կանգնած են կը կոչուին ժամապահ։

Ժամապահը պէտք է աշաւուրջ հսկէ թշնամիին վրայ, և բոլոր տեսածներուն համար անմիջապէս յայտնէ իր հնգապետին։

Ժամապահին կ'արդիւնութիւն խօսիլ, ծխել և նրստիլ. ան պարտաւոր է պատասխանել իր անմիջական հրամանատարին հարցումներուն, կարող է հրացանը պահել ինչպէս որ կուզէ բայց անպայման լեցուած ըլլալու է ան։

Թշնամիին կողմէ եկող բոլոր անհատներուն և խմբակներուն 50 քայլ հեռաւորութեան վրայ հրամայելու է «ԿԱՆԳՆԻՐ»։ Եթէ եկողը չի կանգնի, կրկնելու է երկու անգամ, երբ դարձեալ չկանգնի եկողը, դործածելու է գէմքը։

Եկողներու հետ ժամապահները խօսակցութեան բռնուելու չեն, անմիջապէս կանգնելու են հնգապետը որ պէտք է հարցնէ անցախօսքի մասին, այդ

ժամանակ պահակը պէտք է կանգնի կատարեալ մարտական դիրք բռնած։

Եթէ եկողը մէջէն է, թողելու է որ երթայ, իսկ եթէ թշնամիէն է պահակներով զրկելու է ընդհանուր պահակատեղը։

6.— Եթէ եկողները շատուոր ըլլան, միայն անոնցմէ մեծը պէտք է զրկել ընդհանուր պահակատեղը, իսկ միւսները հեռացնելու են որոշ տարածութեան մը վրայ, մինչեւ որ որոշ կարգադրութիւն մը ըլլուի։

Եթէ եկողները փախտաւորներ են թշնամիին կողմէն հրամայելու է որ հրացանները ձգեն, և ըստ պատեն. այդ մասին լուր տալու է ընդհ. պահակատեղին։

ՊԱՌՕՒ ԿԱՄ ԱՆՅԱՆՈՍԻ

Պառօլը խօսք մըն է որ կը դործածուի պահակահերթապահի և պահակապետի կողմէն հասկնալու համար թէ, եկողը հրամայելու իրաւունք ունի. նաեւ պառօլով կը հասկցուի նորեկ պահակախումբը։

2.— Պառօլը պէտք է ըլլայ միշտ որեւէ քաղաքի կամ տեղի անունով։

3.— Պառօլը ամէն օր կը նշանակուի զօրապահէն, և կը յայտնուի քաղաքապահին, որ իր կողմէն կըրտած ծրարով մը կը զրկէ զօրամասին՝ ուր կը ծառայէ պահակահերթապահը։ Սպան անոր կը յանձնէ։ Ծրարին վրայ պէտք է պառօլի ամսաթիւը նշանակուած ըլլայ։

4.— Պահակա-հերթապահը կը յայտնէ Պառօլը իր օգնականին եւ պահակապետներուն՝ պաշտօն-նին ստանձնած ժամանակ :

5.— Եթէ կան պահակատեղեր ուր միայն որոշ անձնաւորութիւններ կարող են մտնել, այդպիսի տեղերու համար պէտք է նշանակել որեւէ խօսք որ կը կոչուի Անցալսօսք եւ ժամապահը պէտք է գիտնայ որ այդ խօսքը չգիտցողը պէտք է թողուլ որ ներս մտնէ :

6.— Պառօլը կամ անցալսօսքը կ'սկսի միշտ մի-եւնոյն գիրքով, օրինակ, Վան, Վահան :

7.— Պահակապետը չպէտք է պառօլը ոչ ոքի յայտնած ըլլայ, իսկ անցալսօսքը փոխողը յայտնե-լու է ժամապահին միայն թէ ո՞ր մէկ պահակատե-ղիի համար նշանակուած է անցալսօսք :

ՊԱՌՕԼ ԿԱՄ ԱՆՅԱԽՕՍԿ

Պառօլ կամ անցալսօսք կը գործածուի շարժուն եւ անշարժ պաշտպանութեան ժամանակ, որպէսզի թշնամի հետախոյզները չ'կարողանան մտնել գիւ-րութեամբ մեր զօրքերու մէջ տեղեկութիւններ հա-ւաքելու համար : Պառօլը կամ անցալսօսքը կ'որոշ-ուի զօրամասի ընդհանուր հրամանատարէն :

ՊԱՐԼԱՄԷՆՏՕՐՆԵՐՈՒ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ

1.— Պարլամէնտը կը կոչուին այն անձերը, որոնք կուգան թշնամիին կողմէն բանակցելու հա-մար զրաւոր կամ բերանացի : Անոնք պէտք է ունե-

նան իրենց ձեռքին բռնած ձերմակ դըօշակ մը 'ւ փո-ղահար մը իրենց հետ :

2.— Երբ պարլամէնտը կը մօտենայ որեւէ պա-հակի, այն ժամանակ հնգապետը հրամայելու է զարձնել կոնակը դէպի պահակը եւ սպասել : Հնգա-պետը այդ մասին լուր տալու է անմիջապէս՝ պա-հակապետին. պահակապետը 2—3 զինուորով զալու է պարլամէնտի քով : Եթէ պարլամէնտը ուղե-ընդհանուր հրամանատարը տեսնել, այն ժամանակ կապելով պարլամէնտի եւ փողահարի աչքերը, տանելու են մինչեւ ընդհանուր պահակատեղը : Փո-ղահարը պահելու է իր տեղը, պարլամէնտը ոլոր ճանապարհներով զրկուելու է հրամանատարին : Ե-թէ մինակ նամակ բերած է այն ժամանակ պահա-կապետը նամակը կը զրկէ պատկանած տեղը. իսկ եկողները իրենց կոնակը զարձուցած՝ եւ աչքերը կապուած սպասելու են : Պահակապետին խստիւ կ'արգիլուի խօսակցութեան բռնուիլ :

ՓՈԽՈՂԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Փոխողը պէտք է գիտնայ իր պահակատեղերուն եւ անոնց որ կէտի վրայ գտնուիլը : Փոխողը կը կա-տարէ միայն պահակապետի հրամանները : Ժամա-պահներուն վրայ հսկել ո՞ր պահակատեղերուն մէջ ամէն բան կարգին ըլլայ, որ կնիքները չը կորսուին. որպէսզի հին ժամապահը կանոնաւոր վիճակի մէջ յանձնէ պահակատեղը եւ ստանձնողը լաւ հասկնայ իր պարտականութիւնները :

ՊԱՀԱԿԱՊԵՏԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Պահակապետը կը կատարէ զօրապահի, քաղաքապահի և պահակա-հերթապահի հրամանները:

Այդ անձերէն հրաման բերողները պէտք է անձամբ ճանաչէ և կամ նախ քան հրամանը կատարելը պէտք է հրամանի ճշտութիւնը ստուգէ իր ձեռքին տակ եղած բոլոր միջոցներով:

Պահակապետը կ'որոշէ առանց պատասխանատուութեան հրամայել ժամապահին, որ զէնք դործածէ. Ա. Պահակատեղին կամ անձնաւորութեան համար. Բ. Պահակի պաշտպանութեան համար. Գ. Բանտարկեալներու մէջ ապստամբութիւն ծագած պարագային:

Եթէ պահակատան մօտ աղմուկ կամ կռիւ պատահի պահակապետը պէտք է յայտնէ ոստիկանութեան այդ մասին:

Եթէ ոստիկանութիւնը խնդրէ պահակապետէն օգնութիւն, ան կարող է իր ունեցած մարդոց մէկ երրորդը, միայն այն ատեն երբ պահակին վտանգ չ'սպառնար:

Պահակապետը պարտաւոր է ընդունիլ սպաներու կողմէն ձերբակալուածները և անոնց զեկուցման հետ զրկելու է քաղաքապահին:

Հրդեհի ժամանակ պահակապետը դուրս բերելու է բոլոր բանտարկեալները և չըջապատելու է պահապաններով, չմոռնալով վերցնել ժամապահները, որոնց կեանքը վտանգի տակ կրնայ ըլլալ:

Եթէ ժամապահներէն մէկը հիւանդանայ պահակապետը պարտաւոր է զայն զրկել մօտակայ հի-

ւանդանոցը, իսկ զինուորին պատկանած հարիւրեակէն պահանջել ուրիշ զինուոր մը:

Եթէ պահակապետը հիւանդանայ իր պաշտօնը յանձնելու է ժամանակի մը համար պահակատեղին մէջ իրմէն վար աստիճան ունեցողին. և այդ մասին տեղեկացնելու է պահակա-հերթապահին: Եթէ վերջինը չի թոյլատրէ չպէտք է թողուլ պահակատունը. պահակատան մէջ ամէն մէկ պատահածի մասին ան պարտաւոր է անմիջապէս իմացնել պահակա-հերթապահին:

ՊԱՀԱԿԱՊԵՏԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԶԻՆԻՈՐԱԿԱՆ ԲԱՆՏԵՐՈՒՆ ՄԷՁ

Զինուորական բանտերու պահակապետը պարտաւոր է. Ա. հսկել որ բանտարկեալները չ'իսխին. Բ. հսկել որ բոլոր օրէնքները կատարուին ճշգիւ. Գ. հսկել որ բանտարկեալներուն կերակուրները տրուին ժամանակին և ըլլան լաւ:

Եթէ բանտարկեալը որեւէ դանդաղ յայտնէ պահակապետին, վերջինը պարտաւոր է յայտնել զայն պահակա-հերթապահին:

Նոր բերուած բանտարկեալները ընդունելու է այն ատեն միայն, երբ դրաւոր հրաման կայ (զօրապահէն, քաղաքապահէն և պահակա-հերթապահէն) և մտցնելու է ցուցակի մէջ:

Սպաներէն ձերբակալուած զինուորները զրկուելու են քաղաքապահին:

Եթէ բանտարկեալները կռիւ հանեն և պահակապետը չ'ուզեն լսել, այն ժամանակ կարող է ուժի

ՊԱՀԱԿԱՊԵՏԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Պահակապետը կը կատարէ զօրապահի, քաղաքապահի և պահակահերթապահի հրամանները:

Այդ անձերէն հրաման բերողները պէտք է անձամբ ճանաչէ և կամ նախ քան հրամանը կատարելը պէտք է հրամանի ճշտութիւնը ստուգէ իր ձեռքին տակ եղած բոլոր միջոցներով:

Պահակապետը կ'որոշէ առանց պատասխանատուութեան հրամայել ժամապահին, որ զէնք դործածէ. Ա. Պահակատեղին կամ անձնաւորութեան համար. Բ. Պահակի պաշտպանութեան համար. Գ. Բանտարկեալներու մէջ ապստամբութիւն ծագած պարագային:

Եթէ պահակատան մօտ աղմուկ կամ կռիւ պատահի պահակապետը պէտք է յայտնէ ոստիկանութեան այդ մասին:

Եթէ ոստիկանութիւնը խնդրէ պահակապետէն օգնութիւն, ան կարող է իր ունեցած մարդոց մէկ երրորդը, միայն այն ատեն երբ պահակին վտանգ չ'սպառնար:

Պահակապետը պարտաւոր է ընդունիլ սպանելու կողմէն ձերբակալուածները և անոնց զեկուցման հետ զրկելու է քաղաքապահին:

Հրդեհի ժամանակ պահակապետը դուրս բերելու է բոլոր բանտարկեալները և չըջապատելու է պահապաններով, չմոռնալով վերցնել ժամապահները, որոնց կեանքը վտանգի տակ կրնայ ըլլալ:

Եթէ ժամապահներէն մէկը հիւանդանայ պահակապետը պարտաւոր է զայն զրկել մօտակայ հի-

ւանդանոցը, իսկ զինուորին պատկանած հարիւրեակէն պահանջել ուրիշ զինուոր մը:

Եթէ պահակապետը հիւանդանայ իր պաշտօնը յանձնելու է ժամանակի մը համար պահակատեղին մէջ իրմէն վար աստիճան ունեցողին. և այդ մասին տեղեկացնելու է պահակահերթապահին: Եթէ վերջինը չի թոյլատրէ չպէտք է թողուլ պահակատունը. պահակատան մէջ ամէն մէկ պատահածի մասին ան պարտաւոր է անմիջապէս իմացնել պահակահերթապահին:

ՊԱՀԱԿԱՊԵՏԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԶԻՆՒՈՐԱԿԱՆ ԲԱՆՏԵՐՈՒՆ ՄԷՁ

Զինուորական բանտերու պահակապետը պարտաւոր է. Ա. հսկել որ բանտարկեալները չփախին. Բ. հսկել որ բոլոր օրէնքները կատարուին ճշդիւ. Գ. հսկել որ բանտարկեալներուն կերակուրները տրուին ժամանակին և ըլլան լաւ:

Եթէ բանտարկեալը որեւէ զանգատ յայտնէ պահակապետին, վերջինը պարտաւոր է յայտնել զայն պահակահերթապահին:

Նոր բերուած բանտարկեալները ընդունելու է այն ատեն միայն, երբ դրաւոր հրաման կայ (զօրապահէն, քաղաքապահէն և պահակահերթապահէն) և մտցնելու է ցուցակի մէջ:

Սպանելէն ձերբակալուած զինուորները զրկուելու են քաղաքապահին:

Եթէ բանտարկեալները կռիւ հանեն և պահակապետը չուզեն լսել, այն ժամանակ կարող է ուժի

դիմել, իսկ ծայրայեղ պարագային՝ դէնքի, միայն թէ վերջինին ժամանակ պէտք է ներկայ ըլլայ պահակահերթապահը:

Փախած բանտարկեալներու մասին պահակապետը անմիջապէս կը հաղորդէ ոստիկանութեան եւ պահակահերթապահին:

Բանտարկեալներու հետ տեսնուելու հաճար միայն թույլատրելու է անոնց՝ որոնք արտօնութիւն ունին քաղաքապահէն: Հերթապահութիւնը վերջանալէն յետոյ ներկայացնելու է բոլոր տոմսակները, որոնց հիման վրայ թույլ տուած են տեսակցութիւն եւ բանտարկեալ արձակելը. տոմսակները ստորագրուած ըլլալու են քաղաքապահէն:

**ՊԱՀԱԿԱՊԵՏԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ. ԴՐԱՄ-
ՆԵՐ ՈՒ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՈՅՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԺԱՄԱՆԱԿ**

Եթէ պահակատան մէջ դրամարկի գտնուի պահակապետը թույլ պէտք է տայ բանալ զայն միայն անոնց, որոնք ունին քաղաքապահին գրաւոր, կնքուած եւ ստորագրուած ծրարը, որուն մէջ պարզ գրուած ըլլալու է անհատին ինչ ազգի պատկանիլը, անունը եւ հրաման ստանալը:

Յիշեալ անձերը որոշուած օրը եւ ժամանակին գալով՝ պարտաւոր են ներկայանալ պահակապետին եւ ցոյց տալ կնիքին հանուածքը եւ իրեն իսկական կնիքը, որով կնքուած է արկղը, պահակապետը պարտաւոր է կնիքին հանուածքը մանրադննին համեմատել արկղի վրայ եղածին հետ. եւ միայն այն

ատեն բանալու թույլտուութիւն տալ, երբ համոզուի թէ ճիշտ է եւ ժամապահը փոխողը ներկայ է:

Արկղը բացող անձերը գործերը վերջացնելէն յետոյ պէտք է քաղաքապահի գրութեան տակ գրեն «Այնինչ ժամուն բացինք այսինչ պահակատան արկղը», եւ գնեն իրենց ստորագրութիւնները:

Պահակահերթապահը օրուայ նշանակուած բոլոր պահակներուն անմիջական վերահսկիչն է:

Պահակահերթապահը կը հպատակի զօրապահին եւ քաղաքապահին: Ազատ ժամանակ՝ պահակահերթապահը պէտք է գտնուի գլխաւոր պահակատեղը. ան պէտք է գիտնայ եւ իմանայ թէ ինչ կը պատահի եւ պատահած է պահակներու միջև:

Պահակները փոխելէ առաջ հին եւ նոր հերթապահները պարտաւոր են, երթալ քաղաքապահին թէ զեկուցում տալու եւ թէ իրենց պաշտօնները յանձնելու եւ ստանձնելու համար, հետեւեալ բառերով. «Զին. նախարարի հրամանով կը յանձնեմ հերթապահութիւնը». նորը կ'ըսէ. «Զին. նախարարի հրամանով կ'ստանձնեմ հերթապահութիւնը»:

Նոյնպէս եւ պէտք է փոխել ժամապահները նոր հերթապահը պահակները միասին առած հին հերթապահին հետ կ'սկսին ժամապահները փոխել: Հին հերթապահը կ'ըսէ պահակ կանգնող ժամապահին. «Զին. նախարարի հրամանով կը հրամայեմ յանձնել պահակատեղը». իսկ ներ հերթապահը նոր ժամապահին կ'ըսէ. «Զին. նախարարի հրամանով կը հրամայեմ ստանձնել պահակատեղը»: Միեւնոյն ձև

ւերով կը յանձնեն և կ'ստանձնեն ժամապահները: Հին ժամապահը կ'ըսէ. «Զին. նախ. հրամանով կ'ստանձնեմ պահակատեղը»: Այս ձեւակերպութիւնները պէտք է ընել ամէն ժամապահ փոխելու ժամանակ:

ԾԱՆՕԹ. — Մէկ պահակատեղիի համար նշանակուած զինւորները կը կոչուին ՊԱՀԱԿ:

Իսկ այն զինւորը որ պահակատեղը կը կանգնի կը կոչուի ԺԱՄԱՊԱՀ:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹԻՒՆ

Սպառազէտ և պատերազմի ժամանակ բանակի բոլոր հրամանատարութիւնը կ'իյնայ Զինւորական նախարարի վրայ: Սակայն, ան, ըստ իր հայեցողութեան, կարող է կռուի ատեն նշանակել փոխանորդ մը, որ պիտի վարէ ամբողջ պատերազմը: Փոխանորդը կը կոչուի ՍՊԱՐԱՊԵՏ:

Սպարապետը ունի այն բոլոր իրաւունքները ինչ որ ունի Զինւորական նախարարը կռուի դաշտին վրայ և անոր տրամադրութեան տակ դառնաւ բոլոր սպանները իրենց գործունէութեամբ պարտաւոր են օգնել անոր:

Վաշտերէն սկսած մինչև բոլոր զօրամասերը ունին չտարներ որոնք կը կատարեն հրամանատարներու հրամանները եւ կատարուելուն վրան կը հսկեն:

Եթէ հրամանատարը մեռնի ղեկավարելու իրաւունքը կ'անցնի ստորիմանով մեծին, իսկ աստիճանով հաւասարներէն, առաջինն է հետեւակինը, հեծեղաօրքինը, թնդանօթաձիգինը, եւայլն:

Իւրաքանչիւր հրամանատար կը ղեկավարէ իր ստորադասեալները. հրամաններով և հրահանգներով. իսկ ստորադասեալները բոլոր պատահածներու մասին իրենց պետերուն կը յայտնեն բերանացի ծանուցումով և գրաւոր ղեկուցումով:

Ամէն մէկ հրաման պէտք է ըլլայ կարգ, պարզ և ճիշտ: Պէտք է բոլոր տեղերու անունները յիշել, անոնք որոնք քարտէզին մէջ նշանակուած են «փակագծի մէջ գրել գիւղացիներու գործածած անունները» պէտք է գործածել միշտ հարաւ, հիւսիս, արեւմուտք, արեւելք, ոչ թէ աջ, ձախ, վերև և վարը: Գիշերուայ ժամերը կը կոչուին գիշերուայ 12էն մինչև ցորեկուայ 12ը. իսկ ցորեկուայ ժամերը, ցորեկուայ 12էն մինչև գիշերուայ 12ը:

Կռուի հրամանը կը պարունակէ իրեն մէջ.

Ա. — Թշնամիի և սեփական զօրքերուն մասին տեղեկութիւն:

Բ. — Գլխաւոր նպատակը ուժերու և դիրքերու բաժանման:

Գ. — Ճակատի և թեւքերու պաշտպանութիւնը:

Դ. — Ռազմաժողովի և կարաւաններու տեղը:

Ե. — Վիրաբուժական և ուրիշ կարեւոր կարգադրութեան կէտը:

Զ. — Հրամանատարի տեղը:

Հրամանը ճանապարհորդական մարզի համար կը պարունակէ.

Ա.— Թշնամիին և մեր և մեզի դաշնակից զօրքերու մասի տեղեկութիւն:

Բ.— Մարդի նպատակը սկզբնական կէտ «եթէ զօրամասը մէկ գունդէն մեծ է»:

Գ.— Զօրքերը մասերու բաժնելը և ճանապարհներու մատնացոյց ընելը:

Դ.— Մասնաւոր միջոցներ պաշտպանութեան համար եթէ կարիք կայ:

Ե.— Մեծ հանգստի և զիջերելու տեղերը, նաև հրամանատարին տեղը:

Զ.— Կարգադրութիւններ կերակրելու համար,

ՀԱՆԳՍՏԻ ՀՐԱՄԱՆ

Ա.— Տեղեկութիւններ թշնամու մասին և դիւսաւոր ուժերու տեղը:

Բ.— Պահպանութեան դիժը և պահակային տեղերը:

Գ.— Հաւանական դերքը կռուի ժամանակ դըլխաւոր ուժերու համար:

Դ.— Զեկուցումները ընդունելու տեղը և ժամը, նաև պարենատրելու ձեւը:

Ե.— Ուրիշ կարգադրութիւններ եթէ կարիք կայ:

Հրամանատարները իրենց բոլոր կարգադրութիւնները կրնեն ստորագրեալներու տուած ծանուցումներու և զեկուցումներու վրայ հիմնուելով. ուստի մէկ արժէքաւոր զեկուցում, թեղեկութիւն աւելի իարձր կը գնահատուի քան անձնական քաջու-

թեան հրաշալի գործեր: Ինչպէս հրամանը նոյնպէս և զեկուցումը պէտք է լլայ կտրուի, պարզ և ճիշտ: Զեկուցումին մէջ միշտ տեսածը լսածէն պէտք է բաժնել:

Զեկուցումներ և հրամաններ զրկուելու համար կը գործադրեն ամենալարմար միջոցները արագօրէն տեղը հասցնելու համար:

Գիշեր և ձմեռ ժամանակ հրամանը և զեկուցումը կը զրկուին մէկ քանի ճանապարհներով թշնամու ձեռքը չիյնալու համար, հրամանները և զեկուցումները կը զրկուին յատուկ, կնքուած ծրարներով որոնց վրան կը գրուի նաև տանելու արագութիւնը «ժամը քանի՞ մղոն» սուրհանդակները ճանապարհին ամէն րանի վրայ ուշադրութիւն պէտք է դարձնեն որպէսզի վերադարձին պատմեն:

Բերանացի հրաման ստացողը, բերողը կամ անձամբ պէտք է ճանչնալ և կամ հակառակ պարագային պէտք է ստուգել հրամանին ճշտութիւնը:

Մեր միւս զօրամասերու հետ պարտաւոր ենք մշտական կապ պահել, զիւրութեամբ իրար հաղորդելու համար ստացուած հրամանները:

Կռուի ժամանակ աչքի ընկնող կէտերու մէջ ուր չատ հրամաններ և զեկուցումներ կը կատարուին և կը բերուին, պէտք է հաստատել շարժուն պահակատեղեր, իւրաքանչիւր 4—5 մղոն տարածութեան վրայ, նշանակելով մասնաւոր զինուորներ այդ գործը կանոնաւոր կատարելու համար:

Ղրկուած հրամանները և զեկուցումները գրելու է նախօրօք պատրաստուած գրքերու մէջ:

Իւրաքանչիւր կռուէ յետոյ, հրամանատարնե-

րուն ներկայացնելու համար կը պատրաստուի զեկուցումներ, որոնց մէջ մանրամասնօրէն պէտք է նկարագրուի կուսին սկիզբը, տեւողութիւնը և վերջաւորութիւնը, նաեւ պէտք է յիշել գերիներու, մեռածներու և վիրաւորներու թիւը:

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴԱԿԱՆ ՄԱՐԾԵՐ

Արշաւանքներու և կռիւներու ժամանակ զօրքերը գլխաւորապէս կը գտնուին շարժման մէջ, այս անոնց նօրմալ կեանքն է. իսկ քնանալը և հանգիստը բացառութիւն: Յաղթութիւն կը տանին միայն այն զօրքերը, որոնք լաւ կուտելու չափ նաեւ լաւ քալել գիտեն: Սակայն ինչպէս կուտելը նոյնպէս և քալելը վարժութեան խնդիր է, ձիւտ այս պատճառաւ, հրամանատարները մեծ ուշադրութիւն պէտք է դարձնեն խաղաղ ժամանակ, քալելու ընդունակութիւնը աւելի զարգացնելու համար իրենց զինւորներուն մէջ:

Հրամանատարները պարտաւոր են հող տանիլ զինւորներու կօշիկներուն, շորերուն և զինաշորերուն վրայ: Անոնք պարտաւոր են զինւորներուն սորվեցնել հողատարութիւն իրենց ոտքերուն. պէտք է նաեւ հող տանիլ ձիերուն ոտքերուն և մէջքերուն:

Զօրամասի մը լաւ վարժուած և պատրաստուած ըլլալը կը չափուի մարշերու ժամանակ ետ մնացածներու թիւի պակաս քանակէն: Նայած առաջադրուած նպատակին, և մեր զօրամասերու քանակութեան, թշնամու հեռաւորութեան, պարտաւորութեան միջոցներուն, զօրքերը կարող են յառաջ

խաղալ մէկ քանի ճանապարհներով, այս յառաջխաղացքը կը կատարուի բարձր հրամանատարի կարգադրութիւնով: Մէկ քանի ճանապարհներով ընթանալու համար զօրքերը այնպէս մը պէտք է բաժնել որ անոնք միշտ կարողանան իրարու օգնել, հաւաակ պարագային երբ մէկ բաժնուած մասը պարտաւորուած է շատ հեռու մնալ, այդ մասը պէտք է այնքան ուժեղ ըլլայ որ երբ յարձակում կըրէ, կարող ըլլայ պաշտպանուիլ մինչեւ որ օգնութիւն հասնի:

Ամէն մէկ հարիւրեակի հրամանատար պարտաւոր է ճանապարհին բոլոր պատահածներու մասին տեղեկութիւն տալ իր հրամանատարներուն:

Միշտ պէտք է գերադասել լոյսով տեղ հասնիլ պաշտպանութեան միջոցներ ձեռք առնելու համար, ուստի ըստ այնմ պէտք է ճամբայ ելնել:

Շատ տաք օրերը երբ ստիպուած են քալել, աւելի լաւ է զօրասիւնակի մէջ տեղը բաց թողուլ. այսինքն բաժնել երկու մասի, մէկ մասը աջ կողմէն, միւսը ձախէն:

Որոշուած ժամը քալելէն յետոյ, պէտք է տալ դադար որ առեն զինւորը պէտք է մնայ իր տեղը:

Քալելու ժամանակ պէտք է զինւորին երգելու, ծխելու ազատութիւն տալ, նաեւ հրացանը բռնել ու գածին պէս:

Այդ ժամանակ զինւորը ազատ է բարեկէլ:

Կատակածելի կամուրջներէն անցնելու ժամանակ, հետեւակը պէտք է անցնի չորսական, առանց չափ պահելու (տակտ), իսկ հեծեւազօրքը՝ ձիերէն իջած, կարաւանը՝ մէկ մէկ, սայլով կամ կառքով ու

որոշ հեռաւորութիւն պահելով իրարմէ :

Հեծելազօրքը կամուրջը անցնելէն յետոյ որոշ տարածութեամբ ոտքով պէտք է քալէ, որպէսզի շարժումը կանգ չառնէ :

Հանգստանալու համար զինուորներուն կը տրուի հանգիստ, որ կ'ըլլայ ՓՈՔՐ Եւ ՄԵԾ. փոքր հանգիստ կարելի է ամէն տեղ տալ. իսկ մեծ հանգիստի տեղը պէտք է ըլլայ չոր և ջուրի մօտ :

Ամառ ժամանակ պէտք է ընտրել ստուերոտ տեղ :

ՏԱՔԻ ԴԷՄ ԿՌՈՒԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Ամառուան տաք օրերուն՝ պէտք է զօրքը ճանապարհ հանել առաւօտուն շատ կանուխ, և կէս օրուան տաք ժամանակ տալ մեծ հանգիստ, եթէ պայմանները ներքին, զօրամասի մէջի տարածութիւնը լայնցնել, ամէն միջոց ձեռք առնել որ ճանապարհները խմելու ջուր գտնուի, եթէ անկարելի ըլլայ ջուր գտնելը, մեծ հանգիստը պէտք է երկարել, մինչեւ որ կէսօրէն յետոյ հովերն սկսին :

ՅՈՒՐՏԻՆ ԴԷՄ ԿՌՈՒԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Պէտք է աւելցնել կերակուրը, հանգստի ժամանակ չթողուլ որ նստին կամ մանաւանդ քնանան, աշխատելու է մեծ հանգիստ չտալ, պահելու է զինուորները շարժման մէջ :

Հեծելազօրքը ժամանակ առ ժամանակ ձիերէն իջեցնելու է : Գլխաւոր ուղադրութիւն դարձնելու է

որ ոտքերը չսառնին. սորվեցնելու է զինուորներուն որ երբ մարմինին ունէ մասը սառել սկսի, անմիջապէս ձիւն քսեն, մինչեւ որ կարմրի. նաեւ զինուորները մըսելէն զերծ պահելու համար զիշերելու տեղին մօտեանալու ատեն պէտք է քալելը դանդաղցնել, և չուտ չուտ հանգիստներ տալ, այնպէս որ տեղ հասած միջոցին քրտինքը պաղած ըլլայ. երբէք չթողուլ որ քրտնած զինուորները ջուր խմեն :

Փոքր հանգիստը 10 րոպէ է. մեծ հանգիստը 1—4 ժամ :

Նօրմալ ժամանակ ամէն մէկ ժամը անգամ մը փոքր հանգիստ տալու է :

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Ճանապարհուելու նախընթաց իրիկունը ամէն մէկ հրամանատար պարտաւոր է նայիլ իր զինուորներուն հագուստին, զինաշորերուն, զէնքին, ռազմամթերքին, կօշիկներուն, ձիերու սմբակներուն, պայտերուն, մէջքերուն, կարաւանի կառքերուն և այլն և կարգադրել ու պէտք եղած պակասութիւնները ամբողջացնել :

Եթէ մէկ քանի զօրամասերու միացումը և միասին ճանապարհորդելը հարկաւոր են, այն ժամանակ պէտք է նշանակել որոշ տեղ մը, ուր բոլոր զօրամասերը պէտք է հաւաքուին :

Ճանապարհուելու հրամաններուն մէջ պէտք է ճիշտ ըլլալ. ճիշտ որոշուած ժամուն ճանապարհ ընկնելու է :

Հաւաքուած տեղը կը կոչուի ՍԿԶԲՆԱԿԱՆ ԿԷՏ :

Եթէ մարչը տեւէ մինչեւ կէսօր, այն ժամանակ կարելի է մեծ հանգիստ չտալ: Մեծ հանգիստ տալու է օրուայ ամենատաք ժամուն և կամ երբ օրուայ համար որոշած ճանապարհին մեծ մասը արդէն կրտրեր են:

Մեծ հանգիստի ժամանակ զինւորները կը կազմեն հրացանները և կը հանեն զինւորական պայուսակները:

Հանգստի տեղը հասնելէն յետոյ, հերթապահները անմիջապէս տեղեկութիւն տալու են հրամանատարներուն հիւանդացածներու և ետ մնացածներու մասին:

Հանգստի ժամանակ պէտք է թողուլ որ զինւորները հեռանան և փոքի վրայ պառկին:

ՄԱՐՇԵՐՈՒ ԱՐԱԳՈՒԹԻՒՆԸ

Որոշ և նօրմալ չափ տալու է մարշերու արագութեան: Թէ՛ անհնար և թէ՛ սխալ մարշերը այնքան արագ պէտք է ըլլան որքան կը պահանջեն չորջապատող պայմանները:

Բայց իբրեւ սկզբունք կարելի է ընդունիլ հետեւեալը. առանց անհրաժեշտ կարիքի զինւորներու ու ժը վառանելու էջ. ուժերուն ՄԵԾ ՄԱՍԸ ԹՈՂԵԼՈՒ Է ՎՃՌԱԿԱՆ ՐՈՊԵՒՆ ՀԱՄԱՐ:

ԱՐՇԱՒԱԿԱՆ ՄԱՐՇԵՐ

Արշաւական մարշերը կըլլան, Ա. Յարձակողական, Բ. Յետամահանջ. Գ. ձակատական երբ ճա-

կատը թշնամիին դարձած է. Դ. Ֆլանկական, երբ թեւքը թշնամիին ճակատին ուղղուած է:

Ասոնցմէ զատ կան նաև 1. Թշնամիէն հեռու. 2. Թշնամիին մօտ և 3. Թշնամիին կպած մարշեր: Յերեկուան, գիշերուան, դանդաղ և արագ մարշեր ալ կան:

ԱՐԱԳ մարշ կը կոչուի երբ զօրքերը ութը ժամէն աւելի չեն քալեր:

ԹՇՆԱՄԻԷՆ ՀԵՌՈՒ մարշերու համար պէտք է մեծ ուշադրութիւն դարձնել զօրքերու յարմարութիւններու վրայ, եթէ կան մէկ քանի ճանապարհներ այն ժամանակ կարելի է բաժնել զօրասիւնակներու:

Զօրամասերու առջեւէն կերթան գիշերելու տեղ ընտրողները և խոհանոցը:

ԹՇՆԱՄԻԷՆ ՄՕՏ ՄԱՐՇԵՐ ընելու ատեն, պէտք է առաջին տեղը տալ մարտական պատրաստութեան, որպէսզի կռուի ժամանակ, կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ կարելի ըլլայ շատ զօրամասեր կռուի մղել նպատակին հասնելու համար: Ա. զանազան տեսակի զօրքեր պէտք է քնանան միասին և հնար եղածին չափ հաւաքուին իրարու շատ մօտ:

Բոլոր հնար եղած միջոցները ձեռք առնելու է որպէսզի պահպանութիւնը ըլլայ լաւ և թշնամիին տեղը շուտով դառնուի այն ատեն տնտեսական կաբաւանը պէտք է մնայ զօրամասին վերջը: Թշնամիին կպած մարշերու ժամանակ հնար եղած բոլոր միջոցները պէտք է ձեռք առնել, զօրասիւնակները շատ դիւրութեամբ ռազմական շարքերու վերածելու համար:

Այս շարժումները արագ ըլլալու համար անհրաժեշտ են հետեւեալ ձեւերը:

Ա.— Հնար եղածին չափ պակսեցնել զօրասիւնակի խորութիւնը:

Բ.— Լայնցնել զօրասիւնակներու ճակատը, այդ նպատակին շուտ հասնելու համար գործածել մեր առջեւ բացուած բոլոր ճանապարհները:

Գ.— Թողնելով զօրամասին՝ անհրաժեշտ քանակութեամբ ռազմամթերք, ու մնացածը պահել զօրասիւնակներուն ետեւի կողմը:

Դ.— Եթէ տեղը և ճանապարհները թոյլ կուտան, հետեւակը և կաւալերիան (հեծեալզօրքը) յառաջանալու են ճանապարհին երկու կողմերէն, իսկ արդիւնքիւն (հրետանին) եւ կարաւանը մէջտեղէն:

Յառաջխաղաց մարշի ժամանակ, զօրքերը կարելի է բաժնել մէկ քանի սիւնակներու, եթէ ճանապարհները և հաղորդակցութիւնը լաւ ըլլան սակայն:

Յետանախանջ մարշերու ժամանակ, զօրքերը պէտք է շարժին միաժամանակ, մէկ քանի ճանապարհներով, առանց ուշադրութիւն դարձնելու ճանապարհներու և հաղորդակցութեան յարմարութիւններուն վրայ:

Ֆլանկական մարշերու ժամանակ, մէկ զօրամասը առնուադն, պէտք է ունենայ 2—3 ճանապարհ, ֆլանկկարտի գլխաւոր ուժերու և բոլոր կարաւաններու համար:

Յետանախանջ և ֆլանկական մարշերու ժամանակ, հեծեալզօրքը պէտք է նշանակել, յետախուզա-

կան և պաշտպանողական դործերու համար: Արդիւնքներն երթալու է զօրասիւնակի մէջտեղէն:

Յարձակողական մարշերու ժամանակ, եթէ առաջը հարկ է, հեծեալզօրքը պիտի երթայ առաջէն, իսկ եթէ լեռնոտ է միայն փոքրիկ մաս մը առաջէն երթալու է հետախուզութիւնը ընելու և հաղորդակցութիւնը պահելու համար, իսկ մնացածը երթալու է զօրասիւնակին ետեւէն:

Արդիւնքիւն երթալու է զօրասիւնակի մէջտեղէն, յետնապահանջի առնն՝ զօրասիւնակի գլխուն մէջտեղէն:

Այս բոլոր մարշերու ժամանակ, զօրասիւնակները բաժնելու առնն պէտք է նկատի ունենալ որ թշնամիին յարձակման ժամանակ զինուորները կրօնական անմիջապէս ռազմական շարքեր կազմել:

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ՄԱՐՇԵՐՈՒ ԱՌԱՋՆԱՅԱՏՅՈՒԹԻՒՆԸ

Գիշերային մարշերը պէտք է ըլլան ծածուկ թըշնամիին մօտենալու համար:

Ժամանակ չահելու համար թշնամիին հետ կարելի է կուռի բռնուիլ ուրիշ կէտի մը շուրջ և մնացած զօրքերը կեղբոնացնելու է այն տեղ ուրիշ ուղղուած է յարձակում դործել:

Գիշերային մարշերու յաջողութիւնը կախուած է, Ա. Զօրամասերու ներքին յատկութիւններէն. Բ. Թշնամիին ներքին և ֆիզիքական յատկութիւնէն եւ անոր հսկողութիւնէն. Գ. Տեղացիներու տրամադրութիւնէն. Դ. Գաղտնապահութիւնէն և կատարած մարշերու արագութիւնէն:

Գիշերային մարշեր կատարելու ժամանակ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ հետեւեալ պայմանները .

Ա. — Նախ քան մարշի ձեռնարկելը, պէտք է շատ ճիշտ տեղեկութիւններ հաւաքել ճանապարհներու և անոնց վրայ դանդաղ խոչնդոտներու մասին, և եթէ կարելի է ոչնչացնել դանդաղ .

Բ. — Ամէն մի զորասիւնակ անպայման պէտք է ունենայ տեղային բնակիչներէն բոլոր ճանապարհներու ծանօթ վալաղներ :

Գ. — Գլխաւոր ուղղութիւնէն չչեղելու համար, ամէն զորասիւնակ պէտք է ունենայ կատարեալ և առանձին կողմնացոյցներ :

Դ. — Կատարուելիք մարշը բացարձակապէս դադանիք պէտք է մնայ . կարելի է սուտ լուրեր ուրածել և կամ կեղծ մանկօլրաներ կատարել :

Ե. — Գիշերուայ մարշերու ժամանակ արգելելու է խօսիլը, ծխելը, երգելը և զանազան նշաններ տալը :

Զ. — Եթէ գիշերուայ մարշը պիտի ըլլայ թըշնամիին վրայ յարձակելու նպատակով, այն ժամանակ պէտք է տանիլ ոչ թնդանօթ և ոչ հեծելամարշեր :

Է. — Գլխաւոր ուղադրութիւն դարձնելու է, որ շփոթութիւն առաջ չգայ, և զինուորները ետ չմնան, այս անպատեհութիւններուն առաջը առնելու համար զորամասի հերթապահը և օգնականը պէտք է մնան զորասիւնակի ծայրը :

Կարելի է գործածել ձեռքի լուսարձակներ, ու

լոնք շատ օգտակարութիւն կը մատուցանեն գիշեր ժամանակ :

Ը. — Բացարձակապէս արգելելու է կրակ բանալ առանց բարձր հրամանատարին թոյլտուութեան :

Թ. — Գիշերային յարձակումները պէտք է ըլլան պաղ զէնքով . որովհետեւ տաք զէնքը գիշեր ժամանակ ոչ մէկ արժէք չունի . եթէ հնարաւոր է :

Ժ. — Գիշերային մարշերը նայած նպատակին և պայմաններուն՝ սկսելու է կամ գիշերուան սկզբէն 12էն առաջ և կամ թէ լուսադէմին, եթէ ճանապարհներու հեռաւորութիւնը թոյլ կուտայ :

Գիշերուայ մարշերու առեն պէտք է մեծ հանդիս տալ :

Լուսադէմինը միշտ գերադասելի է :

ՀԱՆԳԻՍՏԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Պատերազմի ժամանակ, զօրքերը կը հանդստանան բնակարաններու և կամ օթեւաններու մէջ :

Հանգիստի տեղեր որոշելու ժամանակ անհրաժեշտ է անոնց մօտ ընտրել յարմարագոյն դիրք մը, ուրկէ կարելի ըլլայ դիմադրել թշնամիին յարձակման :

Հանգստի ժամանակ հետեւակները բռնելու են թշնամիին աւելի մօտ տեղերը, իսկ կաւալերիան, և արդիւնքիան բռնելու են, յարմար տեղերը :

Հանգիստը տեղաւորելէն յետոյ հրամանատարները պարտաւոր են բոլոր միջոցները ձեռք առնել որպէսզի թէ ներքին կարգապահութիւնը լաւ ըլլայ

և թէ պատրաստ ըլլան թշնամուն յարձակումններուն :

Հանգստի ժամանակ բանակը մասերու բաժնելէ միշտ պէտք է խուսափիլ . վտանգի փողը հնչեցնելը վերապահուած է ամենամեծ հրամանատարին . իսկ անհրաժեշտ պարագային այդ իրաւունքէն կարող են օգտուիլ նաեւ քաղաքապահը և հերթապահապանը :

Ջինւորները արագ հաւաքելու համար պէտք է նախօրօք որոշել հաւաքատեղին, թէ մարշերու եւ թէ հանգստի ժամանակ պէտք է կատարեալ կարգապահութիւն պահել և երբէք ձեռքէ չհանել տիրացիւլիներ :

ԲՆԱԿԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՆԳԻՍՏՆԵՐ

Բնակարանական հանգիստ, կը կոչենք երբ զինւորները կը գիշերեն բնակչութեան տուններուն մէջ :

Այսպիսի հանգստի ժամանակ, ռազմական պատրաստակամութիւնները քիչ են, ուստի պէտք է այս միջոցը ընտրել այն ատեն միայն երբ թշնամին մեղմէ շատ հեռու է : Երբ զօրամասը կը մօտենայ գիւղի մը կամ քաղաքի մը ուր պէտք է գիշերել, քաղաք հասնելէ առաջ, սպայի մը հրամանատարութեամբ, ամէն մէկ խումբէն մէկ զինւոր երթալու է գիւղ տեղ պատրաստելու համար :

Իսկ զօրամասը պէտք է դանդաղեցնէ քալուածքը դադող սպան գիւղին մէջ տեղ պատրաստելէն յետոյ,

տոյ, մնալու է գիւղը, զինւորները օգնականին միջոցով զրկելու է զօրամասին դէմ, ամէն զինւոր իր խմբին համար պատրաստած տեղը առաջնորդելու համար :

Զօրամասի հրամանատարներու անմիջական զործը կըլլայ ուսումնասիրել գիւղին շրջակայքը, և նշանակել հաւաքատեղի վտանգի ժամանակ . իսկ ընդհանուր հրամանատարը կորոշէ կռուի գիւղերը, գիւղի պաշտպանութեան համար . նաեւ կորոշէ բոլոր զօրամասերու համար ընդհանուր հաւաքատեղի :

Ներքին կարգապահութեան համար պէտք է շարժիլ այնպէս ինչպէս զօրանոցներու մէջ կը շարժին :

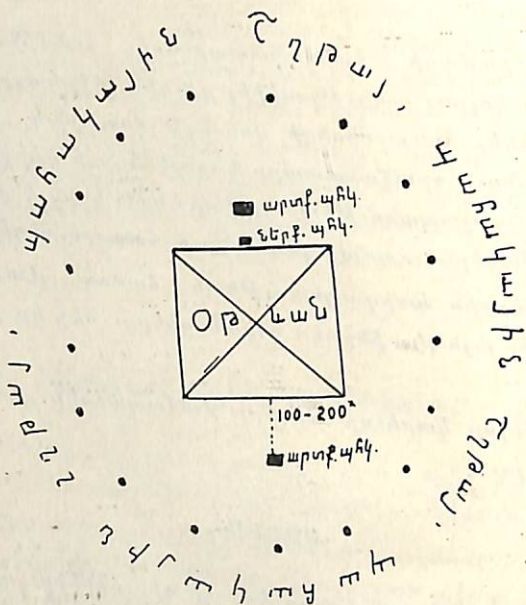
Բոլոր կարեւոր տեղերը ժամապահներ կանգնեցնելու է :

ՕԹԵԻԱՆ

1. — Օթեւաններ կը կոչուի զինւորներու գիշերած բացօդեայ տեղերը, որոնք պէտք է ունենան հետեւեալ երեք գլխաւոր յատկութիւնները . տակտիկական յարմարութիւն, այսինքն ըլլալ գիւղաշարժ, ճանապարհէն ոչ հեռու եւ ունենալ յարմար գիւղեր կռուելու համար : Առողջապահական յարմարութիւն, պէտք է ըլլայ չոր տեղ, քամիներէն ծածկուած : Եւ տնտեսական յարմարութիւն, ունենալ լաւ

ջուր, վառելու վայր, մօտ ըլլան դիւղին կամ քաղաքին տաշարեղէն գնելու համար:

2.— Հրամանատարը պարտաւոր է անմիջապէս

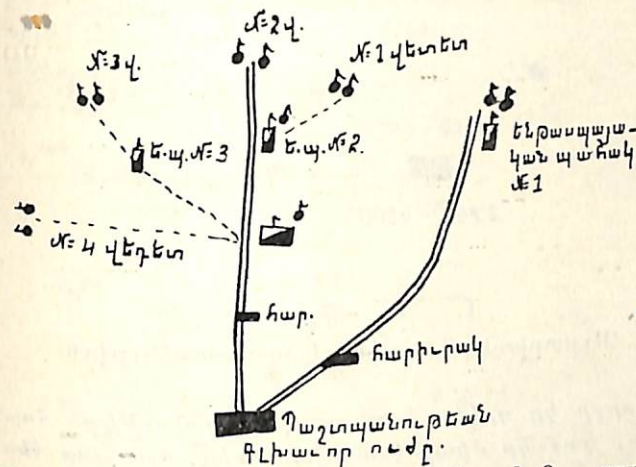
չարժան տահակներով պաշարել ամբողջ օթեանը, չի թողուլ որ զինուորները տահակներու դէքն անցնին, առանց պատշաճ թոյլտուութեան:

ՊԱՀՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

1.— Պատերազմի ժամանակ զօրքերը կը դնուին չարժման, հանգստութեան և կռուի մէջ, որուն հա-

մար ձեռք կ'առնուի առանձին առանձին պաշտպանութեան միջոցներ:

2.— Պաշտպանութեան նպատակն է Ա. ապահովել զօրքերը յանկարծակի յարձակումներէն: Բ.

Գերմանական շարժում պատշաճութիւն, ցորեկ

չթողուլ որ թշնամիին հետախուզական մասերը մօտենան մեր զօրքերուն: Գ. միջոց տալ մեր զօրքերուն պատրաստուելու և տրուած հրամանները կատարելու համար: Պաշտպանութիւնը կ'ըլլայ շարժուն՝ քալելու ժամանակ, անշարժ՝ հանգստի ժամանակ:

ՀԵՌԱՌՈՐ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՇԱՐժՈՒՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

1.— Եթէ որեւէ հետեւակ զօրամասի հետ կայ հեծելազօրք այն ժամանակ, հրամանատարը հեծե-

3.— Հեռաւոր պաշտպանութիւնները նայած պայմաններուն կարող է հեռանալ 3—6 մղոն: Իսկ եթէ հեծելազօրքը տուած է աւանկարտին, այն ժամանակ հեռաւոր պաշտպանութիւնը չի կարող հեռանալ:

4.— Հեռաւոր պաշտպանութեան շրջապահակները թշնամիին հանդիպելէն յետոյ, պէտք է յարաբերութիւն պահեն մինչև վերջ:

Յետանահանջի և փլանկիական մարշերու ժամանակ հեծելազօրքը միեւնոյն դերը կը կատարէ, հեռաւոր պաշտպանութեան ժամանակ, յարմարցնելով իր գործողութիւնները այդ մարշերու շարժումներուն:

ԱՒԱՆԿԱՐՏ (Յառաջապահ)

1. Աւանկարտ կը նշանակուի թշնամին գտնելու համար: Եւ ոչ մէկ ըրպէ չթողուի որ թշնամին աչքէ հեռանայ, անոր առաջ գտնուած թոյլ մասերը յետ քշելու է, թշնամին գտնելու է և ոչ մէկ ըրպէ թողելու չէ որ թշնամին աչքէ հեռանայ, և անոր առաջ գտնուած թոյլ մասերը յետ քշել, թշնամուն յարձակման ժամանակ այնքան միջոց պահել անոր միջև որ գլխ. ուժերը կարողանան ռազմական դերքերու վերածուիլ:

2.— Մակերեւոյթին վրայ գտնուած բոլոր խոչընդոտները ոչնչացնել: 3.— Երբ գլխաւոր ուժերը կանգ կ'առնեն հանդատանալու կամ դիշերելու առնոց պաշտպանել զանոնք:

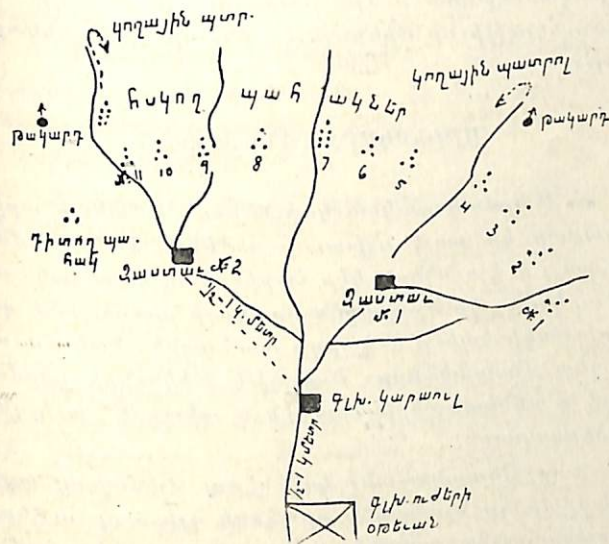
4.— Աւանկարտի ուժը է, զօրամասի $\frac{1}{4}$ ը. հետեւակը, արդիւնքի $\frac{1}{2}$ —ը և զօրամասի ամբողջ գա-

ւալերին: Եթէ անոնք 2—4 խումբ են, պէտք է թողուլ մաս մը սուբհանդակներու գլխաւոր ուժերուն:

5.— Աւանկարտի և գլխաւոր ուժերու մէջի տարածութիւնը կախուած է առանձնայատուկ պայմաններէն որ նկատի պէտք է առնէ հրամանատարը աւանկարտը նշանակած պահուն:

6.— Աւանկարտը սեփական պաշտպանութեան համար կը զբիէ. յառաջամաս. յառաջամասը կը զբիէ փակատամաս և կողային պատրոյնները:

7.— Ճակատամասը կը բաժնուի երկու մասերու. կարիզի եւ պատրուկներու, ԿՈՐԻՉԸ կերթայ ճանապարհով, իսկ պատրուկները առջեւէն և կողերէն:

Անշարժ պաշտպանութիւն

8. — Պատրուէները կը բաղկանան 4—5 հոգիէ, որոնք կերթան իրարմէ որոշ հեռաւորութեան վրայէն, որպէսզի կարողանան մէկզմէկ եւ կորիզը տեսնել. իսկ կորիզը իր հեռաւորութիւնը կը պահէ հետեւակներու համար 200—300 քայլ. հեծելազօրքերու համար 500—700 քայլ:

ԿՈՂԱՅԻՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

1. — Եթէ զօրամասի որեւէ թեքին վտանգ կ'ըստանայ, այն ժամանակ կը զրկեն (աջ կամ ձախ) կողային պաշտպանութիւն, որը կը շարունակէ իր ուժերու գլխի հաւասարութեամբ, կողային պաշտպանութեան ուժը մասերու բաժնուիլը եւ գործունէութիւնը միեւնոյն է, ինչ որ էր Աւանկարտինը:

ԱՐԻԷՐԿԱՐՏ (վերջապահ)

1. — Յարձակողական կռիւներու ժամանակ արիւնքիւրտը կը քայլէ գլխաւոր ուժերու ետեւէն մօտ 300 քայլ եւ կ'ոնենայ կէս հարիւրեակ հետեւակ. արիւնքիւրտը կը նշանակեն որպէսզի պաշտպանէ զօրասխնակի ետեւը եւ կարգը պահպանէ. նաեւ հաւաքէ յետ մնացածները: Իսկ եթէ թիկունքի յարձակում կ'ակնկալուի թշնամիէն, պէտք է աւելցնել արիւնքիւրտը:

2. — Յետանահանջ կռիւներու ժամանակ արիւնքիւրտը կը նշանակեն որպէսզի գլխաւոր ուժերու յետանահանջը քողարկէ: Այս նպատակի համար

նշանակուած արիւնքիւրտը աւելի ուժեղ պէտք է ըլլայ քան աւանկարտը: Արիւնքիւրտը ընտրելու է ամենաթարմերէն (չյոգնածները). «աւանկարտ» առաջին դացող եւ միշտ կռիւ փնտրող. «արիւնքիւրտ»ը վերջին դացող եւ կռիւէն խուսափող:

1. — Ֆլանկական մարշը ամենապահտաւոր մարշն է. աւելի վտանգաւոր կը դառնայ երբ թըշնամիին աւելի մօտենայ. եթէ մարշը յաջողութիւնով վերջանայ աւելի ուժեղ եւ ձեռնարկող կ'ըլլայ:

2. — Ֆլանկական մարշերու կը ձեռնարկուին. Ա. Գործողութեան ճանապարհը փոխելու համար. Բ. երկու ճանապարհով ընթացող զօրքերը իրարու միացնելու համար:

Դ. Ֆլանկական մարշերէն շրջապատուելու վտանգէն խուսափելու համար. Ե. Ֆլանկական մարշերու ժամանակ կորեկի եղածին չափ խուսափելու է կռիւի բռնուելէն:

Ֆլանկական մարշ, երբ մեր թեքը թշնամիին ճակատին կուգայ:

ՖԼԱՆԿԱՐՏ

Ֆլանկական մարշերու ժամանակ Ֆլանկարտը կը նշանակենք Ա. Որպէսզի պաշտպանէ եւ քողարկէ մեր շարժումը. Բ. թշնամիին յառաջխաղացման ժամանակ հսկէ անոր վրայ եւ կարիք եղած պարագային զիմադրէ անոր. ժամանակ եւ պատահութիւն ապա գլխաւոր ուժերուն կռուի յարմար դիրքեր դը-

րաւելու համար. ֆլանկարտի տեղը, ուժը եւ դոր-
ծունէութիւնը միեւնոյն են ինչ որ են աւանկարտինը
եւ արիերկարտինը:

ԱՆՇԱՐԺ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

Երբ զօրքերը կը հանդատանան. անոնց պաշտպա-
նութեան համար կը զրկուին առանձին զօրամասեր,
որոնք կը կոչուին դիմապահակներ: Ասոնց պարտա-
ակնութիւնն է Ա) պաշտպանել զօրքերը յանկարծակի
յարձակումներէն. Բ) Չթողուլ որ թշնամին տեղե-
կութիւն հաւաքէ մեր զօրամասերուն մասին. Գ)
Կարելի միջոցներ գործածել տեղեկութիւն հաւաքե-
լու թշնամիին շարժումներուն եւ անոր պահեստի
ռազմամթերքի եւ արդիւրիւրայի տեղերուն մասին:

Դիմապահակները ընդհանրապէս կը նշանակ-
ուին հետեւակէն, իսկ հեծելազօրքէն՝ շատ քիչ ա-
տեն. նշանակած ժամանակ անոր կը յանձնուին թե-
քերի եւ հեռաւոր պահակատեղերու պաշտպանու-
թիւնը:

Դիմապահակներու ուժը եւ կազմը կ'որոշուին,
նկատի առնելով պաշտպանութիւնը զօրամասի մեծու-
թիւնը եւ պաշտպանութեան ձեւը:

Պաշտպանութեան ձեւը կախուած է 1) Մակե-
րեւոյթի յատկութիւններէն. 2) Հանդատի ինչ տե-
սակ ըլլալէն եւ տեւողականութենէն. 3) Թշնամիին
տեղաւորութեան հեռաւորութենէն. 4) Եղանակի
ինչպէս ըլլալէն. 5) Օրուայ ժամէն— դիւեր թէ՛ ցե-
րեկ:

Դիմամասի թէ՛ ուժը եւ ընդունելիք պաշտպա-
նութեան ձեւը նախօրօք որոշելը շատ դժուար է.
սակայն պաշտպանութեան իրրեւ հիմք կը ծառայեն
զաստաւները որոնք կը պաշտպանեն զօրամասը կամ
պէտք է պաշտպանեն պահակներու շղթայով անընդ-
հատ եւ կամ թէ՛ առանձին պահակներով, թէ՛ մէկը
կամ միւսը. պէտք է պաշտպանութիւնը լրացուի
պատրոյններով: Պահակներու շղթայով պաշտպա-
նելը կը կոչուի «հսկող զաստաւներ» իսկ առանձին
պահակներովը կը կոչուի «դիտող զաստաւներ». դի-
մապահակները նշանակելու պահուն կարելի եղա-
ծին չափ քիչ զօրքերով պէտք է որ կազմակերպուի.
նաեւ կատարեալ պաշտպանութեան համար նշանա-
կելու են լաւ եւ թարմ ուժեր: Հսկող թէ՛ դիտող զաս-
տաւները կարող են չըջող կարաւուրներ շարել իրենց
տաւները կարող են չըջող կարաւուրներ շարել իրենց
յանձնուած պաշտպանութիւնը տեղին համար, նաեւ
կարող են թակարդներ լարել 3-400 քայլ
հեռաւորութեան վրայ, թակարդի մէջ կեցող զին-
ւորներուն բացարձակապէս կարգիլուի խօսիլը. մի-
այն հեռաձայնով տեղեկութիւն կուտան գլխաւոր
զաստաւի պետին, իրենց տեսածներու մասին. թըշ-
նամու շարժումներուն նկատմամբ զաստաւէ հրամա-
նատարը իր կարգին անմիջապէս պէտք է տեղեկա-
յրնէ աւանկարտի հրամանատարին:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԿՌԻՒ

1. — Կռիւը վարելու համար առ հասարակ կա-
րելի չէ տալ եւ գնել ոչ մէկ նախազօւած օրէնք. ո-
րովհետեւ կռուին վրայ կազմեն շատ մը բազմազան

պայմաններ, բաւական է որ այդ պայմաններէն միայն մէկ փոքրիկ կէտ փոխենք և ամէն բան փոխուած կ'ըլլայ մեր նախատեսածներէն: Ուստի մեր կռիւներու մասին սորվածները, ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ՝ անոր ընդհանուր պայմաններու ուսումնասիրութիւնը, որոնք մեզի համար օժանդակ մտքեր են և հազարաւոր կռիւներէն դուրս բերուած օրէնքներ:

2.— Հետեւակը կուրի ժամանակ կը կատարէ ամենածանր և միևնույն ժամանակ ամենախառաւոր դերը: Ան կը գրաւէ ամենաթանկագին դիրքերը և ան է որ թշնամին կը քշէ դիրքերէն: Հետեւակի ամենամեծ գործը միշտ կը մնայ վերջի բոլորէն. գրոհի գործը, ատոր համար պէտք է շատ գաղտնի յառաջ շարժիլ որպէսզի կարողանայ իր ամենամեծ ուժը պահել վերջի գրոհի համար: Հետեւակը ունի երկու կուռելու միջոցներ, կրակ և յառաջխաղաց. կրակը նախադատարաստական միջոց է, իսկ յառաջխաղացութիւնը կատարողական, կրակը միայն այն ժամանակ կուենայ ցանկալի արդիւնքը երբ կը պահուի կատարեալ տիպիկալիս—կարգապահութիւն:

3.— Կռիւը կըլլայ յարձակողական և պաշտպանողական. թէ մէկը և թէ միւսը նպատակ ունին կոտորելու թշնամուն կամքը, սակայն այդ նպատակին կարելի է հասնիլ միայն յարձակողական կռիւով. իսկ պաշտպանողական կռիւը կարելի է դործածել իբրեւ միջոց յարձակողական կռիւի:

4.— Կուրի յաջողութեան գլխաւոր պայմաններն են. Ա. Պահել կատարեալ համերաշխութիւն բոլոր հրամանատարներուն և անոնց գործունէութեան մէջ. Բ. Ամէն միջոց դործածել տեղի և ժամանակի յարմարութենէն օգտուելու եւ թշնամին յանկարծակիի բերելու համար:

5.— Ընդհանուր հրամանատարը իր ձեռքին մէջ պահելով կուրի ամբողջ զեկավարութիւնը միևնույն ժամանակ ցոյց կուտայ գլխաւոր նպատակը, այդ նպատակին հասնելու համար, ձեւերու ընտրութեան համար կուտայ կատարեալ ազատութիւն իր ստորադասներուն:

Կուրի ժամանակ անդործութիւնը ամենամեծ սծրադործութիւնն է:

6.— Ամէն մէկու օգնելը վտանգի բոլորէն իւրաքանչիւր զինուորի և զօրամասերու սրբազան պարտականութիւնն է:

7.— Նախօրօք որոշուած պատերազմական կարգ չի կայ, որովհետեւ իւրաքանչիւր կուրի պայմանները և տեղը բոլորովին տարբեր են. ուստի կուրի կարգը որոշողը ընդհանուր պայմաններն ու մակերեսային են:

8.— Դեռ կռիւը չսկսած հրամանատարը զօրքերը պէտք է բաժնէ 3 մասերու. 1. Կոտորող մաս, ամենին պատահութեամբ կուրի մասնակցող: 2. Մանուշակ մաս որը իր շարժումներովը թշնամին կը շփոթեցնէ, այս մասը կը մնայ հրամանատարին անմիջական տրամադրութեան տակ. 3. Բէզերկով, որը կը պահուի թուլացած զօրաբաժիններուն օգնութեան հասնելու համար:

9.— Կուրի ժամանակ ճակատները հետեւեալ լայնութիւնը կուենան: 150—200, խորը 50—60 քայլ, հարիւրեակը

վաշտը 400—500 յարձակողական կռիւի համար. իսկ պաշտպանողական կռիւներու ժամանակ կարելի է կրկնապատկել:

10.— Կռուի ժամանակ ստացուած լուրերու վերայ շատ հաւատք ընծայելու է հրամանատարը. և կարելի եղածին չափ քիչ զօրքով սկսելու է կռուի, մինչեւ որ բոլոր լուրերը ստուգուին, թշնամու մասին պարզուելէն յետոյ պէտք է ձեւաւորել կռուի ձախաւոր, միւսին ժամանակ պէտք է մեծ ուշադրութիւն դարձնել թեւքերու վրայ առանց ջլատելու ձախաւոր ուժը. կռուի յաջողութեան անհրաժեշտ պայմաններէն մէկը թեւքերու պաշտպանութիւնն է, որուն համար պէտք է զրկել հեռաւոր պատրոշներ, իսկ անհրաժեշտ պարագաներուն՝ պաշտպանող զօրամասեր:

ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1.— Իւրաքանչիւր կռիւէ առաջ կը կատարուին նախապատրաստական գործողութիւններ, որուն գլխաւոր նպատակն է միջոց տալ հրամանատարին, որ ստուգէ թշնամիի մասին հաւաքուած բոլոր տեղեկութիւնները և այդ հիման վրայ ձեւակերպէ իր ծրագիրը: Նախապատրաստական գործողութիւններն են.

1.— Մեր կաւալերիի և թշնամու մէջ յարարելութիւն ստեղծել. 2. առաջ զրկուած զօրքերու կըսիւ. 3. աւանկարտի կռիւ:

2.— Երբեմն առաջ կը զրկուի կաւալերիան եւ շատ անգամ միւս տեսակի զօրքերու հետ միասին ա-

ռաջ զրկուած զօրամասերը հնար եղածին չափ կը յառաջանան և յանդգնօրէն կը մօտենան զխաւութշնամուն ուժը և ուղղութիւնը:

3.— Դեռ տեղ չ'հասած եթէ թշնամիէն եկած նոյնանման զօրամասերու հանդիպին, կսկսին կռիւը, որը միայն յաղթութիւն տանողին հնարաւորութիւն կուտայ կատարելու իր վրայ դրուած ծանր պարտականութիւնը:

4.— Հետախուզութեան գացող կաւալերիան հաւաքած տեղեկութիւնները ստանալէն յետոյ, աւանկարտի հրամանատարը այդ մասին զեկուցում զրկելով գլխաւոր ուժերու հրամանատարին, կը հրամայէ սկսիլ կռիւը արդիւրեալական կրակով: Աւանկարտը կռուի ժամանակ պէտք է աշխատի հնար եղածին չափ զրաւել և իր ձեռքը պահել բոլոր տյն կէտերը, որոնք ռազմական նշանակութիւն ունի գլխաւոր ուժերու կռուի համար: Ճիշտ այդ պատճառով աւանկարտը շատ անգամ ստիպուած է, այնպիսի մեծ ձախաւոր բռնել, որը բոլորովին չի համապատասխաներ իր ուժերուն:

5.— Աւանկարտի կռուի բռնուելու մասին զեկուցում առնելով գլխաւոր ուժերու հրամանատարը, ըստ իր հայեցողութեան ազատ է ընդունիլ կամ չընդունիլ կռիւը: Եթէ վճռէ որ պէտք է ընդունէ, այն ժամանակ կը յայտնէ բոլոր զօրամասերու հրամանատարներուն և կը որոշէ ամէն մէկի դերը:

6.— Երբ կռիւը սկսած է արդէն ան կը ներկայացնէ շրջաններ: 1. Նախապատրաստական, 2. վրձնակական, 3. Եւ վերջնական (հետապնդում կամ յետանահանջ):

7. — Կոուլի քրջաններ. Կոուլի առաջին քրջանն է հետախուզութիւնը, մեր կաւալերիան կը հաւաքէ տեղեկութիւններ: Երկրորդ քրջան, աւանկարտի կռիւն է. աւանկարտի հրամանատարը կը կոուլի միշտ յարձակողական, նախ, թնդանօթով և հետեւակով, և իր հաւաքած տեղեկութիւններու մասին անմիջապէս զեկուցում կը ղրկէ գլխաւոր ուժերու հրամանատարին: Երրորդ քրջան, երբ գլխաւոր ուժերու հրամանատարը ստանայ աւանկարտի հրամանատարի զեկուցումը, ան իր կարգին կը ձեւակերպէ իր ծրագիրը և կը բաժնէ բոլոր զօրամասերու հրամանատարներու զերեւրը: Ընտրելով յարմար դիրքեր կը հրամայէ արդիւրեւիական մենամարտութիւն թըշնամի արդիւրեւիայի հետ: Պէտք է աշխատիլ կեդրոնացնել կրակը, ոչ թէ թնդանօթները. թնդանօթներու կրակի տակ գլխաւոր ուժերու հետեւակային մասը ռազմական կարգեր կ'ընդունի. պէտք է նկատի առնել որ այդ զործողութիւնը, ըլլայ թշնամութիւնը, թնդանօթային կրակի ծեծուող տարածութենէն զուրկ: Սկզբնաւորութեան մէջ արդիւրեւիան կը բռնէ բնականէն աւելի մեծ ճակատ (ֆրոնտ) որը հետեւող հետէ գէպի մէկ կէտ ուղղուած շարժումով կ'ըստանայ իր բնական մեծութիւնը: Այս ձեւով մենք հնարաւորութիւն կունենանք շրջապատել թշնամիին թեւքերը, նաև հնարաւորութիւն կստանանք սկիզբէն բանալու ամենաուժեղ կրակը: Հետեւակը ռազմական կարգ ընդունելէն յետոյ, անընդհատ առաջ կ'ընթանայ, մինչեւ որ կը մտնէ հետեւակական ներգործական կրակի շրջանը. հրացանի զնդակին ծեծող տարածութիւնը 3,000—4,000 քայլ է:

Չորրորդ քրջան: Ընդհանուր կոուլի այս շրջանին՝ թէ թնդանօթի և թէ յառաջխաղացող հետեւակի գլխաւոր նպատակն է, պատրաստել զրոհը ուժեղ կրակով: Արդիւրեւիան երբ կը լռեցնէ թշնամու արդիւրեւիան, ան իւր կրակի ամբողջ թափը պէտք է դարձնէ թշնամու հետեւակին վրայ մասնաւորապէս հետեւակը իր ուժեղ եւ անընդհատ կրակով աշխատելու է այն կէտի վրայ, ուր պիտի կատարուի զրոհը. յետոյ մնչել թշնամիին հետեւակին, միւսոյն ատեն օգտուելով մակերեւոյթի բոլոր խորդուբորդութիւններէն, անընդհատ առաջ գնալ անվախութիւնով, ահ ու սարսափ ձգել թշնամու սիրտը: Երբ կը մնայ 1000 քայլ մինչեւ զրոհի կէտը, հետեւակը նորէն կանգ կառնէ և այստեղի վերջի յաջողութեան համար ձեռք կառնէ հարկաւոր եղած բոլոր միջոցները: Թնդանօթները զրոհ տուող հետեւակին օգնելու համար, կ'ընդունին թեւային դերք, որպէսզի իրենց կրակով կարողանան օգնել մինչեւ վերջի բոլորէն: Գլխ. ըեզերովէն զօրամասեր անոր կը ղրկուի որպէսզի թնամին պաշարեն կամ անոր ըեզերվը զբաղեցնեն, իսկ զրոհ տուող մասերը յառաջանալով աւելի և աւելի կը խտանան, և հնար եղած միջոցներով կը զօրացնեն իրենց ուժը:

Հիմնադրորդ քրջան — գրոհ. — Երբ մեր կրակով բաւականաչափ տկարանայ թշնամին եւ երբ կը մնայ 100—50 քայլ մենք երթանք զրոհի՝ թշնամիին վրայ «վրէժ» դուռալէն: Գրոհի այնպէս պէտք է երթալ որ թշնամին չի կարողանայ հասկնալ թէ մենք որ մէկ կէտ որոշեր ենք զրոհի նպատակակէտ, որպէսզի ան

չի կարողանայ իր ընդերքը կեդրոնացնել գերազանց ուժով վճռական ընդդէմ համար: Գրոհները կը լլան ֆակտային, քեւային, գուգահեռական և բեւեռած: Այս ձեւերէն ամէն մէկը ունի իր որոշ առաւելութիւնները և պակասութիւնները. սակայն գրոհի նշանակութիւնը շատ մեծ է պատերազմներու մէջ, մանաւանդ ներկայիս:

Վեցերորդ երջան. հետապնդել կամ յետանալու. երբ թշնամին մեր գրոհին դէմ տեղի տուաւ, այն ժամանակ մեր հեծելազօրքը կը հետապնդէ (հալածէ) թշնամին ուղիղ թիկունքին յարձակելով. իսկ գրոհ յարձակող զօրքերը իրենց շարքերը կարգի բերելով կսկսին հետապնդել թշնամին որքան կարելի է արագ, որպէսզի ան չի կարողանայ մեր ձեռքէն ազատիլ և ժամանակ շահելով իր զինւորները կարգի բերել. իսկ երբ գրոհի ժամանակ յաղթունք ընդհակառակը մեր թարմ ուժերը ծածկելու են անոր յետանահանջը:

8.— Պաշտպանողական կռիւները ունին միեւնոյն շրջանները ինչ որ յարձակողականը: Սակայն պաշտպանողական կռիւի պէտք է դիմել միայն ծայրայեղ պարագաներու իբրեւ բացառութիւն: Որովհետեւ ան կասկած արթնցնելով պաշտպանողին ուժերու մասին, գրեթէ միշտ կը վերջանայ անյաջողութեամբ, այնպէս որ նորագոյն տակտիկաներու ոգին կը թելադրէ գերադասել ամենաթոյլ յարձակումը ամենաուժեղ պաշտպանողականութենէն: Շատ անգամներ յարձակողական զիւրք բռնելու է այն ատեն նոյնիսկ երբ ուժերը քանի մը անգամ նուազ են թշնամու ուժէն. յարձակողական կռուի պարտու-

թիւնն անգամ յաղթութիւն է կռուի դաշտի վրայ, սարսափեցնելով թշնամուն:

9.— Բայց պատերազմներու մէջ կը պատահին դէպքեր ուր հրամանատարը ստիպուած կը լլայ պաշտպանողական զիւրք բռնել, այն ժամանակ պէտք է հրամանատարը ուշադրութիւն դարձնէ բացի վերջի յիշուածէն և հետեւեալներու վրայ: Ա. Ընտրել այնպիսի զիւրքեր որոնք լաւ հրացանաձգական հայեացք ունենան. Բ. Կռուի պայմանները և տեղի յատկութիւնները նկատի առնելով բաժնել զօրքերը, մէկ մասը նշանակել առաջին գծի վրայ կռուողներ եւ մնացած մասերը նշանակել ընդերքներ, թեւային պաշտպանութեան և հակադրոհի համար. Գ. Հարկաւոր է ձեռք առնել միջոցներ շինելու համար ամէն տեսակ խրամատաշինական ամրութիւններ, պաշտպանութիւնը ուժեղացնելու և կորուստը պակսեցնելու համար. Դ. Միջոցներ գտնել

ուղղամթերքի պակասութիւն չկրելու համար: Պաշտպանողական կռուի ամենաթոյլ տեղը թեւքերն են, ուստի պէտք է մեծ ուշադրութիւն դարձնել, անոնց լաւ ամրացման եւ պաշտպանութեան վրայ: 2. Պաշտպանողական կռուի ժամանակ զօրքերը կարող են աւելի լայն ճակատ բռնել, քան յարձակման ժամանակ, միայն թէ աւելցնելով ճակատի լայնութիւնը, պէտք է նկատի առնել որ զանազան մասերը հնարաւորութիւն ունենան մէկ մէկու օգմասերը հնարաւորութիւն ունենան մէկ մէկու օգմասերը, երբ լրացնէ իր նախնական պարտաւորութիւնը (հետախուզութիւնը), երկու մասի կը բաժնուի և կը քաշուի թեւքերը հսկելու թշնամու

գործողութիւններու վրայ: Իսկ հետեւակը հետըդհետէ թշնամուն մօտենալով յարաբերաբար կուժեղացնէ շղթան, և երբ թշնամին կսկսի կռուի (հինգերորդ շրջանը) կսկսի ամենաուժեղ եւ սոսկալի կրակը որը սարսափ կը ձգէ թշնամիին վրայ. իսկ երբ 50-100 քայլէն թշնամին կսկսի գրոհի գալ, այն ատեն կը դադրեցնենք կրակը եւ ամբողջ թափով կը յարձակինք թշնամիին վրայ հակադրոհի. գրոհի ժամանակ երբէք չպէտք է սպասել թշնամուն դերբերուն մէջ նստած:

10. — Եթէ թշնամին կսկսի շատ ուժեղ յառաջանալ այն ատեն մեր պահած թարմ ուժերը կ'երթան գրոհի, իսկ դերբերու կռուողները կօգնեն այդ գրոհին ուժեղ կրակով, այսպիսի եռանդուն հակադրոհը կը շիթեցնէ թշնամին եւ կ'ստիպէ վերադառնալ ետ:

11. — Երբ պաշտպանող զօրքերը անկարող են կանգնեցնել թշնամուն գրոհը, այն ժամանակ անոնք կը լքեն ժամանակաւորապէս այդ դերբերը եւ կանցնին ուրիշ դերբերու, կարգի բերելով դիրենք, եւ նորէն կը յարձակին թշնամիին վրայ, ինչ գնով որ ըլլայ յետ պէտք է խլեն առաջուան դիրբերը:

ՅԱՄԱՌ ԿԵՏԵՐ

Պատերազմի ժամանակ կը պատահի երբեմն տեղեր, ինչպիսի են լեռ, կիրճ, անտառ, գիւղ, որոնք այս կամ այն հանգամանքներով ռազմական մեծ նշանակութիւն կստանան. մենք գրաւելով այդ տե-

ղերը ներգործական (ակտիւ) պաշտպանութեան կը դիմենք, որպէսզի կարողանանք յամառ կէտերը ձեռքէ չի հանել:

ԳԻՒԴ. — Յարձակման ժամանակ երբ զօրքերը կը կարողանան դիւղի եզերքը, փոխանակ դիւղը մտնելու և ամէն մի պատնէշի առաջ շատ կռուելու, անոնց մեծագոյն մասը պէտք է շրջապատեն ամբողջ դիւղը, գլխաւորապէս ճանապարհներուն բերանները, ձգելով թշնամին օղակի մէջ, հետզհետէ սեղմելով օղակը բոլորովին խեղդելու համար, իսկ բարձրագոյն մասը կը մտնէ դիւղը, կ'աշխատի աւերել պատնէշները, հրդեհ ձգել, և խլել այն կէտերը ուր թշնամին ամրացած է:

2. — Գիւղերը պաշտպանելու ժամանակ դիւղի եզերքը կամ մէջը կը մնան միայն քիչ թիւով զօրքեր, իսկ մեծագոյն մասը կը բաժնեն մասերու, թիւ կունքի եւ թեւքերի այսպիսով անոնց գործողութիւնը բոլորովին ազատ կըլլայ և հնարաւորութիւն կունենան յարձակիլ թշնամիին վրայ եւ առնել զայն երկու կրակի մէջ: Եթէ թշնամիի գրոհը շատ ուժեղ է, այն ատեն յարձակում գործելու է թեւքերէն:

3. — Եթէ մի որեւէ անկարելիութեան պատճառով դիւղը կանցնի թշնամուն ձեռքը այն ժամանակ դիւղէն դուրս գտնուած բոլոր զօրքերը իրենց վերջի ջանքը կը թափեն որպէսզի թշնամին յառաջ անցնի եւ մեր ուժերը դարձեալ կարգի բերելով կը յարձակինք դիւղը ետ խլելու:

ԱՆՏԱՌ. — Անտառներու գրոհը առհասարակ կըլլայ դուրս ընկած անկիւններու դէմ, անտառը մտնելով առանց վարկան կորսնցնելու կը հետապն-

դենք թշնամին. եթէ անտառը նոսր է, զօրամասերը իրենց օժանդակներով համարձակ և վճռական կը յառաջանան առանց մոռնալու թեւքերու պաշտպանութիւնը. իսկ եթէ անտառը խիտ է, պէտք է բռնել ձակատը մէկ քանի կարգ հետախուզներով, մնացած զօրքերով աշխատելու է փակել բոլոր ճանապարհները, և այսպիսով թշնամին իւրդգել օղակի մէջ:

2.— Զօրամասերը որոնք կը պաշտպանեն անտառը ամէն ջանք պէտք է թափեն ձեռքէ չի հանելու համար եղբւրքները, եթէ որեւէ պատճառով, թշնամու գրոհը ուժեղ կըլլայ և կը դրաւէ, պէտք է դիմել անմիջապէս զաշոյնակուի. ատկից առաջացած անկարգութենէն օգտուելով յարձակիլ թշնամու թեւքերուն վրայ, թշնամին անտառ մտնելէն յետոյ, պէտք է ամէն միջոցով չըջապատել դայն անտառին մէջ և չթողնել որ այն տեղէն դուրս գայ:

ՁՈՐ

Ձորերը պաշտպանելու համար նախօրօք պէտք է ուսումնասիրել անոնց ձեւը և յատկութիւնները, եթէ մէկ ափէն միւս փըր գնդակ հասնելու տարածութիւն կայ (1000-1200 քայլ) այն ժամանակ պէտք է դրաւել երկու ափերն ալ, իսկ եթէ գնդակ չի հասնիր, դրաւել միայն գերիշխող կողմը և բաժնել զօրքերը գիւրամատչելի տեղերը դնել աւելի շատ զօրքեր. դժուարամատչելի տեղերը պահել քիչ զօրքեր, և ապահովել զինուորներու նահանջը անյուսալի բռնութիւններու. իսկ անմատչելի տեղերը

միայն ջնջին թիւ մը, 5—10 զինուոր կամ երբէք չի պահել, ձորերուն թիկունքը բերող լեռնային, կայանները անպայման պահակներ շարել:

2.— Ձորերը առնելու համար հարկաւոր է, նաև ուսումնասիրել ընդհանուր ձեւը և առանձնաշատ կոթիւնները. ձորի մէջ եղած խորդուրդութիւններէն օգտուելով, զօրքերը շատ մեծ զգուշութիւնով պէտք է մօտեցնել գրոհի դիրքին, հնար եղածին չափ շատ քիչ դոհ տալով, պէտք է անպայման թշնամու թիկունքը տանող կայանները դանել և օգտուիլ անոնցմէ, շատ մեծ ուշադրութիւն պէտք է դարձնել ձորին հակառակ կողմը եղող ուժերը գլխաւոր ուժերէն կարելու և ուժերը առանձին առանձին ջլատելու համար:

ԿԻՐՃ

1.— Երբ պաշտպանութեան համար բռնուած է կիրճի ետեւի մասը այն ժամանակ թշնամին ստիպուած է գործելու այնպիսի տեղեր որ թէ նեղութեան և թէ անյարմարութեան պատճառով, ան կարող չէ կեդրոնացնել մեծ քանակութեամբ զինուոր մեր ճակդինչդեռ հետադիմելը անհնար: Կայ նաև անյարմարութիւն պաշտպանողներու համար որ եթէ մարտութիւն պաշտպանողներու համար որ եթէ առանց ուղին չեն կարող նորէն յարձակողական գիրք բռնել և մաքրել կիրճը. այս գործողութիւնը շատ դժուար է նոյնիսկ անհնարին. պաշտպանողները որ աչակէս պէտք է տեղաւորեն իրենց զօրքերը, որ պէտքի անոնք բոլորովին ապահով ըլլան թէ ճակատային, և թէ թեւային կրակէն, կիրճի ետեւի մասը

պէտք է ընտրել պաշտպանութեան համար միայն, երբ մեր պաշտպանութիւնը պիտի ըլլայ չեզոք պաշտպանութիւն:

2.— Երբ կիրճի առաջ կայ բաց ձոր, կամուրջ, ճանապարհ, ծանծաղուտ ճամբայ, եւ. այն ատեն պէտք է հետախուզել տեղը, հասկնալու համար, թէ ո՞ր ափն է հրամայող կիրճը. կա՞րճ է թէ երկար. ծածկուածներ կա՞ն, մեր դերքերէն կարելի՞ է գնդակահարել դիմացի ափը, նաեւ կիրճի երկու մուտքերը. եթէ կայ գետ, դէպի ո՞ր կողմն են գետի անկիւնները: Արդեօք չկա՞ն թեւքերը շրջապատելու ճանապարհներ. այսպիսի պայմաններով ճակատը աւելի մեծ կըլլայ հետեւապէս եւ կրնա՞նք աւելի ուժեղ, որը կը խանդարէ թըշնամիին կիրճ մտնելը: Հետեւակը կը բռնէ կիրճի բերանը եւ շրթանները այնպէս դասաւորելու է որ առնօնք կարողանան առանց զոհ տալու ետ քաշուիլ. կա՞ն լալերիան պահելու է բեղերէի մօտ, որուն դործը պիտի ըլլայ թեւքերու վրայ հսկել եւ պէտք գեղացած ատեն դուրս գալ կռուելու. Արտիլ. ամբասնետը է այն պիսի տեղ, որ ան կարողանայ ամբողջ կիրճը թէ երկարութեամբ եւ թէ լայնութեամբ ուժակոծել: Նախ կը հետախուզեն եւ կ'աշխատին գտնել լեռնային կածաններ շրջապատելու կամ պաշտպանողներու թիւկունքէն դուրս գալու համար, հակառակ պարագային շատ ուժեղ արդիւնբերական կրակով կը լռեցնեն պաշտպանող արդիւնբերիան, իսկ զօրքերու վրայ կը քաշեն գրոհով:

4.— Լեռները եւ բլուրները պաշտպանելն ու գրաւելը գրեթէ միեւնոյն պայմաններով տեղի կունեն

նան, եթէ կան տեղեր ուր՝ լեռնաշղթայ կայ, այն ժամանակ պէտք է աւելի կարեւորութիւն տալ անոր որը կը գերիշխէ բոլորին, այնպէս դասաւորելու է որ դրուած զինուորներու շղթան չկտրի իրարմէ:

ԿԱՐԱՆԱՆԵՐԸ ՊԱՇՏՊԱՆԵԼ

1.— Երբ կարաւանը կը մնայ թշնամու վտանգէն դուրս այն ժամանակ միայն կարգը պաշտպանելու համար կուտան իւրաքանչիւր ձիու մէկ զինուոր եւ 10 ձիու մէկ տասնապետ. իսկ եթէ վտանգի շրջանին մէջ կը մնայ, կուտան առանձին զօրամաս յատկապէս պաշտպանելու կարաւանը: Յառաջիկայ, յետանահանջ եւ Փլանկական մարշերու համար պաշտպանող ուժերը կ'երթան կարաւանի երկու մար պաշտպանող ուժերը կ'երթան կարաւանի երկու կողքերէն, կամ առաջէն եւ կամ ետեւէն. մեծ ուշադրութիւն դարձնելով դէպի հոն, ուրկէ կ'սպասուի թշնամիին յարձակումը:

2.— Գիշերելու համար միշտ պէտք է ընտրել այնպիսի տեղեր որոնք միջոց կուտան դիւրութեամբ պաշտպանելու կարաւանը, գիշերելու ատեն սայլերը եւ բեռները կը շարուին զուգահեռական գծերով, ամէն սայլ միւսէն 5 քայլ հեռու, ամէն մի շարք միւսէն 4 քայլ հեռու:

3.— Կարաւանի հրամանատարը պէտք է ամէն միջոց գործածէ որ կարաւանը անվտանգ տեղ հասնի. այնպէս որ ան կարող է կռուի բռնուիլ միայն նի. այնպէս որ ան կարող է կռուի բռնուիլ միայն նի. այնպէս որ ան կարող է կռուի բռնուիլ միայն նի: Ընդհանուր գեղացած բոլոր միջոցները վերջացած են:

4.— Երբ կռիւը անխուսափելի է այն ժամանակ

կարաւանի հրամանատարը կը հրամայէ շարել սայլերը քառակուսի ձեւով ձիերը և սայլապանները մէջի կողմը, և երբ կռիւը աննպաստ է և անկարելի է ազատել կարաւանը, կը հրամայէ փճացնել զանոնք: Իսկ յաջողութեան պարագային շատ պէտք է հետապնդել թշնամին:

ԳԵՐԻՆԵՐԸ

1. — Գերինները զինաթափ ընելով կը հաւաքեն ծխատեղ, սպաններ կը գտան հասարակ զինուորներէն. եթէ գերինները թիւով շատ են կը բաժնեն խումբերու, կը նշանակեն պահապաններ որոնք կը քաշեն խումբերու առջեւէն, ետեւէն և կողերէն. սպաններ կը պահեն խումբերու ետեւի մասը:

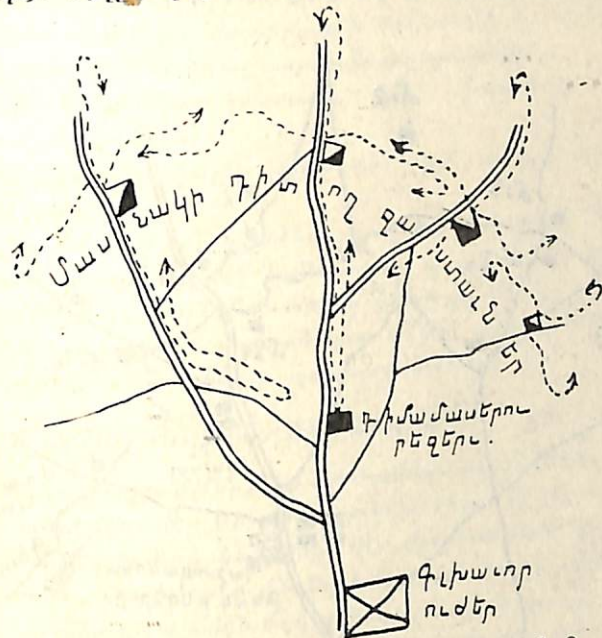
2. — Ընթրոտ գերինները կը բաժնեն միւսներէն և խիստ կը վարուին անոնց հետ և շատ անգամ կը կապեն անոնց թեւերը. իսկ եթէ պատահի որ գերիններէն որեւէ մէկը փախչելու փորձ ընէ, հրացանազարկ պէտք է ընել:

7. — Գերինները գիշերելու համար աւելի լաւ փակ տեղեր գտնելու է: Գերինները պէտք է լեցուին ներսը, որը պաշտպանելը աւելի դիւրին է:

4. — Երբ գերիններու հրամանատարը կը լսէ թըշնամիին գալը, եթէ կան փակ տեղեր գերինները լեցունելու է հոն և պաշտպանելու է, հակառակ պարագային, հրամայելու է գերիններուն պառկիլ գետին, երեսները հողին, նշանակելով փոքրիկ պահպանութիւն և տարով իրաւունք սպանելու որեւէ շարժում ընողին, իսկ ինքը գերիքեր բռնելով կռուելու է:

ՊԱՐԵՆԱԻՈՐՈՒՄԸ

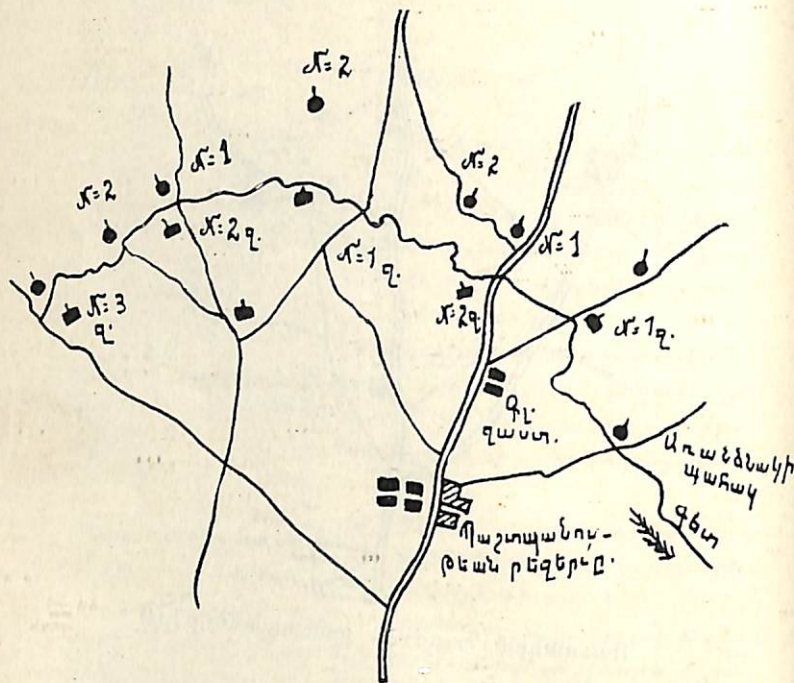
1. — Զօրքերը և ձիերը ժամանակին կերակրելը կը կազմէ ամէն մէկ հրամանատարի ամենամեծ հոգերէն մէկը. պարենաւորելու ժամանակ պէտք է

Ռուսական արժուն պաշտպանութիւն

նկատի առնել հետեւեալ կանոնները. Ա. Որպէսզի կերակուրը բոլորովին չսահմանափակէ զօրքերու շարժման ազատութիւնը. Բ. Հնար եղածին չափ լաւ պահուելու են բոլոր պաշարեղէնները, որոնք կը

հետեւին զօրքերու եւ կամ պահուած են մթերանոցներու մէջ. Գ. Միջոցներ ձեռք առնելու է որ ծախսը աւելի տեղ նորը լեցուի. Դ. Ամէն միջոց ձեռք առնելու է որ ինչ երկրի մէջ որ կը կռուինք անտեղի միջոցներով կերակրենք զօրքերը, որպէսզի չարժուին

● Պահակ, ■ Ձաստաւ, ■ Մաշտպանութեան ընդերք.
Ռուսական անարժ պաշտպանութիւն

կարաւանը եւ թէ պահեստի պաշարեղէնը պահուին զալիք օրերու համար:

2.— Կռուի ժամանակ իւրաքանչիւր հարիւրեակի համար նշանակելու է յատկապէս սպայ մը որը միայն եւ միայն պարենաւորման գործով կ'ընդհատուի:

3.— Զօրքերը պատերազմի ժամանակ կը պարենաւորուին հետեւեալ շարժուն աղբիւրներէն.

Ա. Վաշտական կարաւան որը՝ կունենայ 4 օրուայ պարէն:

Բ. Հարիւրակային կարաւան որը՝ ունի 2 օրուայ պարէն:

Գ. Խմբ., որը՝ կունենայ 1 օրուայ պարէն. Դ. Զինուորի տոսրակի մէջ 2—3 օրուայ պարէն որը անձեռնմխելի է, կարելի է անկից օգտուիլ միայն եւ միայն ծայրայեղ պարագաներու մէջ եւ այդ պարէնի համար ամէն զինուոր պատասխանատու է:

ՌԱԶՄԱՄԹԵՐԱԿԱՆ ՄԱՏԱԿԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

1.— Ռազմամթերք կը մատակարարուի հետեւեալ տեղերէն. Ա. Անշարժ պահեստներ որոնք կը պահուին գլխաւոր կեդրոնը. Բ. Վարչական կարաւանէն, հարիւրակային եւ խմբական կարաւաններէն, ասկից զատ ամէն մէկ զինուոր, նայած հրացանին, կը տանէ 300 փամփուշտ, 100 հատ ալ տոպրակին մէջ:

2.— Ռազմակարաւանը պէտք է կանգնեցնել այնպիսի տեղ, որը ծածոկւած ըլլայ թշնամու հարուածներէն եւ թէ յարմարութիւն ունենալու է կռուող զօրին հետ անընդհատ յարաբերութիւն պահելու. ըստ կռուի պայմաններուն հրամանատարը կա-

բուժական կէտերը կը հիմնուին աշխարհի տեղեր ուր կայ ջուր եւ ստուեր եւ պաշտպանութեամբ կըլլայ քամի ներքին: Վերաբուժական կէտերը թշնամու ներդրածական կրակի շրջանէն պէտք է շատ դուրս ըլլան:

4.— Բժշկական մասի ծառայողները իրենց թեւերուն վրայ ունին կարմիր խաչեր եւ միջազգային օրէնքով անոնք թշնամի չեն նկատուիր:

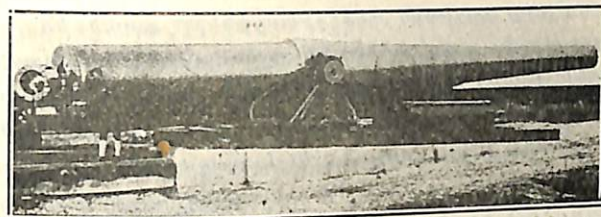
ԾԱՆՈԹ.— Բայց, ներկայ եւրոպական պատերազմը եկաւ, յայտնի միջազգային օրէնքները աւելու, ոչ թէ միայն կարմիր խաչ ունեցող բժիշկը չխնայուիր, այլ, շատ անգամներ նոյնիսկ հիւանդանոցները թնդանօթի կը բռնուին:

NATION	LENGTH OF RIFLE	LENGTH OF BAYONET	TOTAL LENGTH WITH BAYONET
AUSTRIA-HUNGARY AUSCHER	4 R. 2 R.	9.5 in.	4 R. 11.5 in.
BELGIUM BELGICA	4 R. 2.25 in.	9.5 in.	4 R. 11.75 in.
GREAT BRITAIN AND IRELAND	3 R. 6.5 in.	1 R. 5.2 in.	5 R. 1.7 in.
ITALY ARMED FORCES ITALY	4 R. 2.75 in.	11.625 in.	5 R. 2.375 in.
TURKEY ARMED	4 R. 0.6 in.	1 R. 6 in.	5 R. 6.6 in.
RUSSIA "ARMED" RUSSIA	4 R. 3.075 in.	1 R. 5.125 in.	5 R. 9 in.
GERMANY ARMED	4 R. 1.4 in.	1 R. 8.35 in.	5 R. 9.75 in.
FRANCE ARMED	4 R. 3.12 in.	1 R. 8.72 in.	5 R. 11.84 in.

Զանազան ազգերու հրացանները

ԱՐՏԻԼԵՐԻԱ

Արտիլերիան. մինչեւ հիմա կը հասկնայինք

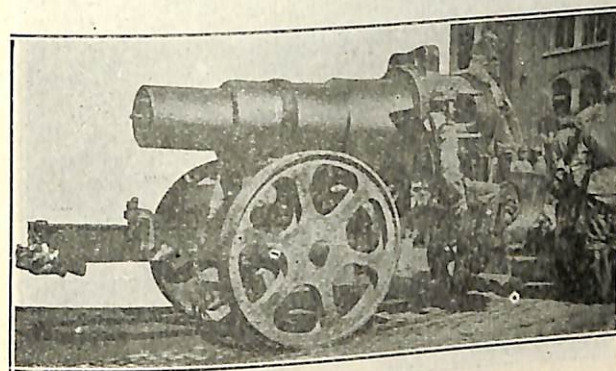

Ամերիկեան ամենամեծ քնդանօքը

Թնդանօթաձիգ հոս պէտք է հասկնալ բոլոր զէնքերը միատեղ հին եւ նոր:

ԱՌՍԶՈՒԱՆ ԶԷՆՔԵՐԸ

Մարդիկ իբրեւ ինքնադաշտպանութիւն, ամենէն հին ժամանակները իբրեւ զէնք կը գործածէին, փարսազը, սափանը եւ աղեղը: Կ'սպանէին մէկըմէկ:

Աւստրիական Հաուցուերը

12-րդ դարուն մէջ շինացիները գտած են սև վառօթը եւ զործածելը են արարական արշաւանքի ատեն. յետոյ արաբները վառօթի պատրաստութիւնը իւրացուցած են: Արաբներէն անցած է եւրոպացիներու ձեռքը 14-րդ դարուն, եւ եւրոպացիները կատարելապէս զործած են վառօթի պատրաստութիւնը. նաեւ շինացիին վառօթին համապատասխանող հրացաններ. առաջին հրացանը, կօլէվրին, երկաթեայ երկար խողովակ մը, վրան ունէր ծակ մը վառօթը վառելու համար. տակը հաստատուած փայտեր կային, որոնք կը գործածէին կուրծքերը դուստ տալու համար, հրացանը որ կը կշռէր 3 լիտր արկիպուզ եւ ուղկէտ, կը կրակուին վառող պատրուքով, որով-

Խալակաւան Սէյն քնդանօթը

հետեւ ամէն անգամ առանձին, առանձին վառօթ եւ զնդակ լեցնելը թէ դժուար էր եւ թէ չափ ժամանակ կ'առնէր: Գիւտափ Ատօլփ անուն մէկը շինեց թուղ թէ փամփուշտ, որը առաջուց պատրաստած կ'ըլլայ, վառօթը եւ զնդակը. զնդակը տակը եւ վառօթը վրան լեցնելով պատրաստուած փամփուշտը արագութիւն կուտայ:

Կայծքար հրացան կամ խաւալ հրացան, որոնց զնդակը 300 քայլ միայն կերթար, կրակելու ժամանակ 100ին 30 կը խաբէ:

Գաբսիւլ. — 1788 թուականին Գովարտը գտաւ խղան սիգիկը, որով սկսան պատրաստել զարսիւլներ (ազա) վառօթը վայրկենապէս պայթեցնելու համար: Շինեցին ծծաւոր հրացանը. 1828 թուականին գտան մինէ զնդակը որ ունէր իր մէջ փոս. այդ փոսին մէջ մտնելով վառօթի կազերը կուռեցնէին

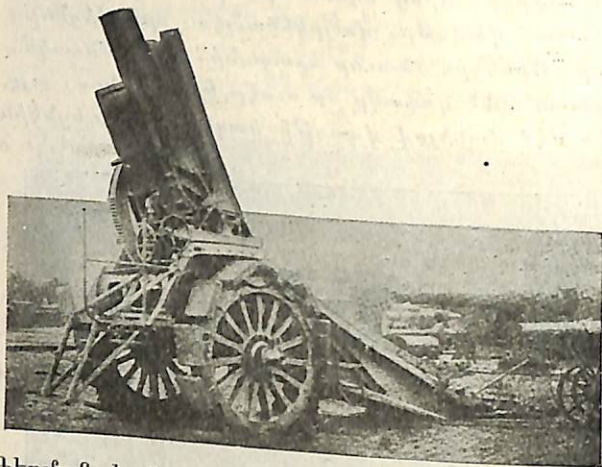
Անգլիական արագահարուածը

գնդակը և այդպիսով գնդակը իր թռիչքը աւելի
կ'ուժեղացնէր :

ՈՒՂԴԵՑՈՅՑՆԵՐ

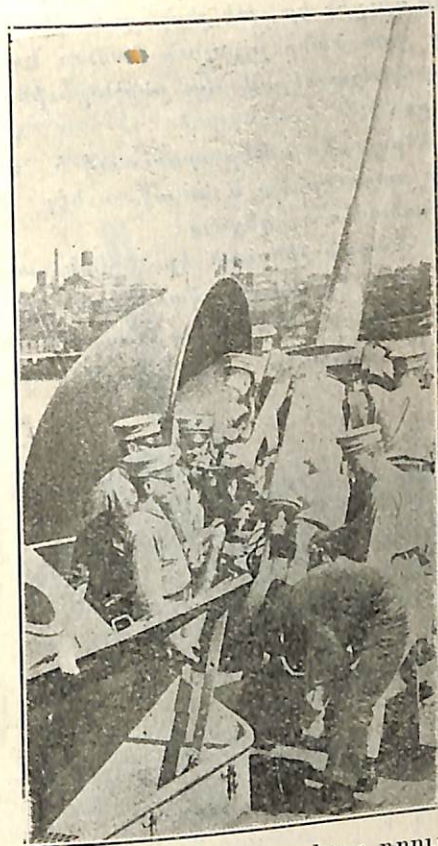
Առաջ հրացանները ուղղեցոյց չունէին . վեր-
ջէն իրարու ետեւէ շինեցին հետեւեալ ուղղեցոյց-
ները, Տափակ ուղղեցոյց, Ննկած ուղղեցոյց,
Կտրուածքներով սանձակալով եւ աստիճաններով
ուղղեցոյց :

Փրանսացի քէմիս Դիլվինը 1828ին գտաւ պը-
տուտակաւոր հրացանը :

Գերմանական ամենագորատըր եւ մեծ քնդանօթը
Այս քնդանօթներով ամրութիւններ կը քանդեն
Լիֆօշէն անուն մէկը շինեց ետեւէն լեցուող եր-
կու խողովականի հրացանը . այս հրացանը չի գոր-
ծածուիր զինուորականութեան մէջ, սակայն ան ծա-

նայեց իբրեւ հիմք ներկայ կատարելագործուած
հրացաններուն :

Ամերիկեան նաւերու վրայ դրուած
օդանաւ զարնող քնդանօթ , որուն եր-
կարութիւնը 21 ոտք է

ԱՍԵՂՆԱԻՈՐ ՀՐԱՅԱՆՆԵՐԸ

Դրեյզիֆ հրացան շինուած էր 1841ին: Ասոր թէ կրակելը դուրին էր, թէ լեցնելը եւ թէ դատարկելը, բայց շատ ծանր ըլլալուն համար Նաբոլիօնը ըսաւ. «Այս հրացաններով կը չարհարուին անմեղ զինուորները»:

Դրեյզէ հրացանը ունէր պտուտակ եւ սողնակ. սողնակը կը բացուէր ետ եւ առաջ. ունէր փոքրիկ մծեղ եւ վահանաձեւ ուղղեցոյց:

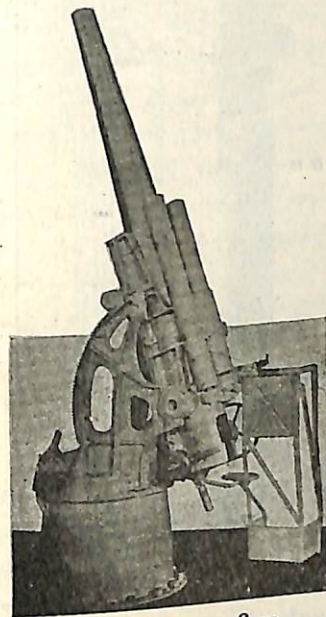
Շառաօ հրացան շինուած էր 1866ին. այս հրացանով զինուած էր Փրանսական բանակը: Հրացանը ունէր մծեղ ուղղեցոյց, աստիճանով եւ սանձակալով սողնակը կը շարժի յետ եւ

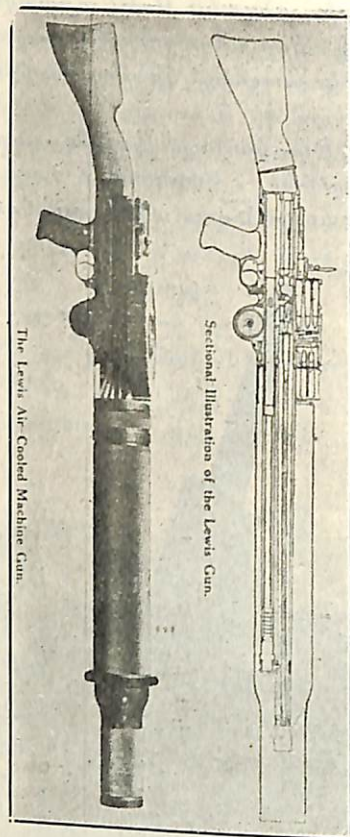
Անգլիական բնդանօքը
Դործածուած Տարտանէլի մէջ

առաջ, փողին մէջ ունի փորուածք որը կը պտտուի աջէն դէպի ձախ, դնդակը թղթէ մետաղեայ հիմքով, որուն մէջ տեղը ամրացուած է դարսիւլը. շատ անգամ դարսիւլը ցրուելով կը վնասէր հրացանաձիգերուն:

Իտալիա եւ Ռուսիա նոյնպէս ընդունած էին ասեղնաւոր հրացաններ. կարկանդակ եւ կարլէ, որոնք դրեյզիկէն եւ շառաօէն շատ մեծ տարբերութիւն չունին:

Գերմանական օդանաւ
գարնող բնդանօքը, որուն
երկարութիւնը 30 ոտք է

Կողքին բացուող հրացաններ կը կոչուին այն հրացանները որոնք կը բացուին մէկ կողմի վրայ, աջ կամ ձախ. կրինկ հրացանը շինուած էր պարզ եւ ամուր միայն փամփուշտին դուրս ձգողը շատ դէշ էր և փամփուշտը դրած ժամանակ մատով պէտք է

ներս հրել: Կողքէն բացուող հրացաններու մէջ ամենալաւն է յունական կրա հրացանը, որը առատ է ներկայիս Տաճկաստանի մէջ հայերուն ձեռքը ուր շատ տեղեր գործածուեցաւ ինքնապաշտպանութեան համար: Կրան աջ կողմէն ձախի վրայ կը բացուի, (կը ճօճուի):

Սնայտըր հրացան (ղափակիլի) ճօճուող սողնակով, այս հրացանը գործածուած է անգլիական եւ տաճկական բանակներու մէջ. այս հրացանը դրեթէ կը նմանի ներկայիս ամերիկահայ զինավարժական խումբերու գործածած Սփրինկֆիլդ հրացանին:

Հրացան Հէնրի Մարքիս (այնալի) — Այս այն հրացանն է որով զինուած էին տաճկական բանակները: Իր տեսակին մէջ շատ լաւ հրացան է. այս հրացանը ունի երկար դանակ. գործածուած է նաեւ անգլիական բանակներու մէջ. սկզբնական արագութիւնը 415 քայլ. ունի եօթը պտուտակ, որոնք մինչեւ փողի կէսը կուգան եւ նորէն կ'սկսին, այնպէս որ նայողը կը կարծէ թէ 14 պտուտակ կայ:

Բերդան. սահող սողնակով, թիւ 1, յետոյ փոխուեցաւ թիւ 2ի. մէկ փամփուշտ միայն կը պարտնակէ այս. վերը յիշուած հրացաններու տարբերութիւնը այս է. միւսները կողքէն բացուող եւ ճօճուող սողնակներով էին, իսկ բերդականը՝ սահող սողնակով. սողնակին վրայ կայ թևք, թևքէն բլուրնելով սողնակը դուրս քաշած ատեն պարապ փամփուշտը աջ կողմի վրայ փորուածքէն դուրս կը նետուի. ունի վեց պտուտակ. այս հրացանը մեր ֆէտաուիները շատ գործածած են սուլինով միասին 12 փա-

ունա, մինչև հոս յիշուած հրացաններու փամփուշտ էները (գնդակները) չապիկ չունին:

Ներկայիս բոլոր տէրութիւններու գործածած հրացանները շատ չեն տարբերիր իրարմէ, միայն տարբերութիւնը այն է, որ հրացաններէն ոմանք ունին կարճ դանակ, ոմանք երկար և ոմանք ունին, ինչպէս ուստական մօսինը: Ոմանք ունին փողին վրայի կողմը փայտ, ինչպէս ամերիկեան հրացանը:

Հրաններու գլխաւոր մասերն են. փող, սողնակ, գատուոր, փականք, իջեցնող, զսպանակ, շտեմարան, պարուր, սարք, դանակ, մթեղ և ուղղեցոյց:

Փողը ունի փամփուշտատուն և պտուտակ փորուած մէջի կողմէն, դուրսէն ունի ուղղեցոյց և մըժը, գնդակը նպատակին հասցնելու համար:

Սողնակը ունի ասեղ, զսպանակ և դուրս ճրգուող թեւք, փականք. կարգ մը հրացաններ կան, որոնց փականքը սողնակին վրայ է. իսկ ոմանց փականքը պարուրի վրայէն անցուած է:

Շտեմարան. բոլոր հրացանները ունին շտեմարան որուն մէջ կը պահուին թիթեղին վրայ շարուած փամփուշտները. շտեմարանին մէջ կայ տափակ զսպանակ մը որ փամփուշտները վեր կը հրէ:

Սարք կը կաղմեն օղակները, փոկը ծոծրակին վրայ անցուած երկաթը. փողը հրացանի վրայ ամրացնող վիտերը: Օղակները կըլլան խուլ և բաց:

Պարուր ամբողջ փայտը կը կոչուի. կան հրացաններ որոնց պարուրը երկու կտորէ է փողափայտը և թիկնափայտը. ասոնք իրար միացած են տափակ

երկաթով, ինչպէս այնալու մարթինը. (1) պարուրի ետեւի մասը որ դէմ կուտանք մեր ուսին կը կոչուի ծոծրակ: Դանակի կոթին վրայ կայ դուրս ձգւած կոճակ մը որուն տակը կայ զսպանակ, կոճակը սեղմուելով կը բացուի և գիւրութիւն կուտայ հրացանին ծայրը ամրացնելու:

Մթեղը շինուած է հրացանի ծայրը, որպէսզի գնդակին ուղղութիւն տայ, պէտք է շատ հոգ տանիլ, որ չի կոտրի. շատ անգամ շփուելով կը փայլի և կրակելու ժամանակ երկու հատ կը ցուցնէ, պէտք է լուցիկ մը վառել և անոր մոխրով սեւցնել:

Ուղղեցոյցը շինուած է գնդակի գիծը հաւասարեցնելու մթեղի. նշանակէտին երկրորդ ուղղեցոյցին վրայ կան թուանշաններ: Սանձակալը որ մէկ թւին վրայ որ տարուի այնքան հեռաւորութեան վրայ գնդակ կը հասնի, այսպէս ուղղեցոյց և մթեղ իրար լրացնող մասեր են, երկուքին ալ հոգ տանելու է զինուորը:

Բոլոր հրացաններու սլշրնական արագութիւնը 350էն մինչև 650 եարտա է. սկզբնական արագութիւնը այն է որ գնդակը հրացանի բերանէն մէկ ակընդարձութի մէջ կը թռայ, կալիպը հրացանի բերնի մեծութիւն է. — $6\frac{1}{2}$ միլիմետրէն մինչև 8 միլիմետր, այս հրացաններու փամփուշտները ունին չապիկ որ կը կոչուի մարդասիրական փամփուշտ:

Ատրճանակներուն մէջ ամենէն լաւ մազեր ատրճանակն է տասը կրակնոց, այնպէս մը շինուած է, որ իրեն պատեանը հագցնելով ատրճանակին վրայ կարելի կըլլայ հրացանի պէս գործածել, կալիպը 6 միլիմետր, տասը փամփուշտ կառ-

նէ. փամփուշտները չափաառաձեւ կը շարուին. սկզբնական արագութիւնն է 300 քայլ:

Պարպելու լաւ ատրճանակը կառնէ 8 փամփուշտ, կը լեցուի կոթին տակէն, նոյնպէս քոլթին եւ պրամունինկին փամփուշտները ունին չապիկ:

Զինուորները պարտաւոր են իրենց ունեցած հրազանը քանդել եւ սարքելը սովորին, առաջին պատեհութեամբ, մասնաւորապէս սովորակը. նաեւ պէտք է վրանին պահեն պահեստի զսպանակ եւ ասեղներ, որովհետեւ ասոնք ենթակայ են կորուսելու:

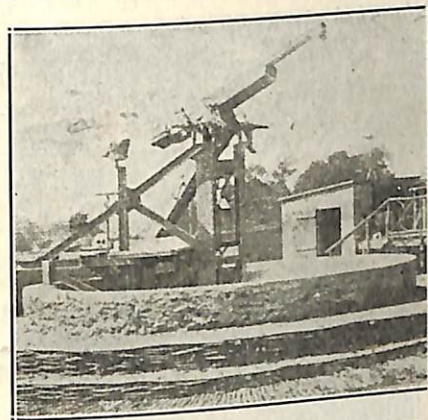

Ֆրանսական Սէյն քնքանօքները՝ տեղաւորուած երկաթուղիներու վրայ

ԹՆԴԱՆՈՅՆԵՐԸ

Նախնական թնդանօթները շինուած էին ասուր փայտէ եւ երկաթ խողովակներէ, որոնց զնդակները կը լեցուէին բերանէն ինչպէս հրացանները: Հրացանները կատարելագործուելով նաեւ կատարելա-

գործուեցան թնդանօթները—ամենափոքրը 2-3 մատ նաչափ—որոնց հեռաւորութեան չափը 3 մղոնէն մինչեւ 15 մղոն է: Իսկ շատ անդամներ զրուեցաւ թէ գերմանական 17 ինչնոց թնդանօթը մինչեւ 21—25 մղոն հեռաւորութեան վրայ կը յառաջանայ. բայց շատ հաւատք ընծայելու չէ, ամերիկեան 16 ինչնոց թնդանօթները ինչպէս զինուորական փորձագէտները կը պնդեն, հաւասար զօրութիւն ունի գերմանական 17 ինչնոց հրետանիներու եւ 15 մղոնի վրայ գտնուած ամէն բան կը խորտակեն, թնդանօթները քանի մը տեսակներ են նաեւ անոնց զնդակները. թնդանօթներ կան որ միայն ամբողջիւններ քանդելու համար կը գործածուին, ուրիշներ՝ դաշտային եւ

Ֆրանսական 75ը, որ իր տեսակին մէջ եզակի է. այս քնդանօքներէն հազարաւորներ կան Ֆրանսայի ամէն կողմը

լեռնային: Գնդակները կը շինուին չափ մը տեսակներէ, որոնք իրենց յատուկ առաւելութիւնները ունին, ամենէն վտանգաւորը են թունաւոր կաղերով շինուածները, կրկնապայթողները (չրախիները) որոնք օդին մէջ պայթելով հարիւրաւոր կտորներու կը վերածուին եւ կը թափին զինուորներու վրայ:

ԱՐՏԻԼԵՐԻԱՅԻ ՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Արտիլերիան իր գնդակները կարող է չափ հեռուն ձգել եւ սարսափ ազդել թշնամուն վրայ, բայց անիկա անպէտ է գրոհի համար որովհետեւ թէ զինուորները քիչ են եւ թէ անոնք ցրուած. ան իր կըրակով կը պատրաստէ հետեւակի եւ քափալերիայի գրոհը: Արտիլերիան իր գնդակներու աւերող ուժին շնորհիւ ոչ միայն զօրքեր կը ոմրակոծէ այլ նաեւ կը քանդէ շինութիւններ եւ ամբողջութիւններ:

Անգլիական քանքը

սակայն ունի նաեւ իր պակասութիւնները ան գործելու համար պէտք է որ անպայման կանգ առնէ. երբ շարժման մէջ է չկարող կրակել, բացի առ երբ թշնամին հասաւ թնթանօթներուն այն ժամանակ ան այլեւս անզօր է ինքզինքը պաշտպանելու. ատոր համար է որ չափ անգամ եւ կամ միշտ արտիլերիային կուտան նաեւ միւս տեսակի զօրքեր:

ԽՐԱՄԱՏԱՇԻՆՈՒԹԻՒՆ

1. — Ամէն մէկ զինուոր պարտաւոր է ծանօթութիւն ունենալ տարրական խրամատաշինութեան մասին:

Գերմանական արագահարուածը

2. — Խրամատաշինական բարդ գործերը կը կատարեն պիօներները:

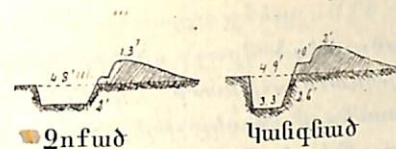
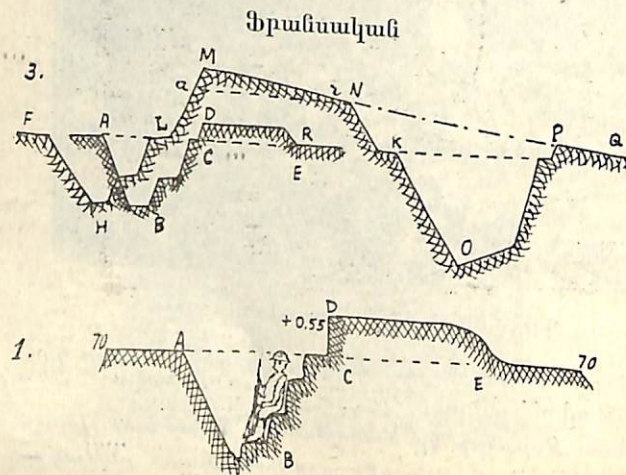
3. — Զօրքերը կը ծանօթանան խրամատաշինութեան հետ ընդհանրապէս ուսումնական ընթացքի ժամանակ եւ զօրաշարժերու ժամանակ:

4.— Սաղաղ ժամանակ ամէն մէկ հարիւրեակ ունի 1 ենթասղայ և 4 զինուոր, իսկ պատերազմի ժաման 2 ենթասղայ և 8 զինուոր-պիօներներ:

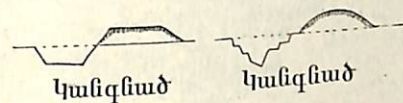
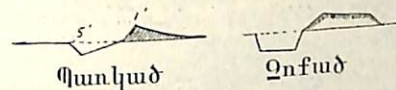
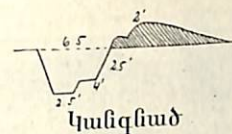
5.— Արշաւական մարշերու ժամանակ պիօներները կը քալեն զօրամասերու թեւքերէն և հարկաւոր պարազային ամբուլիւններ կը շինեն զօրքերու համար:

6.— Խրամատային ամբուլիւններ կը շինեն Ա. Հրացանաձգութիւնը աւելի յարմար դարձնելու եւ Բ. Հրացանաձիգերը թշնամու կրակէն պահելու համար:

ԾԱՆՈԹ.— Խրամատներու վրայ դրուած թիւերը ոտքի հաշուով է. օրինակ 6.5 կը նշանակէ 6 ոտք ու կէս:

Խալակալան

ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

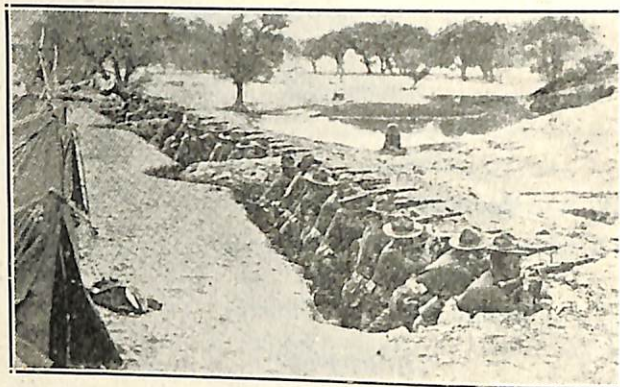
7.— Խրամատային գործիքները կը տարուին սայլերու վրայ զինուորներուն կողմէն:

8.— Հողը ամենագլխաւոր նիւթն է, որը դըւ-խաւորապէս կը գործածուի խրամատաշինութեան համար:

9.— Զիմ. պատեր շինելու, խրամատները դիմակաւորելու համար, եթէ խոտը բարձր է կը հըն-ձեն և կտրելով կը շինեն քառակուսի աղիւսներ:

10.— Զիգեր շինելու համար կը կտրեն (մօլեր) մեթր երկարութիւն ունեցող ճիւղոտներ (մօլեր) որոնք կակղցուելով գետին դարնուած ցիցերու վրայ կամ մէկ ծայրին վրայ կոխելով եւ միւսէն ուր-րելով, գետին դարնելով $1\frac{1}{2}$ մեթր բարձրութեան և

2 մեթր տարածութեան վրայ, ցիցերը խրարմէ 10 մատնաչափ հեռաւորութեամբ կ'սկսին այդ ուղորուած ճիւղոտներով հիւսել չիղեր որոնք կը դործածուին կամուրջներ ծածկելու եւ խրամատներ դիմակաւորելու:

Չոքած խրամատ

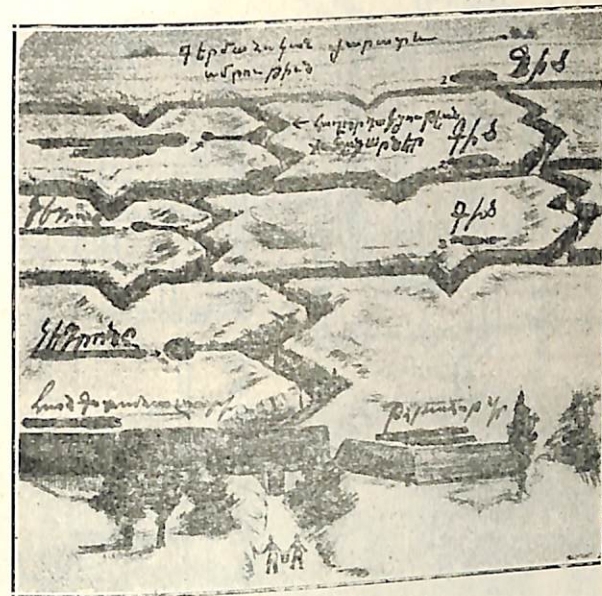
11.— Ամէն մէկ հողային խրամատ կը բաղկանայ փոսէ եւ դիմաթումբէ:

12.— Պառկելու խրամատներ կը շինուին միշտ կռուի ժամանակ, այն դործիքներով զոր զինուորները կը կրեն իրենց հետ, իսկ ճիւղ տեսակի խրամատները չոքած, կանգնած եւ կատարելագործւած, կը շինուին սայլերով տարուած դործիքներով պիտներներու օգնութեամբ:

13.— Խրամատներ փորելու ժամանակ պէտք է աշխատիլ որ ընդհանուր մակերեսովի հետ

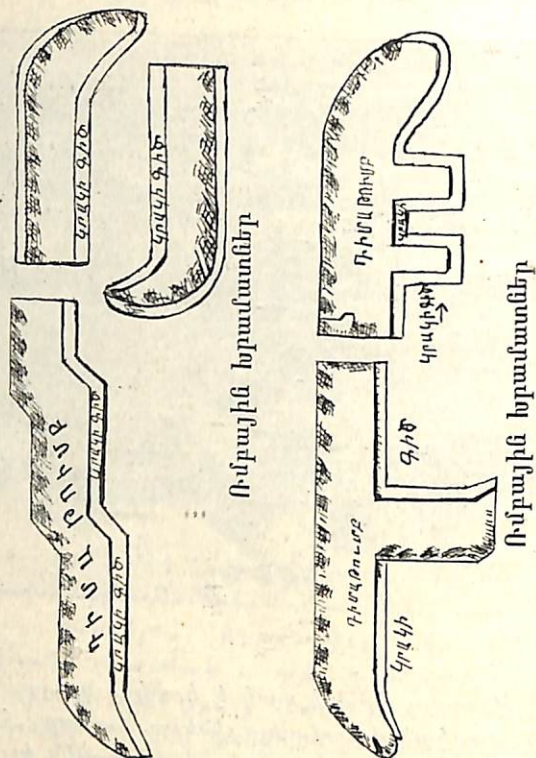
միանան անոր արտաքին դժերը: Մէկ հարիւրեակի իր րեգերով կը բռնէ մօտ 200 քայլ երկարութեամբ խրամատ:

14.— Հրացանաձգական խրամատները կը շին-

ուին թշնամու կրակի տակ եւ կրակէն դուրս: Կրակի տակ պառկած խրամատը շինելու համար, հրացանը մօտը դնելով զինուորը կը հանէ կողէն կախուած նը մօտը դնելով զինուորը կը հանէ կողէն կախուած (բայց բահը, եւ կ'սկսի փորել: Իսկ կրակէն դուրս (բայց թշնամիէն ոչ հեռու) պիտներներու օգնութեամբ մաս մը զինուորներ կուող զինուորներէն բաժնուե-

լով 5—600 քալ առաջ անցնելով սալերով տարուած գործիքներով կը փորեն, չոքած, կանգնած և կատարելագործուած խրամատներ կուղղ զինուորներու համեմատ:

ԲԼԻՆԴԱԺՆԵՐ (Ծածկոցներ)

15.— Բլինդաժներ կը կոչուին ան ծածկոցները որոնք կը շինուին խրամատներու վրայ, զինուորնե-

րուն զնդակներէն և ուժերու կտորներէն պաշտպանուելու համար:

16.— Փեթեւ բլինդաժներ կը շինուին փայտին

տախտակէն և չիղով: Փայտ, տախտակ, կամ չիղ երկարացնելով զիմաթումբի բաղին մինչև ետեւի մասը, հրացանաձուլեան համար ծակեր թողելով, տախտակին տարողութեան համեմատ կը լեցնեն հող, և կամ կէս մասը ծածկելով ետեւի մասը բայժ գլելով (տես նկար 7 և 8):

17.— Իւրաքանչիւր խրամատ կազմուած է փո-

Չեռփի ունեկներով հոշնդոտները կը կտրտեն

ուով և դիմաթումբով, բացի ատկէ խրամատի պրոֆիլը (լայնաձիգ կտրուած) կը բաղկանայ հետեւեալ մասերէն:

Գետնի մակերևոյթը

Փոսի ետեւի թիկունքը

Փոսի յատակը

Ատիճան

Փոսի առաջի թեքուածքը

Դիմաթումբի թեքուածքը

2. Կրակի դիմը կամ դիմաթումբի բաղ

Դիմաթումբի մակերևոյթը:

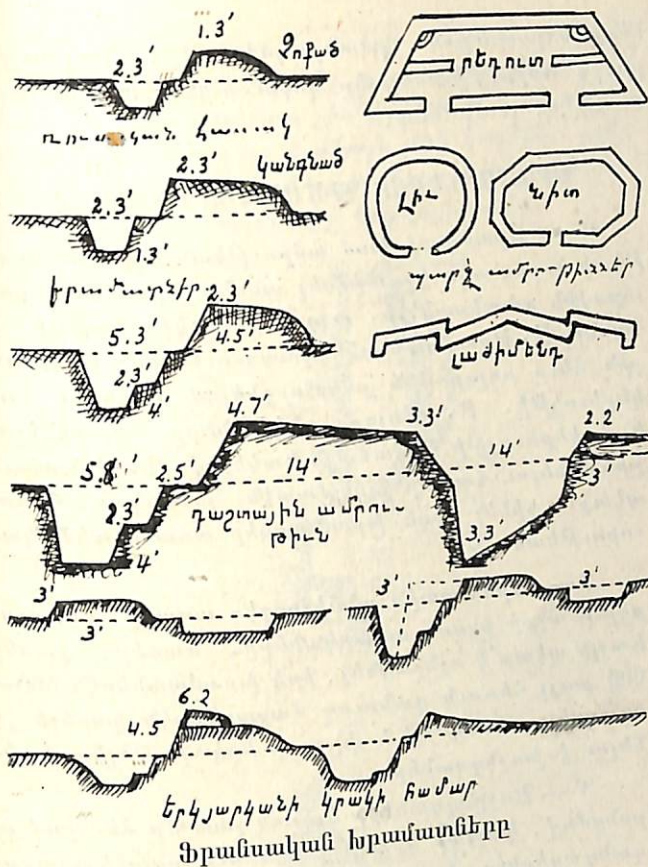
Դիմաթումբի հաստութիւնը:

Աձէն մէկ թեքուածի կողմը կը կոչուի բաղ. իսկ ներքեւինը փէշ. դիմաթումբերը 60—70 սանթիմէթէն երբէք բարձր չեն շինուիր շատ անգամ դիմաթումբ չեն շինուիր. ասոր փոխարէն կը խորացուի փոսը, և յառաջ եկած հողով կը շինուին կեղծ խրամատներ:

18.— Հաղորդակցութեան ճանապարհներ կը շինուին երբ խրամատներու մէջ մէկ մէկու հետ կապ պահելու համար բնական ծածկոցներ չկան:

ՐԻՉԵՐՎԱԿԱՆ ԽՐԱՄԱՏՆԵՐ

Եթէ խրամատները երկարաձիգ ենթակայ են թշնամիին կրակին, այն ժամանակ խրամատներու վրայ կիջեցուի ուղղահայեաց պատեր և կամ կը ծրուին. թեւքերը այսպիսի խրամատները կը կոչուին գրաւերս:

ԴԱՇՏԱՅԻՆ ԱՄՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Եթէ կուղենք ունէ տեղ շատ ամուր պաշտպանել, ասոր համար պէտք է շինել առանձնապատուկ ամրութիւններ, ինչպէս ներկայիս գործածուած-

ները եւրոպական պատերազմի մէջ: Դաշտային պարզ ամրութիւններ կը կոչուին լիւցիտ, բիդուր, եւ ֆլէտ, լաժիմենդ:

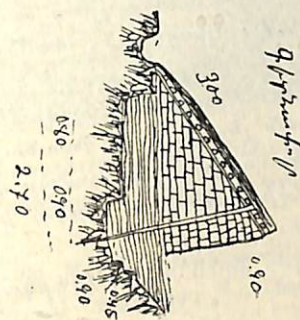
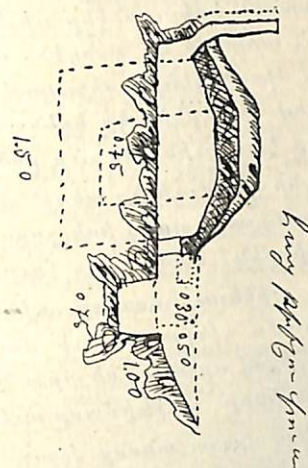
ԽՐԱՄԱՏՆԵՐՈՒ ԴԻՄԱԿԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

1.— Խրամատի կամ ամրութեան զիմակաւորութեան նպատակն է զարձնել անոնք թշնամուն բոլորովին անտեսանելի. այդ նպատակին կարելի է հասնիլ Ա. Խրամատի տեղեկատուութեամբ եւ արտաքին ձեւը բոլորովին յարմարցնելով տեղի եւ մակերևոյթի. Բ. Բոլոր անկիւնները կլորցնելով եւ մակերևոյթի համաձայն ծակելով. Գ. Թշնամուն շիթցնելու համար խրամատէն բաւական հեռու պէտք է շինել կեղծ խրամատներ առանց զիմակաւորութեան:

2.— Խրամատին անմիջապէս առաջը գտնուող բոլոր աչքի ինկող առարկաները, ծառեր, քարեր եւայլն պէտք է ոչնչացնել, իսկ խրամատներէն 500—600 քայլ հեռուն գտնուող մացառներէն կարելի է օգտուիլ, անոնցմով եւ փշաւոր երկաթ թելերով շինելու է խոչնդոտներ:

3.— Խոչնդոտները կըլլան շատ մը ձեւերով որոնցմով, կարելի կըլլայ թշնամուն առաջխաղացքը դանդաղեցնել, կլոր փոսեր փորելով $1\frac{1}{2}$ մետր խորութիւնով. անոնց մէջ զարնելու է սուր ցիցեր, փոսերը պէտք է փորել շախմատաձեւ միջանքներ չառնել, 2 մետր երկարութեամբ զօրաւոր փայտեր իրարու հիւսել երկաթ փշաւոր թելերով. այս ձեւը ամենալուսանդաւորն է բոլոր եղանակներէն:

4.— Շատ անգամ աւելի հեշտ է տեղական առարկաները յարմարցնել պաշտպանութեան համար, քան որ խրամատ շինելը, դետի եւ առունքու հունքուն հարկաւոր է միայն մէկ կողմէն զիմաթումը շինել քարէ կամ աղիւսէ. պատերը շինելու է ցանկապատերու ետեւները հող լեցնելով:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՇԻՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տնտեսական շինութիւններ կը շինուին երբ պարտաւորուած կըլլանք որեւէ տեղ երկար մնալ, այդ շինութիւնները են վրան, գետնափոր, փուռ, կերակուր եփելու օճախներ կաթսաներու համար. վրարները կըլլան կրուելիք և տարուելիք. մէկ վրան կը տանին երկու ընկեր գիշերելու ժամանակ կը կազմեն, առտուն կը քանդեն. մէկ մասը մէկը միւս մասը միւս ընկերը գինւորական պայուսակին մէջ կապելով հետերնին կը կրեն. տարուելիք մեծ վրաններ կը կազմուին հոն ուր բանակառոցի պիտի ըլլայ. վրանը կազմուելիք տեղին մէջ տեղը կը փոխեն 12 մատնաչափ ցած, իսկ չորս կողմերը առունները կը փորեն անձրեւի ջուրերուն համար. գետնափոր շինելու համար հինգ լայնութեամբ երկարութեամբ (իւրաքանչիւր մարդու հաշուելով 1 քայլ) փորելով որչափ մեծ որքան մեծ որ կուզուի շինել գետնափորը, առջևիմասը աւելի խոր ընել քան զարնել երկու փայտ անոնց վրայ երկարացնելով ու պառկելիք տեղը, առջևի խոր փորուած տեղին վրայ զարնել երկու փայտ անոնց վրայ երկարացնելով միւրիշ մը դամբերով ամրացուած, առոնց վրայէն երկարացնել երկու փայտ գետնափորի ետեւի մասը իրեն գերան, գերաններուն վրայ դամել փայտ կամ տախտակ, վրան լեցնել 5—6 մատնաչափ հող: Բիւսակային հարկաւոր շինելու համար փորելու է երկար փոսեր մէջի հողը փոս իերկու կողմի բաղերու վրայ լեցնելով:

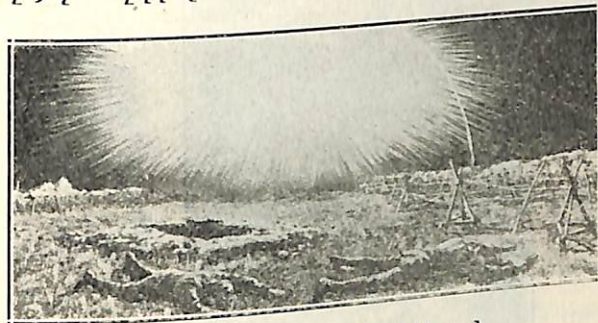
Հաց եփելու փուռ. — Եթէ երկաթէ պատրաստ

փուռեր չի կան, հարկաւոր է շինել, քարէ կամ թրծուած աղիւսէ, փորել գետինը մէկ ոտք քարով բարձրացնել, փուլ վրան 2 մատնաչափ խոշոր աղ, աղին վրայ շարել տափակ քարեր կամ աղիւսներ վրան նոյնպէս աղիւսով կամարաձեւ ծածկել, փուռին աջ կողմին վրայ թողուլ ծակ մը վառուած կրակը վար թափելու համար:

ԳԵՏԵՐԷՆ ԱՆՑՆԻԼԸ

1. — Կողալով և կամ ուրիշ օժանդակ գործիքներով գետերէն անցնելու համար առհասարակ կ'ընտրեն այնպիսի տեղեր ուր հոսանքը զանդաղ է:

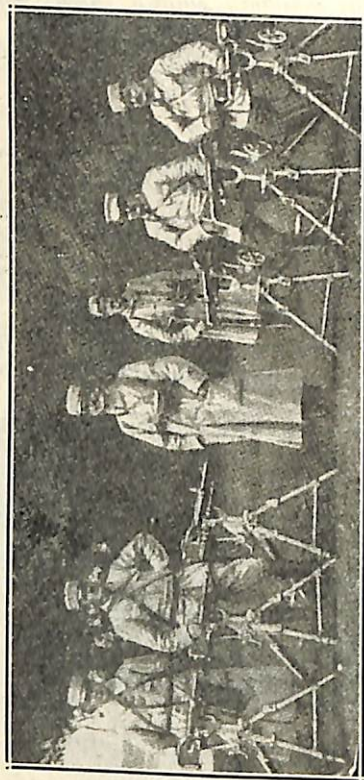
2. — Ինֆանդերիան գետին անցնելու համար պէտք է օգտուի այն բոլոր առարկաներէն զոր կարող է գտնել իր գտնուած տեղերու մէջ և կամ պատ-

Ճառագայթոյ գնդակներով
Ֆրանսական Թեր-անօրը

րաստ ունի իր հետ Ա. Միացնեն տակառները և վրան տախտակներով ծածկել. Բ. Նաւակները ի-

լարու միացնել եւ տախտակներով ծածկել զոր-
ծերը տեսնելէն յետոյ կարելի է քակել եւ ուրիշ ան-
գամներ եւս զործածել. Գ. Լաստերով որը կարելի է

Արագահարուածները

Ֆրանսական

պատրաստել երկար գերաններ իրարու կապելով,
իսկ հրացաններ տեղափոխելու համար լաստին վը-

րայ ուրիշ լաստ մը եւս հարկաւոր է շինել հրացան-
ները ազատ պահելու համար ջուրէն:

3.— Գլատերէն փոկի (պարան) միջոցով միւս
կողմը անցնելու համար զինուորին մէկը լողալով
կանցնի գետին միւս կողմը իր հետ տանելով փոկի
ծայրը զոր կ'ամրացնէ որեւէ միջոցով, զինուորնե-
րը պարանին վրայէն սահելով կ'անցնին միւս ափը:

Ամերիկեան Արագահարուած գործածուած
Մեֆսիֆոյի կռուին մէջ

4.— Սառած գետերու վրայէն զինուորները
կանցնին մէկ մէկ, երբ 4 սանթիմետր հաստութիւն
ունի սառոյցը. աւելի շատ թիւով, երբ 8 ս.-մետր
հաստութիւն. խումբով՝ երբ 15 սանթիմետր է սա-
ռոյցին թանձրութիւնը:

ԿԱՄ ՈՒՐՁՆԵՐ

1. — Կամուրջներ շինելու համար ամենէն առաջ պէտք է շինել սիւները, որոնց վրայ կարելի կըլլայ կամուրջի տանիքը ձգել. սիւները կը շինուին չորս ոտքէն և վեց ոտքէն. սիւները չուաններով, պարաններով և կամ երկաթ թելերով, պէտք է կապել շատ ամուր եւ յետոյ, ձգել տանիքը. այն ատեն արդէն պատրաստ կըլլայ կամուրջը:

2. — Տղմոտ գետերու վրայ կարելի է կողովներով սիւներ շինել եւ կողովներուն մէջ քար կամ հող լեցնել. 5-6 հատ իրարու կապուելով կը շինուին սիւներ եւ վրան տախտակներ ձգելով կը պատրաստուի կամուրջը:

3. — Կամուրջներու համար իրրեւ սիւներ կարելի է դործածել գիւղական ծանր սայլերը, որոնք կը դրուին ջուրին մէջ եւ տախտակներով եւ վայտերով կը ծածկուին:

ՁԻՆԻՈՐԱԿԱՆ ԱԶԴԱՐԱՐՆԵՐ

Խումբ, հաւաք

Խումբ, հանդարտ

Խումբ, աջ կողմ ուղղուիր

Խումբ, թող

Խումբ, աջէն համբիր մէկ երկու

Խումբ, երկու կարգ կազմիր

Խումբ, մէկ կարգ կազմիր

Խումբ, Միջանցք բաց, երկորդ կարգ 2 քայլ դէպի ետ քայլ մարշ

Խումբ, աջից համբիր մինչեւ չորս

Խումբ, աջ կողմ

Խումբ, ձախ կողմ

Խումբ, կէս աջ կողմ

Խումբ, կէս ձախ կողմ

Խումբ, շրջան

Խումբ, բարեւի առ

Խումբ, կուրծքիդ առ

Խումբ բաց սողնակ

Խումբ, դիր սողնակ

Խումբ, ուսիդ առ

Խումբ, ձախ ուսիդ առ

Խումբ, աջ ուսիդ առ

Խումբ, ոտքիդ առ

Խումբ, կրակի առ

Խումբ, պատրաստ

Խումբ, կրակ—ղարկ

Խումբ, չոքած կրակի առ

Խումբ, պառկած կրակի

Խումբ, ուղղութիւն աջ քայլ մարշ

Խումբ աջէն չորսական քայլ մարշ

Խումբ, աջէն չորսական ձախ թեւքը առաջ քայլ

մարշ

Խումբ, ձախէն չորսական աջ թեւքը առաջ քայլ մարշ

Խումբ, Շարուիր ձախ մարշ

Խումբ, շարուիր աջ մարշ

Խումբ, վաղ մարշ

Խումբ, երկական մարշ

Խումբ, միական մարշ

Նրբան մարշ

Խումբ, ձախէն երկական աջ թիւ առաջ մարշ
 Խումբ, տասնակէն երկական շարուիր ձախ մարշ
 Խումբ, տասնակէն երկական շարուիր աջ մարշ
 Խումբ, միջանցք բաց կանգնած կրակի առ
 Խումբ, միջանցք բաց չոքած կրակի առ
 Խումբ, միջանցք բաց սլառկած կրակի առ
 Խումբ, ճակատ ձախ կողմ
 Խումբ, ճակատ աջ կողմ
 Խումբ, հեծելազօրքը աջ կողմէն վաղ մարշ
 Խումբ, հեծելազօրքը ձախ կողմէն վաղ մարշ
 Խումբ, հեծելազօրքը ճակատէն վաղ մարշ
 Խումբ, թիւ մէկին հեռաւորութիւն առ, 2 քայլ մարշ
 Խումբ, զիր դանակ
 Խումբ, դաշոյնակուռի առ
 Խումբ, առաջ զարկ
 Խումբ, ձախ զարկ
 Խումբ, աջ զարկ
 Խումբ, ձախ կողմ զարկ
 Խումբ, աջ կողմ զարկ
 Խումբ, թիկնափայտով զարկ
 Խումբ, աջէն վար զարկ
 Խումբ, ձախէն վար զարկ
 Խումբ, ճիւղերի զարկ
 Խումբ, առաջ անցք զարկ
 Խումբ, ցատկելով զարկ

Նրբան զարկ

Խումբ, ոտքիդ առ
 Խումբ, հան դանակ

Խումբ, ուղղաձիգ շարք քայլ մարշ
 Խումբ, դադար
 Խումբ, աջէն երկու քայլ նօսրացիր
 Խումբ, ձախէն երկու քայլ նօսրացիր
 Խումբ, մէջտեղէն երկու քայլ նօսրացիր
 Խումբ, աջ կողմ խտացիր
 Խումբ, ձախ կողմ խտացիր
 Խումբ, ձախ կողմ երկու կարգ խտացիր
 Խումբ, աջ կողմ երկու կարգ խտացիր
 Խումբ, մէջտեղ մէկ կարգ խտացիր
 Խումբ, մէջ տեղ երկու կարգ խտացիր
 Խումբ, շախմատ մարշ
 Խումբ, աստիճան մարշ
 Խումբ, երամաձեւ մարշ
 Խումբ, կռունկաձեւ մարշ
 Խումբ, խաչաձեւ մարշ
 Խումբ, հրացան կազմիր, ազատ, հաւաք, առէք
 հրացանները
 Խումբ, չղթայ մարշ
 Խումբ, համազարկ, հուր զարկ
 Խումբ, առաջին տասնեակ, փականք զիր վաղ
 մարշ, 2րդ, 3րդ, 4րդ
 Խումբ, առաջին հնգեակէն, փականք զիր վաղ մարշ
 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8
 Խումբ, մէջտեղէն միական առաջ մարշ

ՄԱՐՄՆԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

Խումբ, մարմնավարժական վարժութիւն —
 Թեքել մարմինը առաջ և ետ, ձախ ոտքը առաջ,
 ձեռքերը վեր։

Խոււմբ, մարմն. վարժ.— Թեքել մարմինը ձախ
և աջ, ձախ ոտքը ձախ, թեւերը բաց.

Խոււմբ, մարմն. վարժ.— Զգել ձեռքերը առաջ,
կողերը վեր և վար.

Խոււմբ, մարմն. վարժ.— Դարձնել գլուխը,
ձախ և աջ.

Խոււմբ, մարմն. վարժ.— Շարժել թեւերը առաջ
և յետ:

Խոււմբ, մարմն. վարժ.— Մտաներու վրայ բարձ
րանալ և պոզիլ.

Խոււմբ, մարմն. վարժ.— Շարժել ոտքերը, ա-
ռաջ և յետ, ձախ ոտքը, յետոյ աջ ոտքը.

Խոււմբ, մարմն. վարժ.— Հարուած ձեռքերով
և ոտքերով, ձախ ձեռքով և ձախ ոտքով, աջ ձեռ-
քով և աջ ոտքով.

Խոււմբ, մարմն. վարժ.— Առաջ թոխք մարշ:

ԶԻՆՒՈՐԱԿԱՆ ԱԶԴԱՐԱՐՆԵՐ

ԽՈՒՄԲ, ՀԱԽԱՔ.— Հաւաք ազգաբարը կը
տրուի սրտալով, ձեռքը վեր բարձրացնելով, շուր-
ջանակի դարձնելով, եւ փոզով. զինուորները վերեւ
յիշուած ձեւերով հաւաք ազգաբարը լսելուն պէս,
վաղելով հոյզ հոյզ կը շարունակեն որոշուած ուղղու-
թեան վրայ: Ազգաբար տուողէն 3 քայլ հեռու, կա-
րելի է մի առ մի ալ շարունակել ազգաբարուի:

ԽՈՒՄԲ, ՀԱՆԴԱՐՏ.— Զինուորները հաւաքուե-
լէն յետոյ կազգաբարուի հանդարտ. հանդարտ ազ-
գաբարուելէն յետոյ բացարձակապէս կարգիլուի
զինուորներուն շարքին վրայ, խօսիլ, խնդալ և որեւէ
չարժուածներ ընել:

Աջ կողմ ուղուիր

Հանդարտ

Ոտքիդ առ

ԽՈՒՄԲ, ԱԶ ԿՈՂՄ ՈՒՂՂՈՒԻՐ. — Զինուորները ազատ չարժուածներ ընելու համար, պէտք է որոշ տարածութեամբ հեռու ըլլան իրարմէ: Զինուորները ձախ ձեռքերը, տափակ, (ամերիկեան ձեռք), կամ բռնունցք ըլլած, (Եւրոպական ձեռք) կը դնեն ձախ կողին վրայ միննոյն ատեն զլուխները դարձնելով աջ, ուղղութիւնը կը յարմարեցնեն մօտի զինուորին. սպասելու են նոյն դիրքին մէջ, մինչեւ որ «թող» ազդարարը տրուի: «Թող» ազդարարը տրուելուն պէս զինուորները ձեռքերը վար ձգելով զլուխները կը դարձնեն նախկին դիրքին:

ԽՈՒՄԲ, ԱԶԷՆ ՀԱՄԱՐԻՐ ՄԷԿ ԵՐԿՈՒՐ. — Այս ազդարարը կը տրուի երբ զինուորները մէկ կարգի վրայ կանգնած են: Զինուորները կսկսին համբել մէկ երկուք. այսպէս մինչեւ վերջին զինուորը: Տեղապահները, տասնապետները և հնգապետները չեն մասնակցի համբանքին:

ԽՈՒՄԲ, ԵՐԿՈՒ ԿԱՐԳ ԿԱԶՄԻՐ. — Երկու ըսող զինուորը ձախ ոտքը մէկ քայլ դէպի ետ կը նետէ, աջ ոտքը մէկ ըսող զինուորին աջ ոտքին ուղղակի ետեւ կը տանի ձախ ոտքը կը միացնէ աջին, այսպէս կը կազմուի երկու կարգ:

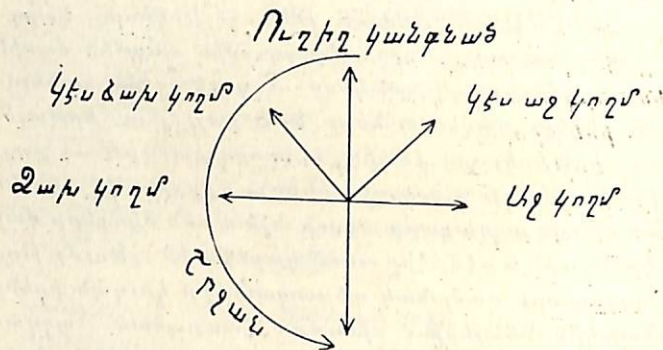
ԽՈՒՄԲ, ՄԷԿ ԿԱՐԳ ԿԱԶՄԻՐ. — Երկու ըսող զինուորը, ոտքը կը բանայ դէպի ձախ, աջ ոտքը կը տանի նախկին գծին ուղղութեամբ վրայ ձախ ոտքը կը միացնէ անոր, թիւ մէկ ըսող զինուորները վարժեցնելու է այս ազդարարին. պէտք է խումբը չըջան ընէ. մէկ ըսող զինուորները նաեւ պէտք է միեւ-

նոյն ձեւերով ընեն ինչ որ երկու ըսող զինուորները ըրին:

ԽՈՒՄԲ, ՄԻՋԱՆՅՔ ԲԱՅ. — Երկրորդ կարգ, դէպի յետ քայլ մարշ: Ազդարարին առաջին մասին ըսող զինուորները աջ կողմ ուղղուելու ձեռքները են. երկու տեղապահները 4—5 քայլ յետ երթալու են. իսկ երկրորդ մասին, երկրորդ կարգը 2—4 քայլ ետ կերթայ և կ'սպասէ միննոյն դիրքին մէջ մինչեւ որ «թող» ազդարարը տրուի այն ատեն ձեռքերը վար կը ձգուին և դէմքերը առաջ կը բերուին: (Խումբ թող ազդարարի ժամանակ տեղապահները կուգան իրենց նախկին տեղերը. «խումբ պատրաստ» ազդարարին վրայ զինուորները թիւ մէկէն սկսեալ ըսող մէկիկ մէկիկ հրացանը կուրծքի առնելու սովորակը բանալու եւ սպասելու են: Նելու սովորակը բանալու անոնց և կը քննէ հրացանները և զինաչորերը. առաջինին հրացանը քննելու հետքը, անոր յաջորդը պէտք է առնէ հրացանը իր պահուն, անոր յաջորդը պէտք է առնէ հրացանը իր պահուն, և այսպէս յաջորդաբար. հրացանը կուրծքին վրայ, և այսպէս յաջորդաբար. հրացանը ետ ստանալու ատեն, զինուորը ձախ ձեռքով առնելու է հրացանը, եւ աջ ձեռքով գոցելու է սովորակը եւ յետոյ ոտքի առնելու է հրացանը. գործողութիւնը լըրանալուն կազդարարի «խումբ միջանք փակ քայլ մարշ» այն ատեն զինուորները կը քայլեն իրենց նախկին տեղերը:

ԽՈՒՄԲ, ԱԶԻՅ ՀԱՄԱՐԻՐ ՄԻՆՁԵՒ ՉՈՐՄ. — Այս համբանքը կըլլայ տասնեակները զատուելու համար. երկու կարգի վրայ կանգնող զինուորները միասին կը համբեն. տասնեակի երկրորդ հնգապետը կը

սրտայ առաջին տասնեակ, երկրորդ, երրորդ եւ մինչեւ վերջ:

ԱՁ ԿՈՂՄ. — Ձինուրը իր աջ կողմը դառնալու համար պէտք է աջ ոտքի կրունկի եւ ձախ ոտքի մատներուն վրայ դառնայ դէպի աջ. աջ դառնալով ոտքը կը դնէ գետին եւ ձախը կը միացնէ անոր:

ՁԱՆ ԿՈՂՄ. — Ձախ ոտքի կրունկի եւ աջ ոտքի մատներուն վրայ:

ԿԷՍ ԱՁ, ԿԷՍ ՁԱՆ ԿՈՂՄ. — Միեւնոյն ձեւերով, միայն թէ առաջուանին կէսը պէտք է դառնալ:

ՇՐՋԱՆ. — Ձախ կողմ դառնալու ձեւով, միայն թէ պէտք է այնչափ մը դառնալ որ առաջուան հակառակ կողմը դառնայ դէմքը: Այս բոլոր դործողութիւններու ժամանակ, պէտք է կրունկը եւ մատները ամուր պահել իրենց տեղերը:

ԽՈՒՄԲ, ԲԱՐԵՒԻ ԱՌ. — Ձախ ձեռքով բռնել ուղղեցոյցին քովէն, ձախ բթամատը պառկեցնել

Բարեւի առ

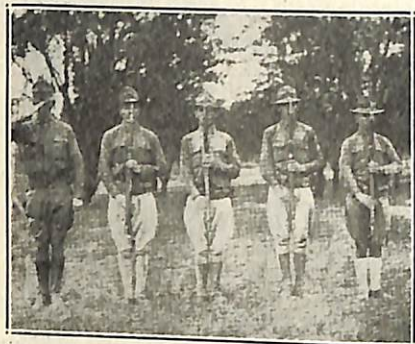
ուղղեցոյցի կողքին, աջ ձեռքով բռնել չըջանակի տակէն:

ԿՈՒՐԾՔԻԴ ԱՌ. — Հրացանը նետել կուրծքի դէմ, ձախ ձեռքով բռնել ուղղեցոյցի վրայի ճասէն, աջով բռնել հրացանի վզէն:

ԲԱՅ ՍՈՂՆԱԿ. — Յուցամատով եւ բթամատով բռնել սողնակի թեւքը, վեր վերցնել եւ ետ քշել:

ԴԻՐ ՍՈՂՆԱԿ. — Առաջ քշել եւ վար ձգել: Այս դործողութեան ժամանակ, փամփուշտը կրակող ափէն զսպանակը կը լարւի, դուր պէտք է թուցնել

հետևեալ ձեւով. աջ ձեռքի բթամատով բռնել սողնակէն դուրս մնացած ասեղին սրահող վինտը ցուցամատով բռնել բլթակը, երկուքը միաժամանակ կամաց մը քաշել, որ բթամատով բռնած վինտը

Բարեւի առ.

ներս երթայ: Հայ զինավարժական խումբերու զործածած հրացաններու սողնակը բանալու համար աքաղաղը քիչ մը ետ քաշել, բթամատով և ցուցամատով սողնակին դուրս ցցւած մասէն բռնելով բանալ սողնակը. սողնակը ղնելու համար բթամատով բռնել աքաղաղը ցուցամատով բլթակը երկուքը միաժամանակ ետ քաշել և թողուլ որ իջնէ աքաղաղը: Այս հրացանը (Սփրինկֆելտ) թուրքական խավախլու հրացանն է, ճօճուող տեսակէն:

ՈՒՍԻԴ. ԱՌ. — Հրացանը կուրծքի առնելու պէս, նետելու է զայն վեր կուրծքին դէմ: Աջ ձեռքով բռնելու է ծոծրակէն, այնպէս որ բթամատը եւ

Կուրծքիդ առ.

ցուցամատը զան թիկնախայտին վրայ, եւ երկու ձեռքով հրացանը տանելու է աջ ուսին եւ ձախ ձեռքը ձգելու է վար:

ՉՍԽ ՈՒՍԻԴ. ԱՌ. — Ոտքէն ձախ ուսին առնելու, աջ ձեռքով հրացանը տանելու է ձախ ուսին դիմացը, ձախ ձեռքով բռնելու է թիկնախայտէն. հրացանը ձախ ուսին առնելէն յետոյ աջ ձեռքը վար ձգելու է: Չախ ուսէն աջ ուսին տանելու համար, աջ ձեռքով

րոնելու է հրացանի վզէն, հրացանը կուրծքին առնելու պէս տանիլ աջ ուսին, ձախ ձեռքը ձգել վար: աջէն ձախը տանելու համար հրացանը բերել կուրծ-

Կուրծքիդ առ

քին աջով բռնել վզէն տանիլ ձախ ուսին, ձախով բռնել թիկնափայտէն, աջը ձգել վար: Ձախ ուսէն կրակի առնելու համար աջով բռնել հրացանի վզէն, վերցնել և հրացանը ձգել ձախ ափին մէջ, միկնոյն ատեն ձախ ոտքը նետել առաջ: Նորէն ձախ ուսին առնելու համար մէկ անգամէն հրացանը նետել ձախ ուսին ձախ ձեռքով բռնել թիկնափայտէն և ոտքը տանիլ ետ, աջ ուսէն կրակի առնելու համար, հրացանը բերել կուրծքին, աջ ձեռքով բռնել վզէն հրացանը ձախ ափին մէջ ձգելու ժամանակ նաեւ նետել ձախ ոտքը առաջ: Իսկ փոկով ուսին

կախուած, ուսէն առնելու համար, աջ ձեռքով հրացանը բերելու է առաջ ձախ ձեռքով բռնելու է փոկէն և հանգչեցնել ուսին: Այս ձեռք շատ յարմար է, որովհետեւ չյոգնեցնէր զինուորը: Այս ձեռք կը դործածուի եւրոպական պետութիւններէն, նաեւ ճարտնական բանակի կողմէն:

Ուսիդ առ

ՈՏՔԻԴ ԱՌ.— Հրացանը ուսէն ոտքի առնելու համար, հրացանը բերել կուրծքին, յետոյ հրացանը նետել աջ կողմը և երկու ձեռքով բռնել զէն զետին չինկած, հրացանին ծոծրակը զետին դրած ատեն ձախ ձեռքը տանելու է ձախ կողմը:

ԽՈՒՄԲ, ԿՐԱԿԻ ԱՌ.— Հրացանը ոտքէն կրակի առնելու համար, հրացանը մէկ անգամով նետելու է ձախ ափին մէջ և աջով բռնելու է վզէն. թիկնա-

փայտը պահելու է փամփուշտակալին վրայ, միեւնոյն ատեն ձախ ոտքը նետել առաջ: Աջ ուսէն կրակի առնելու համար աջ ձեռքով վերցնել հրացանը և ձգել ձախ ասիին մէջ. աջ ձեռքով բռնելու է վզէն. կուրծքի առնելու համար ձախ ոտքը առաջ նետել եւ հրացանի թիկնափայտը պահել փամփուշտակալին վրայ: Ձախ ուսէն կրակի առնելու համար աջ ձեռքով բռնել հրացանին վզէն: Ձախ ոտքը առաջ բերելու ժամանակ հրացանը ձգելու է ձախ ասիին մէջ. կրակէն ձախ ուսին առնելու համար աջ ձեռքով հրացանը տանելու է ուսին ձախ ձեռքով բռնելու է ծոծրակէն. ձախ ոտքը տանիլ ետ, աջ ձեռքը ձգել վար:

ՊԱՏՐԱՍՏ — Երբ «կրակի առ» կազդարարուի անմիջապէս բանալու է սողնակը և լեցնելու է փամփուշտը:

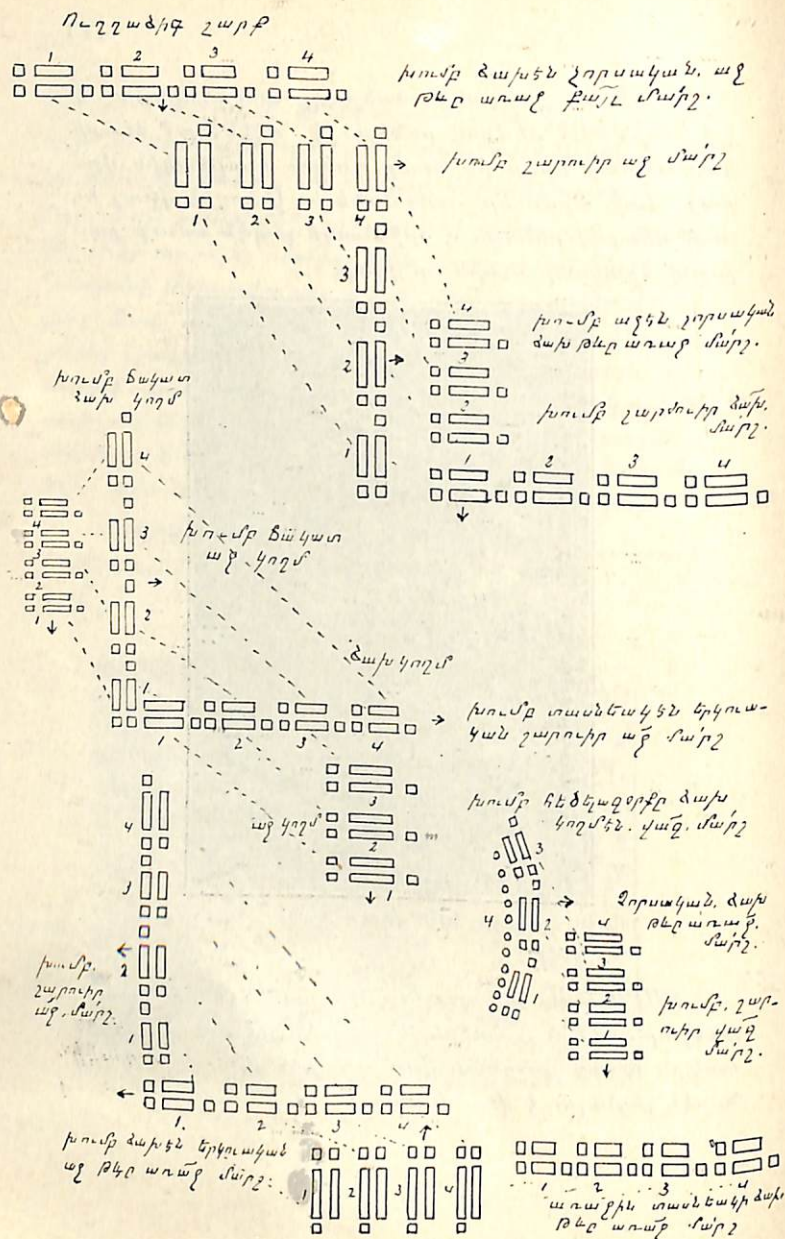
Զոհած կրակի առ.

ԿՐԱԿ — Հրացանին ծոծրակը տեղաւորելու է աջ ուսին: Աջ ձեռքով բռնելու է վզէն, աջ ձեռքի ցուցամատի երկրորդ մասը դնելու է բլթակին վրայ, ձախ արմուկը հանդէսցնելու է կողին վրայ եւ ձախ ձեռքով բռնելու է շրջանակի քովէն ամուր քաշելով հրացանը ուսին որ չցնցէ:

Զոհած եւ կանգնած կրակի առ

ԶԱՐԿ — Մտաւ քաշելով կրակելու է փամփուշտը. մինչև 3 համբերելու չափ նայելու է դնդակին ետեւը. ապա հրացանը վար դռտիին վրայ բերելով նորէն լեցնելու է փամփուշտ:

ՉՈՒՔԱԾ ԿՐԱԿԻ ԱՌ. — Աջ ոտքը թողելով տեղը ձախը բերելու է առաջ. չոքելու ժամանակ հրացանը նաև բերելու է ծնկացը վրայ. «պատրաստ» սուգնա կը բանալով փամփուշտը դնելու է «կրակ», ծոծրակը տեղափոխելու է աջ ուսին, ձախ արմուկը հանգչեցնելու է ձախ ծունկին տափակ տեղին, հրացանը ցրնելու է ձախ ծոծրակին տափակ տեղին, մոժեղը եւ ամուրը քաշելով ուսին հետ, ուղղեցոյցը, մոժեղը եւ աչքերը յարմարեցնելու է նոպատակակէտին. «զարկ» րսելու առեկն գինուրը չունէր բռնելով քաշելու է բըլթակը:

ԿԱՆԳՆԱԾ ԵՒ ԹԻ ՉՈՒՔԱԾ ԿՐԱԿԻ ԱՌՆԵԼ. — Երկու կարգով չոքած կրակի առնելու համար, երկու կարգի զինուորները, աղդարարի առաջին մարտիկը, «Չոքած կրակի», իրենց աջ ոտքերը քիչ աջ եւ քիչ առաջ բերելու են. իսկ աղդարարի երկրորդ մարտիկը, «առ», ամբողջ խումբը միասին կրակի կ'առնեն:

ԾԱՆՈԹ. — Ամերիկեան բանակներու մէջ ընդունուած է սր, աջ ոտքերը եւ տարուին ըստ երուսկան տեսակէտին, սխալ է այս, անոր համաձայն փոխանակ ոտք մը առաջ երթալու, ետ կը մնան:

Իսկ պառկած կրակի առնելու համար, պէտք է խումբը վերածել մէկ կարգի. «խումբ, մէկ կարգ կազմիր». երկրորդ կարգի զինուորները կը տեղափոխուին առաջին կարգի զինուորներու ձախ միջանցուորներուն վրայ: Եթէ տարածութիւնը եւ տեղին յարմարութիւնը ներեն միջանցները աւելի լայնցնելու է «աղդարարելով» ըստ տեղին յարմարութեան, աչքն, ձախէն եւ կամ մէջտեղէն, մէկ, երկու կամ աւելի, քաջ մարշ, նոսրացիր: Չինուորները այնչափ մը նոս-

բանալու են որ ընդ տրուած ազդարարին հետ յիշուած քայլին չափ հետու ըլլան իրարմէ, այդ դործողութիւնը լրացնելէն յետոյ, կ'ազդարարուի «պառկած կրակի»։ պառկելու համար հրացանը առաջ նետելու է վրան հենուելով ձախ ձեռքը դետին դնելով պառկելու է փորուն կամ ձախ կողին վրայ։

Խտացնելու ատեն կ'ազդարարուի, խումբ աջ, ձախ կամ մէջտեղ։ մէկ կամ երկու, կարգ խտացիր։ Եթէ տրուած ազդարարը մէկ կարգի համար է, զինւորները տնմիջապէս կը խտանան տրուած ազդարարին կողմը։ Իսկ եթէ երկու կարգի համար է, առաջին կարգի զինւորները առաջին կարգի վրայ կը խտանան իսկ երկրորդ կարգի զինւորները երկրորդ կարգի վրայ, կազմելով նախկին 2 կարգով խումբը։ Բայց եթէ խումբին նախկին ճակատը չըջան դարձած է, այն ժամանակ, երկրորդ կարգի զինւորները առաջին կարգին վրայ կը շարուին։ առաջին կարգի զինւորները երկրորդ կարգին վրայ կը շարուին։ «Շըրջան» ազդարարը տալով կունենանք առաջուան ճակատը։

ԽՈՒՄԲ, ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆ ԱՋ ՔԱՅԼ ՄԱՐՇ.— Երբ խումբը իր ամբողջ երկու կարգով ուղղաձիգ շարքով կը քալէ, կազդարարուի. «խումբ ուղղութիւն աջ քալ մարշ, զինւորները իրենց աչքերը տրուած ուղղութեան կողմը պահելով և ձախ ոտքերը առաջ նետելով կսկսին քալել մինչեւ որ ուրիշ ազդարար մը տրուի։

ԽՈՒՄԲ, ԱՋԻՆ ՉՈՐՍԱԿԱՆ ՔԱՅԼ ՄԱՐՇ.— Հնգապետները թիւ չորսերը կը կտրեն, առաջին

տասնեակը ուղղակի կը քալէ. միւս տասնեակները կը հետեւին անոր։

ԽՈՒՄԲ, ԱՋԻՆ ՉԱՆ ԹԵԻԸ ԱՌԱՋ ՄԱՐՇ.— ԾԱՆՅԹ.— Քալելու ժամանակ, երբ որեւէ ազդարար կը տրուի «քայլ» յիշելու է, որովհետեւ զինւորները արդէն կը քալին։ զինւորները տրուած ազդարարի ուղղութեան դառնալով կը շարունակեն քալելը։ Կարելի է ազդարարել նաեւ, «խումբ, ձախէն աջ թեւը առաջ մարշ»։

ԽՈՒՄԲ, ՇԱՐՈՒԻՐ ՉԱՆ ԿԱՄ ԱՋ ՄԱՐՇ.— Առաջին տասնեակը կը զարնէ տեղին. միւս տասնեակները կը շարուին առաջին տասնեակին աջ կամ ձախ կողմը տրուած ազդարարին համաձայն։

ԽՈՒՄԲ, ՇԱՐՈՒԻՐ ՎԱՋ ՄԱՐՇ.— Դարձեալ առաջին տասնեակը տեղին կը զարնէ. իսկ երկրորդ տասնեակը վազելով կը շարուի առաջին տասնեակին աջ կողմը։ Երրորդը և չորրորդը, վազելով կը շարուին առաջինին ձախ կողմը. այս ձեւով աւելի արագ կեդպով ճակատ կը կազմուի։ Երբ կուգենք դարձեալ չորսականի վերածել խումբը, կազդարարուի «առաջին տասնեակէն ձախ կամ աջ թեւը առաջ մարշ» այս եթէ տեղին կը զարնեն. իսկ եթէ կանգնած են «քայլ մարշ» ազդարարելու է։

ԽՈՒՄԲ, ՉԱՂ ԿՈՂՄ.— Խումբը որ քալելու մէջ է, կը դառնայ ձախ. զինւորները առանց իրենց տեղերը կորսնցնելու միայն ձախ դառնալով կը շարունակեն քալելը։

ԽՈՒՄԲ, ԱԶ ԿՈՂՄ. — Միենոյն ձեռով եւ աջ կողմի համար, աջ կողմ դառնալ եւ շարունակել քաշելը:

ԽՈՒՄԲ, ԵՐԿԱԿԱՆ ՄԱՐԾ. — Խումբը չորսական քաշելու ժամանակ, կարելի է երկականի վերածել զայն երբ ճանապարհը լայն է. ազդարարը տրուելէն յետոյ, առաջին տասնեակի առաջին երկու զինուորները առաջ կ'անցնին, անոնց կը հետեւին միւսները զոյգ զոյգ, այսպիսով ամբողջ խումբը կը վերածուի երկականի:

ԽՈՒՄԲ, ՄԻԱԿԱՆ ՄԱՐԾ. — Նոյն ձեռով, առաջին զինուորէն սկսեալ մէկ մէկ իրարու ետեւ կը քաշեն: Նորէն խումբը չորսականի վերածելու համար կ'ազդարարուի «խումբ» երկական մարշ, այդ կատարուելէն յետոյ կ'ազդարարուի «խումբ չորսական մարշ»:

ԽՈՒՄԲ, ՇՐՁԱՆ ՄԱՐԾ. — Ձինուորը քաշելու առէն երբ կուգուի ճակատին ուղղութիւնը դարձընել հակառակ կողմը, կ'ազդարարուի «շրջան մարշ». ազդարար տուողը, ազդարարի առաջին մասը կուտայ եւ զինուորները կը շարունակեն քաշելը, երբ «մարշ» ազդարարը տրուեցաւ զինուորը ձախ ոտքը առաջ նետելէն յետոյ, աջ ոտքը ձախ ոտքին առաջը դնելով, ձախին վրայ կը դառնայ շրջան. աջ ոտքը առաջ նետելով շարունակելու է քաշելը:

ԽՈՒՄԲ, ԱԶԻՆ ԿԱՄ ԶԱՆԷՆ ԵՐԿԱԿԱՆ ԱԶ ԿԱՄ ԶԱՆ ԹԵԻԸ ԱՌԱՋ ՄԱՐԾ. — Չորսական սիւնակով քաշող խումբը երբ ձախ կամ աջ կողմ դառնալէն

յետոյ, կ'ազդարարուի «խումբ երկական աջ թեւը առաջ մարշ» առաջին տասնեակէն սկսելով տրուած ազդարարի ուղղութեան դառնալով շարունակելու են քաշելը: «Խումբ, տասնեակէն երկական շարուիր աջ կամ ձախ մարշ ազդարարին վրայ» երկական սիւնակով քաշող խումբը չորսական սիւնակի վերածելու համար, կ'ազդարարուի «խումբ երկական շարուիր աջ մարշ» առաջին տասնեակը տեղին կը դարնէ. միւս տասնեակները կը շարունակեն տրուած ազդարարի համաձայն աջ կամ ձախ կողմ, այսպիսով ան կը վերածուի չորսականի:

ԽՈՒՄԲ, ՄԻԱԿԱՆ ՇՐՁ ԲԱՅ, ԿՐԱԿԻ ՄԻ. — Կանոնաւոր, չորսական, պառկած կը պատահի որ խումբով քաշելու ժամանակ, յանկալձ մեր երկու կողմէն թշնամին դուրս կուգայ: Որպէսզի զինուորները կարող ըլլան կրակելու, կ'ազդարարուի «միջանցք բաց, կրակի առ» խումբը ըլլայ երկական կամ չորսական զինուորներու կէտը ձախ միւս կէտը աջ դառնալու է տրուած ազդարարի համաձայն դիրք բռնելու է կանոնաւոր, չորսական, պառկած: Այս ձեռով զինուորները կարող ըլլան կուռելու: Վտանգը անցնելէն յետոյ, երբ կուգին շարունակել, խումբին ընթացքը ազդարարելու է, «խումբ», ուսիդ առ երկական կամ չորսական քայլ մարշ:

ՃԱԿԱՏ ԶԱՆ ԿԱՄ ԱԶ ԿՈՂՄ ՄԱՐԾ. — Երբ խումբը չորսական սիւնակով կը քաշէ եւ մենք կուգենք ուղղաձիգ շարքի վերածել զայն, այն առէն կադդարարուի «ճակատ ձախ կամ աջ կողմ»: Ազդարար-

Հետեւակը հեծեւագործին դէմ այս
դիրքը առնելու է

ուած կողմի առաջին զինուորները կը դառնան ձախ, եթէ ձախին համար է ազդարարը. — Անոնց աջ կողմը կանգնող երեք զինուորները կը շարունակեն ձախ կողմ դարձողին աջ կողմը. միւս հնգեակները կը շարունակեն հնգեակներու հետեւները. այս գործողութիւնները ընելէն յետոյ, ճակատի ուղղութիւնը աջ կամ ձախ պահելով կը շարունակեն քալելը. աջ կողմի համար վերեւին հակառակը:

ԽՈՒՄԲ, ՀԵՇԵԼԱԶՕՐԲԸ ԱՁ ԿԱՄ ՁԱԽ ԿՈՂՄԻՆ ՎԱԶ ՄԱՐՇ. — Զինուորները ճակատ աջ ձախ կողմ դառնալու գործողութիւնն է որ պիտի ընեն միայն թէ վազելով պէտք է որ կատարեն և հետեւալ ձեւով. նախ երկրորդ տասնեակը առաջ անցնելու է առաջին տասնեակը երկրորդին աջ կողմը. եթէ ձախ կողմ ազդարարուած է, երրորդ տասնեակը երկրորդին ձախ կողմը. երկու կարգով որոշ տարածութեան վրայ վազելու են. երրորդ տասնեակը կիսաշըրջանակ կազմելով չորեքու է, հրացանին ծոծրակը յարմարցնելով ծունկին դէմ, աջ ձեռքով բռնելու է հրացանին վզէն, ձախ ձեռքով ուղղեցոյցի քովէն. իսկ չորրորդ տասնեակը նոյնպէս վազելով, հրացանը զաշոյնակուով առած՝ կանգնելու է նրատողներուն հետը զանոնք պաշտպանելու համար հեծեւագործի սրերէն. այս ձեւէն զատ կարելի է նաև ընել հետեւեալ ձեւը. առաջին և երրորդ տասնեակները

ՀԵՇԵԼԱԶՕՐԲԸ ՃԱԿԱՏԻՆ ՎԱԶ ՄԱՐՇ. — Միևնոյն ձեւերով շարժելու է միայն տարբերութիւնը այն է որ, աջ կամ ձախ դառնալու պէտքը չկայ, այլ ուղղակի ճակատ վազելու է. երեք տաս-

նեակները առաջ նստել և չորրորդը կանգնած, կամ երկուքը նստած երկուքը կանգնած :

Դաշոյնակուռի փորձերը և մարմնամարզական շարժումները խտացած շարքով կարելի է ընել . զինւորները որոշ տարածութեան վրայ շարելու համար սղդարարելու է . —

ԽՈՒՄԲ, ՄԷՉԷՆ ՀԵՌԱՌՐՈՒԹԻՒՆ 2—3—4
ՔԱՅԼ ՄԱՐՇ — Նախ առաջին կարգի զինւորները, բոլոր առանկաներու թիւ մէկէն սկսելով կը շարունակեն քալել, միշտ պահելով արւամտ հեռաւորութեան տարածութիւնը, այսպէս երբ թիւ մէկերը 2 քայլ կանոնէն երկրորդ թիւերը կսկսին քալել մինչեւ չորրորդը . ապա երկրորդ կարգը միևնոյն ձևով, ամբողջ խումբը արւամտ տարածութիւնը պահելով կը շարունակէ քալել, մինչեւ որ «խումբ կանգնիր» . այդտեղ արուի : Խումբը կը կանգնի առանց խանգարելու բտացուած ձևը : Այդ դարձողութիւնները լրանալէն յետոյ, կաշարարուի :

ԽՈՒՄԲ, ԴԻՐ ԴԱՆԱԿ — Հրացանը բերել առաջ . աջ ձեռքով հանելու է սուլինը և տեղաւորելու է հրացանի ծայրը . նայելու է որ սուլինին կոթին վրայ եղած օղակը մօտեղին վարի կողմը անցնի :

ԾԱՆՈԹ — Այս ձևը յատուկ է այժմ ամերիկահայ զինավարժական խումբերու դորժածած հրացաններուն . իսկ դանակ ունեցող հրացաններու դանակներուն վրայ կայ զսպանակով շինուած կոճակներ . անոնց դանակները հալցնելու համար, աջ ձեռքի բթամատով սեղմելու է . այս կերպով շատ դիւրին է հալցնել հրացանին ծայրը կոճակին վրայ :

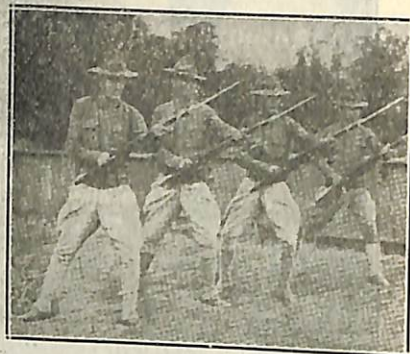

Դաշոյնակուռի սա

ԽՈՒՄԲ, ԴԱՇՈՅՆԱԿՈՒՄԻ ԱՌ — Դանակ դրնելէն յետոյ, կաշարարուի դաշոյնակուռի առ : Զինւորները ձախ ոտքը առաջ նստելու ժամանակ նաեւ նստելու են հրացանը . աջ ձեռքով բռնելու են հրացանին վզէն, ձախ ձեռքով ուղղեցոյցի քովէն . մարմինը կոթնցնելու է առաջ ձախ ծունկը քիչ մը կտորելով :

ԱՌԱՋ ԶԱՐԿ — Ձախ ոտքը քիչ մը առաջ դար-

նելու է. աջ ձեռքով ամուր պահելու է հրացանը ձախ ավեր ձեջ սահեցնելով զարնելու է առաջ, ապա ոտքը եւ հրացանը ետ, առաջուան տեղը բերելու է:

Առաջ զարկ

ԽՈՒՄԲ, ՁԱԽ ՁԱՐԿ. — Ձախ ոտքը ձախ դարձնելով վերելի ձեռով ձախ կամ աջ զարնելով ետ առաջուան տեղը բերելու է:

ԽՈՒՄԲ, ԱՋ ՁԱՐԿ. — Ձախ ոտքը աջ զարնելով վերելի ձեռով ձախ կամ աջ զարնելով ետ առաջուան տեղը բերելու է:

ԽՈՒՄԲ, ՁԱԽ ԿՈՂՄ ՁԱՐԿ. — Ձախ ոտքի մատնեղուն վրայ ամուր կանգնել, ամբողջ մարմնով ձախ կողմ դառնալով զարնելու է եւ միևնույն ձեռով ետ առաջուան տեղը դառնալու է:

ԽՈՒՄԲ, ԱՋ ԿՈՂՄ ՁԱՐԿ. — Դարձեալ ձախ ոտքի մատնեղուն աջ կողմ դառնալով զարնելու է առաջուան տեղը դառնալու է:

Թիկնաբայտով զարկ

ԽՈՒՄԲ, ԹԻԿՆԱՓԱՅՏՈՎ ՁԱՐԿ. — Երկու ձեռքերով ամուր բռնելով հրացանը. հրացանին պարոյրը բերելու է վրայի կողմը, զինուորը ետ դառնալով զարնելու է եւ դառնալու է առաջուան տեղը:

ԽՈՒՄԲ, ՁԱԽԷՆ ՎԱՐ ՁԱՐԿ. — Հրացանը ձախ կամ աջ դէպի վար ծռելով եւ առաջ զարնելով դարձեալ առաջուան ձեռը առնելու է:

ԽՈՒՄԲ, ԱՋԷՆ ՎԱՐ ՁԱՐԿ. — Հրացանը ձախ կամ աջ դէպի վար ծռելով եւ առաջ զարնելով դարձեալ առաջուան ձեռը առնելու է:

ԽՈՒՄԲ, ԶԻԱՒՈՐԻ ԶԱՐԿ. — Հրացանի (սլա-
բոյրը) փայտի կողմը վեր դարձնելու է մարմինը
ձկնելով բռնելու է գլխուն վրայ, երբ ձիաւորը սու-
բով հարուածէ և սարսառնորուի սուրը վեր բարձ-
րացնել կրկին հարուածելու համար, այդ սրահուն
զինւորը հրացանը վար կը բերէ եւ կը հարուածէ
զայն:

Աջից եւ ձախից վար գարկ

ԽՈՒՄԲ, ԱՌԱՋ ԱՆՅՔ ԶԱՐԿ. — Աջ ոտքը նե-
տել առաջ և ձախ ոտքը աջին առաջ դարձնելով հար-
ուածելու և միևնույն ձեւով ետ առաջուան տեղը վա-
րու է:

ԽՈՒՄԲ, ՅԱՏԿԵԼՈՎ ԶԱՐԿ. — Փոխանակ ոտ-
քերը փոխելու, երկու ոտքով ցատկելու է առաջ,
հարուածելով. նոյնպէս ցատկելով առաջուան տեղը
բռնելու է:

ԽՈՒՄԲ, ՇՐՋԱՆ ԶԱՐԿ. — Ձախ ոտքի մատնե-
լուն վրայ շրջան դառնալու է հարուածելով միև-
նույն ձեւով ետ առաջուան տեղը դառնալու է:

Գլուխը պաշտպանել
հրացանով՝ սուրէն

ԽՈՒՄԲ, ՈՏՔԻԴ ԱՌ. — Այս մարզանքները լը-
րանալէն յետոյ կազդարարուի, ոտքիդ առ, այս
մարզանքները լրանալէն յետոյ կազդարարուի ոտ-
քիդ առ, զինւորները հրացանը ոտքի առնելով կը
մնան իրենց տեղերը:

ԽՈՒՄԲ, ՀԱՆ ԴԱՆՍԿ. — Աջ ձեռքով կը բռնեն հրացանը ձախ ձեռքով հանելով դանակը հրացանի ծայրէն, կը դնեն սլառեանը: Յետոյ կազդարարուի «խումբ, ուղղաձիգ շարք քայլ մարշ»: այն ատեն բոլոր զինուորները միասին կսկսին քալել կազմելով երկու դարգով նախկին ձեւը ուսկից սկսանք:

ԽՈՒՄԲ ԴԱՆՍԱՐ. — «Դադար» ազդարարի ժամանակ զինուորները հրացանը առաջ բերելով երկու ձեռքով բռնելու են հրացանի ծայրէն և մարմնով հենուելու են վրան, նաեւ դադարի ժամանակ է որ զինուորը իրաւունք ունի խօսելու և քիթ ու բերան սրբելու:

Գլուխը պաշտպանել
հրացանով՝ հրանցանէն

ԽՈՒՄԲ, ԱՋԷՆ ԵՐԿՈՒ ՔԱՅԼ ՆՕՍՐԱՅԻՐ. — Խումբին շարքը խիտ եւ ցրուած. խիտ շարքին զին-

ւորները կը շարուին երկու կարգ արմուկներու մէջ ութ մասնաշաղի միջանց պահելով, խիտ ցրուած շարքը կըլլայ մէկ կարգի վրայ զանազան միջանցներ պահելով պարագաներու համաձայն: Երկու կարգով շարուող զինուորները նօսրացնելու համար, կազդարարուի խումբ աջէն նօսրացիր, բոլոր զինուորները տրուած տարածութեան շաղի պահելով կսկսին նօսրանալ, մէկ կարգ կազմելու պէս, տարբերութիւնը միայն այն է որ 2—3—4 քայլ կը նօսրանան իրարմէ:

ԽՈՒՄԲ, ՄԷՋՏԵՂԷՆ ՆՕՍՐԱՅԻՐ. — Վերեւ յիշուած ձեւերով միայն այս ազդարարի ժամանակ մէջ տեղին կէսը աջ, միւս կէսը դէպի ձախ քալելով կը նօսրանան, պահելով ազդարարի հետ յիշուած քայլի հեռաւորութիւնը:

ԾԱՆՕԹ. — Իբրեւ ճանապարհորդական սիւնակ ընդունուած է չորսական, երկական և միական: Չորսական՝ երբ ճանապարհը լայն եւ խճուղի է, երկական և միական՝ երբ ճանապարհը նեղ է:

ԽՈՒՄԲ, ԱՋ ԿՈՂՄ ԽՏԱՅԻՐ,

ԽՈՒՄԲ, ՁԱԽ ԿՈՂՄ ԽՏԱՅԻՐ,

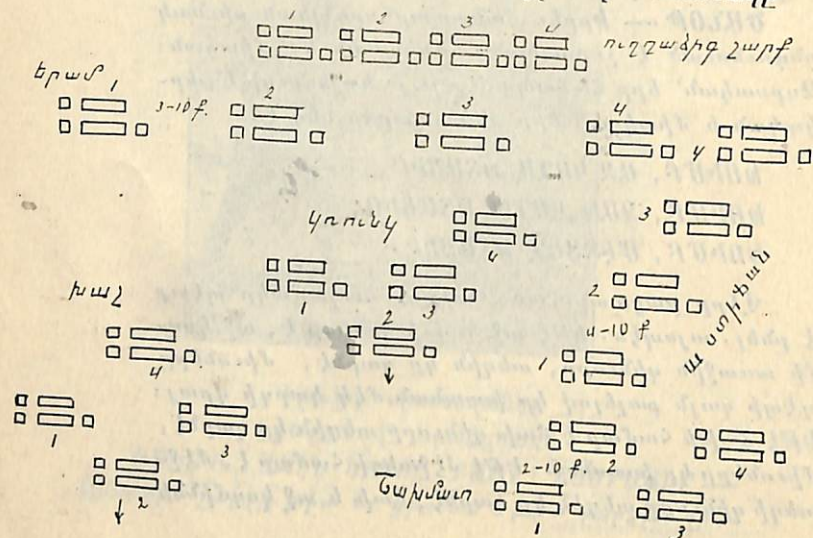
ԽՈՒՄԲ, ՄԷՋՏԵՂ ԽՏԱՅԻՐ.

Վերը բացատրուած ձեւերու հակառակը պէտք է ընել. այսպէս. եթէ աջ կողմի համար է, աջ կողմի առաջին զինուորը, տեղին կը զարնէ, միւսները դէպի զայն քալելով կը խտանան մէկ կարգի վրայ: Եթէ ձախի համար է ձախ զինուորը տեղին կը զարնէ, միւսները կը խտանան: Եթէ մէջտեղի համար է, մէջտեղի զինուորը տեղին կը զարնէ, ձախ և աջ կողմիները

ըր աշխատեն կը խտանան. այս ձևը մէկ կարգի համար է. խտանալէն ետքը կ'ազդարարուի «երկու կարգ կազմիր» աշխատեն երկրորդ կարգի զինւորները, առաջին կարգի զինւորներուն ետեւը անցնելով կը կազմեն երկու կարգ:

ԽՈՒՄԲ, ԱԶ ԿՈՂՄ ԵՐԿՈՒ ԿԱՐԳ ԽՏԱՅԻՐ,
ԽՈՒՄԲ, ՁԱԽ ԿՈՂՄ ԵՐԿՈՒ ԿԱՐԳ ԽՏԱՅԻՐ,
ԽՈՒՄԲ, ՄԷՋՏԵՂ ԵՐԿՈՒ ԿԱՐԳ ԽՏԱՅԻՐ.

Այս ազդարարներուն առեն փոխանակ մէկ կարգ կազմելու ձիւնոյն ձեւով, զինւորները կը խտանան, միայն թէ փոխանակ մէկ կարգ շարուելու, կը շարուին երկու կարգի վրայ, մէկ առաջ, մէկ ետեւ: Պատերազմի ժամանակ, երբ մեր հետեւակը

(ինժեների) առաջ տանելու պէտքը կ'զգանք թըշնամու թնդանոթի կրակներուն շատ զոհ հտալու համար, խումբերը այնպէս դասաւորելու է որ թըշնամու գնդակները խումբերու մէջ գտնուած պարտադիրներուն մէջ իյնան, այսպէս:

ԽՈՒՄԲ, ՇԱԽ ՄԱՏ ՄԱՐԾ.— Այս ձևը ստանալու համար, նախ առաջին և երկրորդ տանեակը քալելու են և 5—10 քայլ առնելէն յետոյ սկսելու են քալել երկրորդ և չորրորդը:

ԽՈՒՄԲ, ԱՍՏԻՃԱՆ ՄԱՐԾ.— Նախ առաջին տանեակը 5—10 քայլ առնելէն յետոյ կսկսի 2րդը, յետոյ 3րդը, ապա 4րդը:

ԽՈՒՄԲ, ԵՐԱՄԱՋՆԻ ՄԱՐԾ.— Այս ձևը ստանալու համար, տանեակները 5—15 քայլ կը զատուին իրարմէ, միեւնոյն ուղղութիւնը պահելով:

ԽՈՒՄԲ, ԿՌՈՒՆԿԱՋՆԻ ՄԱՐԾ.— Այս ձևը ըստ տանալու համար, նախ, 2րդը տանեակը, յետոյ առաջին և երրորդ միասին, յետոյ չորրորդը 5—15 քալել երկրորդ և չորրորդը:

ԽՈՒՄԲ, ԽԱՋԱՋՆԻ ՄԱՐԾ.— Այս ձևը ստանալու համար, նախ երկրորդ տանեակը, յետոյ առաջին և չորրորդ տանեակները միասին. իսկ երրորդ տանեակը քալելով կը տեղաւորուի երկրորդ տանեակի ուղղակի ետեւը:

ԾԱՆՈԹ.— Նկատի ունենալով որ երկար ամանակ տակտով քալելը յոգնեցուցիչ է, խմբապետը (յիննապատը) պէտք է թոյլ տայ որ զինւորները

առանց տակաւի քալեն յարմար դատած տեղերը : ինչպէս ընդհանուր պէտք է միշտ խումբին առաջը մնայ, թէ լաւ կառավարելու, և թէ ազդարարելու համար, երբ կարեւոր գործով պիտի հետանայ խումբէն տեղապահը (սարճընդը) կամ տասնապետներէն մէկը, իր տեղը նշանակելը պէտք է յայտարարէ զինւորներուն :

Կռուի ժամանակ երբ շատ մօտեցած ենք թշնամիին և երբ հարկաւոր է դրոշի գիծ կազմել, դաշն առաջացնելու համար ևւ շատ քիչ զոհ տալու համար, փոխանակ ամբողջ խմբով առաջ երթալու, պէտք է երթալ տասնեակով, հանգեակով և մէկ մէկ, խումբը պէտք է վերածել շղթայի. կ'ազդարարուի «խումբ շղթայ մարշ» ճիշտ մէկ կարգ կազմելու նման. բայց այս ժամանակ պէտք է զինւորները իրարու փակած ըլլան, առանց միջանցք թողելու, ինչ որ պարտաւոր են ընելու մէկ կարգ կազմելու ատեն : Այս գործողութենէն անմիջապէս յետոյ, ազդարարելու է «դիր դանակ». եթէ առաջուը նէ դանակ գնել չազդարարուի կրնայ պատահիլ որ դրոշի ազդարար տրուի, բան մը որ կրնայ խումբը ոչնչացնել. այսպիսի դէպքերու տեղի չտալու համար, հրամանատարը պարտաւոր է առաջընէ դանակ գնել տալ : Այս տեսակ կռիւները ընդհանրապէս տեղի կունենան խրամատին մէջ, երբ դուրս, բաց դաշտի վրայ կուր բռնուելու հանգամանքին մէջ են : Պէտք է անպայման պատկած կրակի առնել տալ. այս ատեն կազդարարուի «խումբ պատկած կրակի առ», «պատարաստ», «կրակ, դարկ». երբ կռիւը սաստկանայ, երբ պէտքը զգացուի առաջանալու, կազդարարուի

«խումբ, համազարկ», այն ատեն զինւորները հրացաններու մէջ սրքան որ վաժպուշտ ունին կը կրակեն և կսպասեն երկրորդ ազդարարի : Իսկ երբ կազդարարուի «խումբ հուր դարկ» այս ժամանակ զինւորները առանց դադար առնելու կը կրակեն որքան ատեն որ ուրիշ ազդարար տրուած չէ, այսպէս, այս սոսկ կայի կրակի պաշտպանութեամբ առաջ կը տարուի խումբը :

ԱՌՍԱՋԻՆ ՏԱՄՆԵԱԿ, ՓԱԿԱՆՔ ՎԱԶ ՄԱՐՇ.—
Տասնեակը հնար եղածին չափ վազելէն յետոյ, նորէն կը պառկի, և իրենց կողքէն կախուած բահերով «պառկած խրամատներ կը փորեն» որպէսզի թէ թշնամիին գնդակներէն պաշտպանուին և թէ իրենք կարող ըլլան լաւ կրակելու. երբ յառաջխաղացող տասնեակը կը տեղափոխուի և կսկսի կրակել, տասնեակին ետեւ նստող տասնապետը նշան կուտայ «խմբապետին», «Յիսնապետ» խմբապետը նշանը ստանալուն պէս, երկրորդ տասնեակը կը դրկէ. ապա երրորդը ևւ չորրորդը յաջորդաբար : Ի՞նչ նոյն ձեւակերպութիւններով նաեւ հնգեակով առաջանալու համար : Բայց եւր թշնամիին հասնելու 300—400 քայլ կը մնայ, պէտք է խումբը առաջ տանիլ մէկ մէկ զինւորով. ամբողջ խումբի մէջտեղը ուրուելով ազդարարելու է. «խումբ մէջտեղէն միական վազ մարշ». եթէ տեղը շատ վտանգաւոր է, այսինքն ձեռնուող տարածութիւնը շատ է, յառաջացող զինւորը սողալով յառաջանալու է, այնչափ որ չափ կարելի է, երբ այլեւս կը խորհուի թէ բաւ է, 10—20—30 քայլ երթալէ ետք, զինւորը գետին դը

նելու է հրացանը, հանելու է կողքէն կապուած քահը
և սկսելու է խրամատ փորել նախ իրեն համար և յե-
տոյ աջ և ձախ կողմերը մէկ մէկ զինւորի համար :
Այդ գործողութիւնը լրացնելէն յետոյ զինւորը թեւ
վեր բարձրացնելով նշան տալու է խմբապետին եւ
սկսելու է կրակել : Իսկ խմբապետը նշանը ստանա-
լուն պէս կը դրկէ առաջ դացող զինւորը, աջ
և ձախ կողմի երկու զինւորները, որոնք սողալով կը
հասնին առաջուանին քով եւ կը պառկին ի-
րենց համար շինուած խրամատին մէջ, որը պատ-
րաստուած կըլլայ արդէն առաջ դացող զինու-
որին կողմէ : Պառկելէն յետոյ անոնք ալ ուրիշներուն
համար խրամատ կը փորեն : այսպէս մէկը միւսին
համար խրամատ փորելով կառաջանայ խումբը :
Իսկ եթէ սկզբնաւորութեան մէջ ամենէն առաջ դա-
ցող զինւորը դեռ նպատակակէտը չհասած, կը
զարնուի, անոր կը յաջորդէ միւսը եւ այսպէս շա-
րունակաբար, մինչև որ յաջողուի գրոհի գիծ կազ-
մել : Գործողութիւններու ժամանակ ըլլայ տաս-
նեակով, հնգեակով և մէկ մէկ զինւորով, ազդարա-
րելու է «հուր դարկ», այսպէս երբէք դադար առ-
նելու չէ, մինչև որ գրոհի գիծը կազմուի : Գրոհի
գիծ կազմելէն յետոյ, արդէն դանակները դրուած
կըլլան և կամ դրուած ըլլալու են անպայման : Կազ-
դարարուի խումբ «դաշունակուուի առ» այն ատեն
խմբապետը որ մինչև գրոհի գիծ կազմելը, կը մնար
խումբին ետեւը, սուրը եւ ատրճանակը առած
պէտք է անցնի խումբին առաջը, ամբողջ խումբը
«վրէժ, հուրբա պոռալով», յարձակելու է թշա-
միւն վրայ, յաղթութիւնը որոշելու համար :

ՏԱՍՆԵԱԿՈՎ ԱՌԱՋ ԵՐԹԱՆ. — Խմբապետը յար-
մար գտած տասնեակին կազդարարէ : «Փականի
վազ մարտ. — Տասնեակը վազելով յառաջ կերթայ :

Հնգապետները հնգեակները կառավարու հա-
մար հնգեակին ետեւ կը մնան մինչև տասնապետին
զալը, տասնապետը զալէն յետոյ անոնք ալ շարքը
կը մտնեն :

Գրոհի գիծը կազմելէն յետոյ, հրամանատարը
սուրը քաշելով խումբին առջև կ'անցնի եւ կ'ազդա-
րարէ «Դաշունակուուի առ» զինւորները վրէժ պո-
ռալով կը վազեն թշամիւն վրայ :

ՄԻԱԿԱՆ ՅԱՌԱՋ ԵՐԹԱՆ. — «Մէջտեղէն միա-
կան փականի յառաջ մարտ» :

ՄԱՐՄՆԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս որ դաշունակուուի փորձերը կարելի չէ
խտացած շարքով մարզել նոյնպէս մարմնավար-
ժական վարժութեան ժամանակ միևնոյն ազդարա-
րով որոշ տարածութիւն առնելու է :

ԽՈՒՄԲ, ՄԱՐՄՆԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ.
— Թեքել մարմինը ձախ և աջ, ձախ ոտքը ձախ, եւ
ձեռներդ վեր, սկսիր: Ոտքը առաջ նետելով ձեռքե-
րը վեր բարձրացնելով և ափերը դէպի ձախաւ եր-
կու բթամատերը իրար մէջ անցուցած սկսելու է ա-
ռաջ և ետ թեքուել առանց ծունկերը կոտրելու եւ
զլուխը թեւերուն մէջէն դուրս հանելու. պէտք է
շարունակել մինչեւ քող ազդարարուի:

ԽՈՒՄԲ, ՄԱՐՄՆԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ.
— Թեքել մարմինը ձախ և աջ, ձախ ոտքը ձախ, թէ
սիրտ բաց սկսիր. ձախ ոտքը ձախ բանալով թեւերը
տարածելու է ուսերու հաւասար, ափերը վար, եւ
սկսելու է թեքուել ձախ և աջ, շարունակել մինչեւ
քող:

ԽՈՒՄԲ, ՄԱՐՄ. ՎԱՐԺ.— Զգել ձեռքերը ա-
ռաջ, կողերը վեր և վար սկսիր. զինւորները ձեռքե-
րը բռնեցք ըրած տանելու են, կուրծքերնուն, եւ
ձեռքերը բանալով թեւերը երկարելու են առաջ, նո-
րէն ձեռքեր բռնեցք ըրած հաւաքելու են կուրծքեր-
նուն վրայ և շարունակելու են մէկ կուրծքին և մէկ
դէպի առաջ: Մէկ կուրծքին մէկ կողերուն՝ թեւերը
տարածելու է ուսերու հաւասարութեամբ, միեւնոյն
ձեռք վեր և վար, և շարունակելու է մինչեւ որ քող
ազդարարուի:

ԽՈՒՄԲ, ՄԱՐՄ. ՎԱՐԺ.— Դարձնել գլուխը
ձախ եւ աջ սկսիր. զինւորները գլուխնին կը դար-
ձնեն ձախ և աջ, առանց մարմինը շարժելու շարու-
նակելու է մինչեւ որ քող ազդարարուի:

ԽՈՒՄԲ, ՄԱՐՄ. ՎԱՐԺ.— Շարժել թեւերը ա-
ռաջ և յետ սկսիր. զինւորները մարմիննին ուղիղ պա-
հելով թեւերը առաջ և յետ տանելու են, մինչեւ որ
քող ազդարարուի:

ԽՈՒՄԲ, ՄԱՐՄ. ՎԱՐԺ.— Մատներու վրա
բարձրանալ և պղզիլ սկսիր. զինւորները ձեռները
կողին ամուր սեղմած, կունկները իրարու միացու-
ցած, ոտքերու մատները աւելի բացած՝ բարձրանա-
լու են, և մարմինը վեր քաշելով պղզելու են. այս ձե-
ւը շարունակելու է մինչեւ որ քող ազդարարուի:

ԽՈՒՄԲ, ՄԱՐՄ. ՎԱՐԺ.— Շարժել ոտքերը ա-
ռաջ և յետ սկսիր. ձախ ոտքով, աջ ոտքին վրայ յե-
նելու է ամբողջ մարմինը, ազատ թողլով ձախ ոտ-
քը, առաջ տանելու պահուն մատները վար, ետ
տանելու ժամանակ մատները վեր պահելու է նոյն
ձեռք ձախին վրայ կանգնելու է աջը առաջ և յետ
տանելու է մինչեւ որ քող ազդարարուի:

ԽՈՒՄԲ, ՄԱՐՄ. ՎԱՐԺ.— Հարուած. ձեռքերով
և ոտքերով սկսիր. երկու ձեռքերը բռնեցք ըրած
տանելու է կուրծքին, աջ ոտքը առաջ դարնելով եւ
ծունկը կոտրելով, աջ թեւը առաջ առնելու է
նոյն ժամանակ ձախ ձեռքը ձախ ազդրին վրայ տա-
նելու է: Զեռքերը դարձեալ բռնեցք ըրած տանելու
է կուրծքին և ձեռքը եւ ոտքը առաջ առնելու է:
Միեւնոյն ձեռք ձախ ոտքին համար և այսպէս. աջ
ձեռքով և աջ ոտքով, ձախ ձեռքով և ձախ ոտքով,
շարունակելու է մինչեւ որ քող ազդարարուի:

ԽՈՒՄԲ, ՄԱՐՄ. ՎԱՐԺ. — Առաջ թուիչք մարչ սկսիր. ձախ ոտքը առաջ բանալով, երկու ձեռքերը յետ երկարելով եւ մատներուն վրայ կանգնելով ցատ կելու է երկու մատներուն վրայ, ապա երկու ծունկերուն սեղմած մէջի կողմէն, պղզելու է հաւասարակշռութիւնը պահելու համար. եւ ապա կանգնելու է. շարունակել միւս կողմն ձեռքով մինչեւ որ քող ազդարարուի:

ՀԵՏԵՒԱԿԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ

Զօրքերը դիւրաւ կառավարուելու համար կը բաժնուին մասերու, որոնց թիւը, դեռ խաղաղ ժամանակ կ'որոշուի տնտեսական կարգով: Ինքնուրոյն միաւոր ընդունուած է հարիւրեակը. կանոնաւոր կռիւ տանելու համար բացի կռուող շարքերէն, զօրքերու մէկ մասը պէտք է զատել իրեն ընդդէմ (պահստ), ամենաքրդիքական լուսիի համար: Եւ որովհետեւ հարիւրեակը իր թուական պակասութեան համար շատ անգամ անկարող է ընել այդ կարգի բաժանումներ, ուստի, կարելի է չորս հարիւրեակը միացնել եւ կազմել մէկ վաշտ, որը արդէն բոլորովին ինքնուրոյն կռուող միաւոր է. վաշտը կը կոչուի նաեւ տափտիֆական միաւոր:

ՀԵՏԵՒԱԿԻ ԶԷՆԲԸ

Հետեւակի գէնքը պէտք է բաւարարութիւն տայ հետեւեալ պահանջներուն. 10 Ան պէտք է ունենայ տաք գէնքի բոլոր լաւ յատկութիւնները, իրեն միացնելով նաեւ պաղ գէնքին: 2) Կարելի եղածին չափ

ըլլալու է թեթեւ: 3) Հրացանի շինուածքը (մեքանիզմը) պէտք է որ շատ բարդ ըլլայ, եւ պատճառ դառնայ շուտ փճանալու: 4) Հրացանը իր բոլոր յատկութիւններով պէտք է դերադաս ըլլայ միւս տէրութեանց հրացաններէն:

ՀԵՏԵՒԱԿԻ ՀԱԳՈՒՍՏԸ

Հետեւակի հաղուտը պէտք է հնար եղածին չափ ազատ ըլլայ, որպէսզի շարժումներու ժամանակ, չի խանգարէ զինուորը: Բացի ատկէ ան պէտք է յարմարցուած ըլլայ թէ ամառուայ եւ թէ ձմեռուայ եղանակի փոփոխութիւններուն:

ՀԵՏԵՒԱԿԻ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆԸ

Խաղաղ ժամանակ պէտք է հոգ տանիլ զօրքերու մէջ զարգացնելու անոնց. 1) Ֆիզիքական եւ բարոյական յատկութիւնները: 2) Տալ անոնց զինուորական ուսում անհրաժեշտ կռուի համար: Առաջինը կը կազմէ կրթութեան բաժինը, իսկ երկրորդը վարժութեան (ուսում), կրթութիւնով կ'աշխատին զինուորներուն սովորեցնել պարտականութեան զգացում, անվախութիւն, անձնազոհութիւն, եւ անպայման հպատակութիւն:

Վարժութիւնները պէտք է շարունակուին միշտ հետեւողականաբար, որպէսզի զինուորները իրենք կարող ըլլան եզրակացնել ամէն մէկ առարկայի վերջնական նպատակը: Պէտք է աշխատիլ աւելի շատ ցոյց տալ քան խօսիլ. որովհետեւ տեսածը շատ ուշ

կը մոռցուի, քան լրածը: Պէտք է աշխատիլ սովորեցընել զինուորին այն բոլորը, ինչ որ կը պահանջուի կռուի համար:

(Վ Ե Ր Զ)

«Հրայր» զին. խումբ, նկարուած 1907ին, յուլիս ամսոյ մէջ. զինուորներէն մէկ քանին մեռած են Ամերիկայի մէջ, ուսանալ ալ երկիր մեկնած են: Այն ժամանակ խումբը կը մարզուէր տեղական լեզուով և տեղացի մարզիչի ղեկավարութեամբ:

ՀՐԱՅՐ ԶԻՆ. ԽՄԲԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Տասներկու տարիներ առաջ շատ դժուար էր երաշխաւորել յարատեւութիւնը այնպիսի ձեռնարկի մը որ կոչուած էր հսկայ դեր մը կատարելու հայ իրականութեան մէջ, և սակայն մենք վճռական եղանք. Փրավիտէնսի զիտակէց և հայրենասէր երիտասարդներու փոքրիկ խումբ մը հաւաքուած Հ. Յ. Դ. ահումբին մէջ՝ երկար վիճարանութիւններէ եւ խորհրդակցութիւններէ յետոյ որոշեց ամէն զոհողութիւններով կազմել զինուորական խումբ մը, գործնականապէս առաջուցանելու հայու հաւատքը դէպի գէնքը և անոր ընդունակութիւնը զինուորականութեան մէջ: Գործին դժուարութիւնը մեծ էր ուրովհետեւ մարզիչ չունէինք, բայց մենք դարձեալ

չի յուսահատեցանք նկատելով որ մեր դժուարութիւնները առժամանակեայ պիտի ըլլային, որովհետեւ ընկեր Պ. Ալվազեան Հ. Յ. Դանապետեան Պուլկարիոյ մէջ բացած զինւորական դպրոցին մէջ կը կատարելագործէր այն իտէալը որուն համար մենք հոս նախաքայլեր կ'առնէինք: Խումբը կազմուեցաւ և մարզանքները առ ի չգոյէ հայ մարզիչի՝ սկսան տեղական լեզուով Captain J. J. Richards-ի ղեկավարութեամբ որ միայն երկու ամիս շարունակելէ վերջ իւր զբաղմունքներուն պատճառաւ դործը յանձնեց Captain J. Riley-ի, յիշեալը ամբողջ տարի մը շարունակելով՝ ունէ օգտակարութիւն չտուաւ և խումբը դադար առնելու վրայ էր երբ Պուլկարիայէն հասաւ ընկեր Ալվազեան որ աւարտած էր վերոյիշեալ զինւորական դպրոցը, հայերէն ազգաբարձերով:

Հայ լեզուն նոր եռանդ ստեղծեց Հայ սրտերու մէջ, Փրավիտէնսի երիտասարդութիւնը ուժգին թափով մը փարեցաւ այս նորակազմ խումբին որ հայ զինւորականութեան կորիզը պիտի կազմէր ապագայ Հայաստանի մէջ, յաւերժա նելով Տարօնի առիւծին, ՀՐԱՅՐի անմահ անունը:

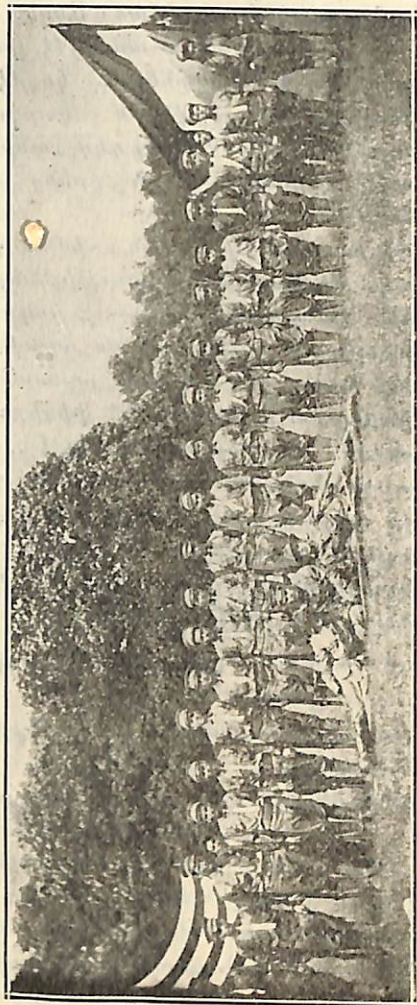
Խումբին կողմէ սարքուած ժողովներն ու հանդէսները ուրախալի է ըսել որ ակնկալուածէն աւելի քաջալերութիւն գտան Փրավիտէնսի և շրջակայ հայ գաղութներու կողմէ:

Խումբին անդամներուն թիւը 50էն պակաս եղած չէ, 12 տարւայ ընթացքին խումբին մէջ մարզըւած են աւելի քան 800 երիտասարդներ որոնց մեծ մասը հայրենիք վերադարձած և որոշ օգտակարու-

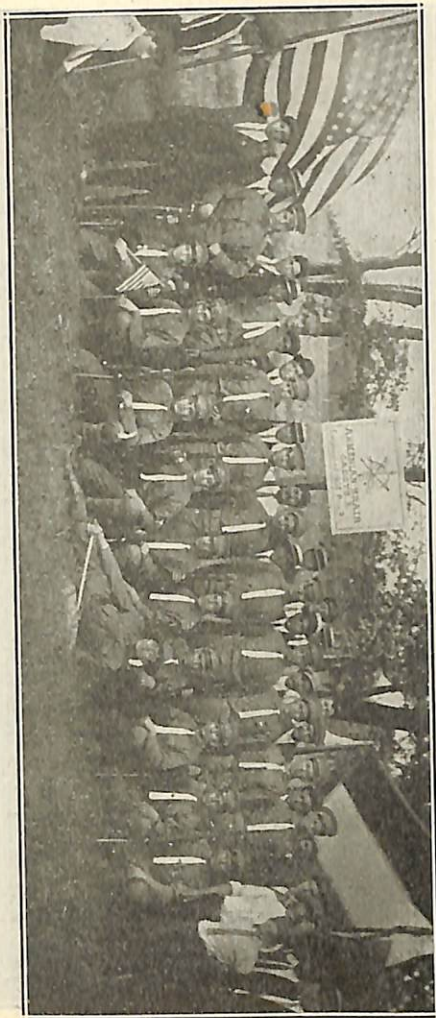
թիւներ մատուցած են: 180է աւելի մասնակցեցան Կովկասի կամաւորական շարժման: Անոնց մէկ մասը տակաւին չէ վերադարձած. ասոնցմէ շատեր դրահատուեցան հրամանատարներու կողմէ, իրենց ունեցած զինւորական կրթութեան կարգապահութեան համար, իսկ 60է աւելի ալ դեռ քանի մը շաբաթներ առաջ մեկնեցան դէպի իրենց սրբազան պարտականութիւնը:

Քանի մը խօսք ալ խումբին հիմնադիրներուն բարոյական եւ նիւթական զոհողութիւններու մասին: Խումբին հիմնադիրները 10—12 հոգի էին, որոնց իւրաքանչիւրին նիւթական զոհողութիւնը 100 տօլարէ աւելի եղաւ, իսկ խումբին յարատեւութեանը համար թափուած բարոյական՝ ֆիզիքական աշխատանքը ամէն զնահատանքէ վեր է: Ուրեմն, յարգանք բոլոր անոնց որոնք յղացան հայ զինւորական դպրոցի գաղափարը. և պարծանք բոլոր հայ մարզիչներուն եւ զինւորներուն՝ որոնք հայրենիքի փրկութեան գաղափարովը առաջնորդուած՝ հետեւեցան դործնական և ՄիԱյ միջոցին:

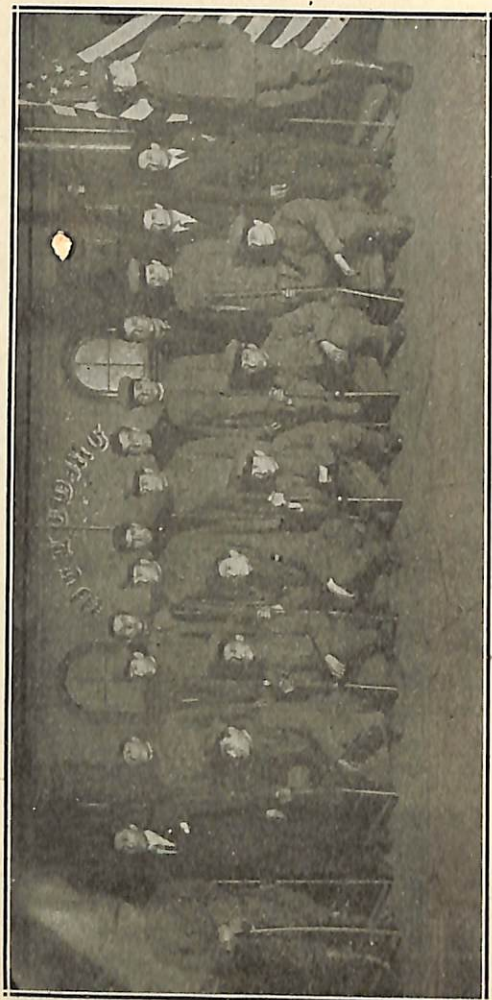
ԿԱՐԱՊԵՏ Մ. ԽԻՄԱԹԵԱՆ

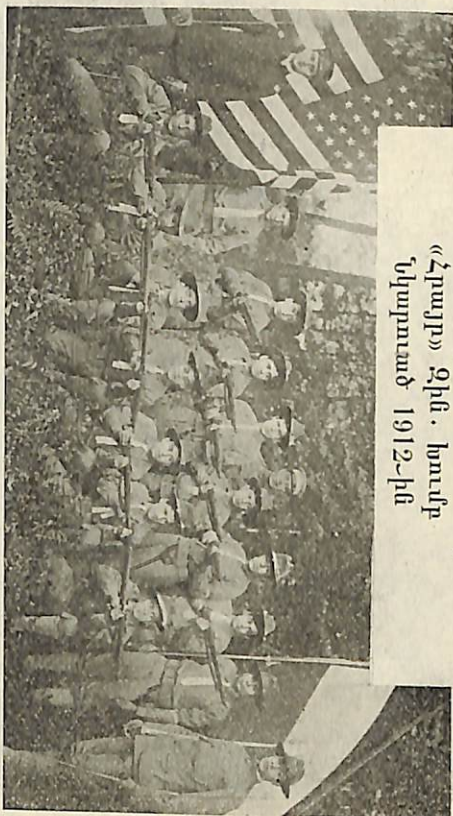
«Հրապ» խումբը, նկարում 1910-ից

«Հրապ» խումբը, նկարում 1911-ից

«Հայր» խումբ, նկարում 1913-ին

Խումբը կազմում է 1906-ին :
«Հրապր» ջին . Խումբ
Նկարում 1912-ին

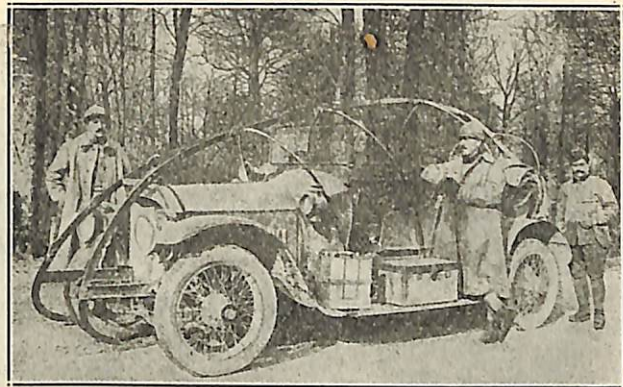

«Հրայր» Պատանեկան խումբը, նկարում Ուստի մէջ 1917-ին

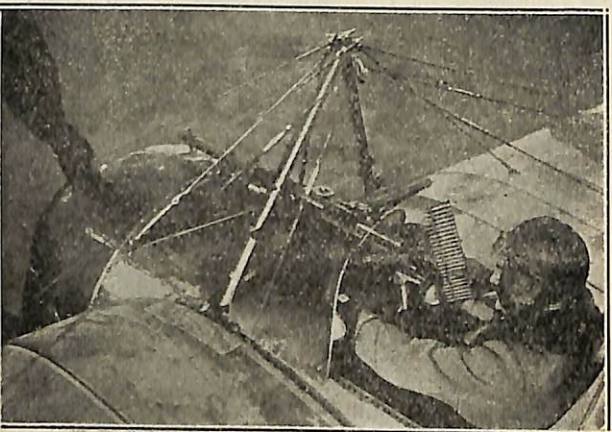

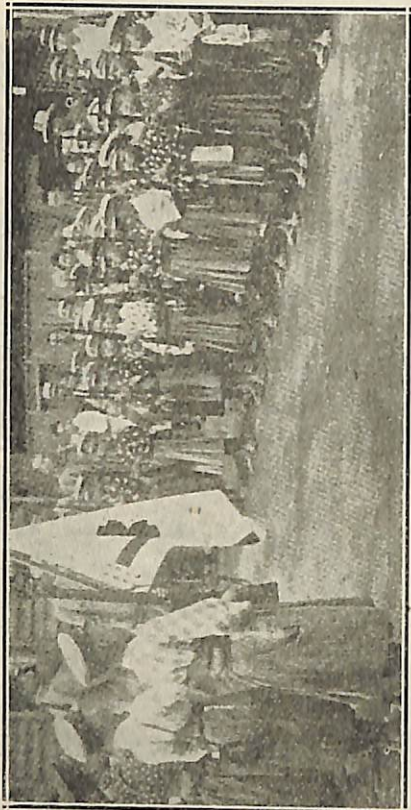
Հ. Յ. Դ. Պատանեկան խումբ մը, կազմուած
Մորենիկ (Խարբերդ) գիւղին մէջ

Սևագլուխի «Հայաստան» ջին. խումբը. իր գեղեցիկարուի մարզիչ Ս. Բայանյանի կողմէ

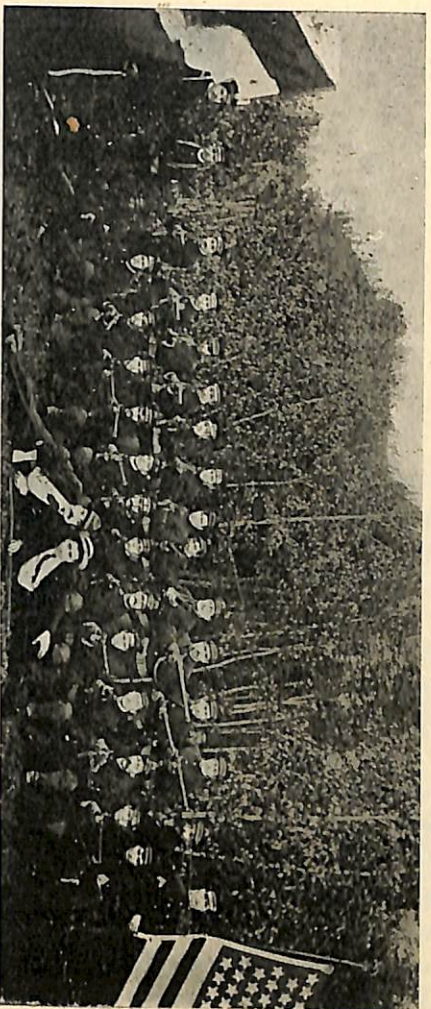

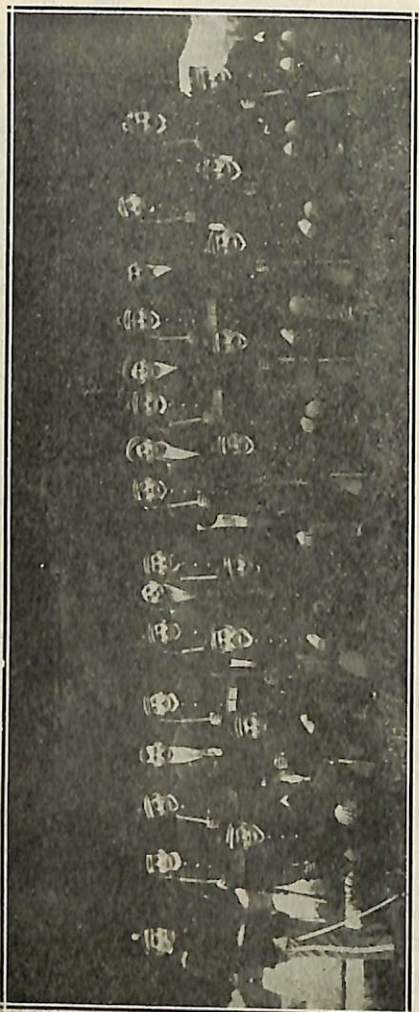
Հարձակումը պատահեցեկան խումբը մը մարզանքի մէջ

Շրջի գին. խումբը, ինչ որ հիշատակուի մարզիչի մը կողմէ

«Հրապ» եւ «Անդրանիկ» զին. խումբերու զին-
ւորներու մէկ մասը սիրահն ճկարարած Ռատրի մէջ
1909ին, ուր գացած էին սրբելու Ռատրի «Լինճըն
կարտ» իայ զինավարժական խմբին հետ:

1908-800 թուականի լազարով Զին. խումբը «Անդրանիկ» վիճակում

Ուստի «Լինքըն կարտ» նալ գին. խաւք. գըլ-
խաւք մարգիչներն եղած են պղնձ. Տ. Թովմանե-
լւն, Ս. Արամեան, Ս. Բագեան, Տ. Եղանեան եւ
ն. Դիօլեֆեան (Տեղապահներ) :

Վ Ե Ր Զ Ա Բ Ա Ն

Աննախնթաց աղէտի մը առջեւ կը գտնուինք
այս օրերուն, երբ՝ աշխարհաւեր պատերազմը իր ե-
րախը լաշն բացած կռւլ կուտայ անմեղ եւ ստեղծա-
դործող ժողովուրդ մը : Այսպիսի աղէտներէ խուսա-
փելու եւ վերջնական անկումէ մը փրկուելու հա-
մար՝ Հրայր Զինավարժական Խումբս իր երկար տըք
նաջան աշխատութենէն յետոյ, վերջապէս կարողա-
ցաւ մեր բոլորիս սրտի փափաքը իրականացնել զին-
ուորական զրքոյկի մը հրատարակութիւնով, որը
մեր միակ բարեկամը պիտի ըլլայ՝ ինչ որ մեր իսկ
սրտի արձագանդն է : Ան կուգայ որպէս դասադիրք
դաստիարակելու զինուորական կարգապահութիւ-
նով՝ հայ հասարակութիւնը, ինչ որ մեծ պակաս մը
եղած էր մինչեւ ցարդ : Ուստի Հրայր Զին. Գրքոյկը
ամենէն զօրաւոր պահանջի մը գոհացում տալու կո-
չումով երեւան կուգայ. ունի ծառայութեան երկու
տեսակէտ, նախ՝ մայրենի լեզուով մարզուելու եւ
ղանակը՝ երկրորդ՝ զին. կարգապահութեան տեսա-

կէտը: Իրաւի, այս զրքոյկը, ըստ մեր յայտարարու-
թեան, աւելի չուտ հրապարակ պիտի դար, սա-
կայն կամքէ անկախ կարգ մը պատճառներով կարե-
լի չեղաւ իր ժամանակին հրապարակ բերել: Այս յա-
պաշուժը սակայն, որուն համար մենք վստահ ենք
որ, մեր յարգելի ընթերցողները ներող պիտի ըլ-
լա՞ զրքոյկին պարունակութիւնը ա'լ աւելի հրա-
հանգիչ եւ հաճելի դարձնելու առիթը տուաւ մեզի:
Աւելորդ կը համարինք անոր մասին ունէ խօսք ը-
նել, թող ընթերցողը անձամբ դատէ զայն: Այս մա-
սին ունէ ջանք չէ խնայուած գրքի մէջ ամփոփելու
զինուորական բոլոր գիտութիւնները արդէ պատե-
րադմէն մէջ դործածուած բոլոր զէնքերու, թնդա-
նօթներու, խրամատներու, եւայլն պատկերներու
բացատրութիւնները:

Մեր ընթերցողներուն կողմէ ջերմագին շնոր-
հակալութիւններ կը յայտնենք Պրն. Պ. Այվազեա-
նին (Քէփիթըն), որ իր տքնաջան աշխատութեամբ
կարողացաւ հաւաքել այս զրքոյկին մէջ զին. բոլոր
գիտութիւնները, որոնք արդիւնքն են Հ. Յ. Դաշ-
նակցութեան Պուլկարիոյ մէջ բացած 1906ի զինուո-
րական դպրոցին:

Յուսով ենք որ ամերիկահայութիւնը պիտի փու-
թայ գնելու մէյ-մէկ օրինակ, որով քաջալերած պի-
տի ըլլայ խումբս եւ օգնած անոր վեհ նպատակին:

Հ. Յ. Դ. ՀՐԱՅՐ ԶԻՆԱՎԱՐԺ. ԽՄԲԻ

ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

1918, Հոկտեմբեր
Փրավիտէնս

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
11	2	Երկու տասնապետէ	Երկու տասնա- պետէ եւ մէկ հնգապետէ
12	8	օճառ	օճախ-կրակարան
21	12	հրամանը չվերատեսուած	հրամանատարը չնախատեսած
33	26	հերթապահը	հերթապահները
34	24	զէնքերը	չէնքերը
38	5	սեւ տախտակ	գրատախտակ
38	28	զօրաւորական	զինուորական
39	25	որ կանգնած է պահակները	որ կանգնած է իր պահակատեղը
40	27	հեծելազօրքերը	հեծելազօրքը
40	27	ուսին վրայ	ուսէն կախ ձգած

41	20	զինուորը	1 զինուորին
41	20	1 զինուորին պատկանած հարիւրեա-	
		կի ձէջ զանուոյ բոլոր սպաները	
43	18	փողին	փոխփողին
43	15	փողին	փոխփողին
100	12	դուստ	դէմ
104	8	մծեղ	մծեղ
108	10	հրաններու	հրացաններու
110	3	պարպելու	պարպելո
115	1	կը տարուին	1 կ'ըլլան
1 կ'ըլլան տանելիք եւ տարուելիք, տանելիքը կը			
կրեն զինուորները, իսկ տարուելիքը կը տարուին			
կառքերով :			
119	3	փայտին	փայտէն
119	5	բաղին	բաշին
120	10	բաղ	բաշ,
122	11	ծակելով	ծածկելով
124	26	բաղերու	բաշերու
151	17	երրորդ տասնեակը	երեք տաս-
			նեակները
151	18	է	էն
152	29	կոճակին	մծեղին
153	6	կրթնցներու	թեքերու
166	11	սիրտ	թեւերդ
166	20	մէկ	մէկը
167	7	կուսկները	կրուսկները
169	7	ազատ	լայն

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1133701

11

47015